

10

**Konference Občanská společnost
v zemích střední a východní
Evropy a současné výzvy
+
Vývoj levice v Evropě:
mezi uprchlickou krizí
a novými šancemi**

**Škola alternativ
Sborník 10**

Konference Občanská společnost v zemích střední a východní Evropy a současné výzvy

+

Vývoj levice v Evropě: mezi uprchlickou krizí a novými šancemi

Škola alternativ – Sborník 10

Konference Občanská společnost v zemích střední a východní Evropy a současné výzvy

+

Vývoj levice v Evropě: mezi uprchlickou krizí a novými šancemi

Škola alternativ – Sborník 10

Zima 2016

Vydavatel:

**Ekumenická
akademie**

Ekumenická akademie Praha

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel./fax: +420 272 737 077

www.ekumakad.cz

Překlady:

Filip Vidimský, Iva Hammerbauerová, Lucie Vychodilová, Lukáš Ulrych, Marek Kříklán, Petr Pávek, Vítězslav Lamač, Vojtěch Roček

Korektury:

Filip Vidimský, Hana Kuncová, Jakub Roček, Lenka Štěpánková, Lucie Vychodilová, Marek Kříklán, Marie Lukáčová, Petr Pávek

Editace:

Hana Kuncová, Iva Hammerbauerová, Jakub Roček, Lenka Štěpánková, Marie Lukáčová, Petr Pávek

Vytlačeno na certifikovaném papíře
FSC (Forest Stewardship Council)
www.fsc.org

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**

Vydání financovala Nadace Rosy Luxemburgové. Obsah tohoto dokumentu je plně v zodpovědnosti příjemce grantu a nelze jej v žádném případě považovat za oficiální stanovisko Nadace Rosy Luxemburgové.

Rok vydání: 2016

ISBN: 978-80-87661-42-0

OBSAH

Úvod.....	5
Jan Májiček	

KONFERENCE OBČANSKÁ SPOLEČNOST V ZEMÍCH STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY A SOUČASNÉ VÝZVY

Ochrana přírody a udržitelná energetika.....	7
Roman Juriga	

Střední a východní Evropa jako ekonomická periferie a semiperiferie	12
Ilona Švihlíková	

Zkušenost Ekumenické akademie.....	17
Jiří Silný	

VÝVOJ LEVICE V EVROPĚ: MEZI UPRCHLICKOU KRIZÍ A NOVÝMI ŠANCEMI

Opozice: vývoj evropské levice	21
Susan Watkins	

Ideologie evropanství a evropský migrantský druhý.....	38
Céline Cantat	

Návrat sociální demokracie	59
Donny Gluckstein	

Polská strana RAZEM: Jednoduše nemáme na vybranou	66
rozhovor s Adrianem Zandbergem	

Porážka Evropy.....	77
Janis Varufakis	

Vzestup a pád Syrify.....	82
Stathis Kuvelakis	

Na Škole alternativ se podílejí:

Ekumenická akademie Praha	101
Fair & Bio	101
Alternativa Zdola	102
Eurosolar – národní sekce evropského sdružení pro obnovitelné zdroje.....	103
Masarykova demokratická akademie	104
Socialistický kruh – SOK	105
Socialistická Solidarita (SocSol)	106
Česká koalice Social Watch	107
Nadace Rosy Luxemburgové	108

Úvod

Milí čtenáři,

sborník Školy alternativ č. 10, který máte v ruce, je rozdělen do dvou částí. V té první naleznete výběr textů z konference o občanské participaci v zemích střední a východní Evropy, která se zároveň konala jako oslava 20 let fungování Ekumenické akademie. Mezi příspěvky naleznete vystoupení **Romana Jurigy** z řídícího týmu Evropské křesťanské environmentální sítě, který promluvil o občanské angažovanosti se specifickým zřetelem na ochranu přírody a klimatu, **Ilona Švihlíková** se podívala na možnosti pro společenskou alternativu pohledem postavení České republiky v mezinárodní dělbě práce a toho, co znamená, že naše ekonomika působí v pásu semiperiferních subdodavatelských zemí. Bývalý ředitel Ekumenické akademie **Jiří Silný** se zamyslel nad cestou, kterou tato organizace za uplynulých 20 let ušla, a zdůraznil její úlohu v integraci, spolupráci a dialogu, který se vždy snažila podporovat.

Druhá část našeho sborníku je věnována aktuálnímu fenoménu nových levicových stran a hnutí. Základní představu, o jakých subjektech se tu hovoří, pokud mluvíme o nových levicových stranách, předkládá **Susan Watkins** ve své esejí, kterou nazvala stručně Opozice. Najdeme zde rozsáhlý přehled jednotlivých aktérů a organizací a také jejich rozdílné postoje k vybraným politickým otázkám, jako je měna euro, NATO, migrace atd. Tato esej je pak doplněna dvěma teoretičtějšími rozbory. První, od **Céline Cantat**, se zamýšlí nad specifickým pojetím evropanství, tedy nad pojmem, který je často používán ve veřejné debatě, aniž by se někdo zamyslel nad tím, co to vlastně je. Autorka spojuje tento koncept s velmi skrytým, ale nicméně velice nebezpečným rasismem, který vylučuje „toho druhého“. Druhý rozbor, od **Donnyho Glucksteina**, se zabývá otázkou, co je podobného na nynějším návratu sociálnědemokratického reformismu s vývojem, který jsme pozorovali před 100 lety. Nabízí interpretaci, podle které nás přes všechny své přísliby nemůže reformismus posunout za rámec kapitalismu – k tomu je potřeba masové hnutí zdola. Pro region střední Evropy pak je důležitou zprávou vznik levicové strany RAZEM v sousedním Polsku. Rozsáhlý profilový rozhovor s jedním z jejich představitelů, **Adrianem Zandbergem**, poskytuje vhled do této slibné politické formace. Závěrečné dva příspěvky jsou oba odpovědi na to, co se stalo špatně v případě Řecka. V prvním se odpověď snaží nalézt bývalý ministr financí **Janis Varufakis**, v tom druhém jeho levicový kritik **Stathis Kuvelakis**. Oba dva příspěvky tak tvoří pomyslný dialog a snad přispějí k lepšímu pochopení těžkých voleb a bolestných proher řecké strany Syriza. Přeji příjemné a inspirativní čtení.

Jan Májiček

KONFERENCE OBČANSKÁ SPOLEČNOST V ZEMÍCH STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY A SOUČASNÉ VÝZVY

Ochrana přírody a udržitelná energetika

Mgr. Roman Juriga. Předseda PaV a člen řídicího týmu Evropské křesťanské environmentální sítě.

Ve střední Evropě, jak stát, tak řada ochranářsky zaměřených neziskových organizací vytvářejí zdání, že je vše v této oblasti v pořádku. U většiny obyvatelstva vzniká dojem, že společnost je s přírodou solidární a stará se o ni. Je realizována třeba řada celospolečensky velmi prospěšných projektů, které se obracejí na děti mateřských a základních škol. Podporovány a neziřídka neziskovým sektorem i dobře a dlouhodobě realizovány jsou projekty ochrany některých ohrožených druhů živočichů a rostlin, anebo projekty ochrany přírody v rámci vybraných chráněných území a jedinečných lokalit. Ve městech a taky na venkově byla vybudována a je také státem podporována celá síť čítající několik desítek center ekologické výchovy pro děti a mládež. V chráněných oblastech a rezervacích v průběhu posledních desetiletí stát a kraje postavily množství naučných a vzdělávacích stezek k ekologické problematice.

Na straně druhé však jak politická reprezentace, tak zákonodárci a pochopitelně i řada velkých energetických a těžařských firem, média a v důsledku toho zcela špatně anebo zavádějícím způsobem informovaná nejširší veřejnost v zemích střední a východní Evropy odmítá odpovědně řešit a diskutovat zásadní témata týkající se trvalé udržitelnosti a dlouhodobě narůstající problémy životního prostředí a výzvy s tím spojené a zaujmout k narůstajícím problémům odpovídající postoje.

V řadě zemí východní a střední Evropy je bohužel zatím jenom velmi okrajově diskutována **problematika změny klimatu** a její důsledky. Téma samotné pak bývá politiky opakovaně zpochybňováno – a to i v situaci, kdy se již toto svými důsledky dotýká životů milionů lidí a celých ekosystémů na úrovni lokální, regionální a samozřejmě také globální.

Jenom minimálně je, anebo vůbec není, podporována **trvale udržitelná doprava**. Občan České republiky, avšak také Slovanka i dalších zemích východní a střední Evropy, je opakovaně a prakticky ze všech stran třeba přesvědčován o dobrodíních rozvoje individuální automobilové mobility a výhodách automobilového průmyslu pro ekonomiku. Obrovské prostředky jsou i nadále vynakládány do rozvoje sítě dálnic. Mnohem méně než montáž a prodej aut (Česká republika a také Slovensko jsou největšími výrobci aut na světě na jednoho obyvatele a rok) a rozvoj dálnic je podporován rozvoj meziměstské hromadné dopravy, rozvoj cyklostezek a rozvoj dalších alternativních způsobů dopravy. I když se v poslední době hodně mluví o rozvoji hybridních a elektrických automobilů, tato možnost je a ještě dlouho bude pouze pro nemnohé, zejména kvůli nepřiměřeně vysoké ceně technologie těchto automobilů; avšak reklama již vytváří poptávku.

Zcela jsou pak ve střední a východní Evropě popírány dlouhodobé dopady a opravdové náklady **využití jaderné energie**, která má v řadě zemí dokonce nedotknutelný status (např. Putinovo Rusko anebo Lukašenkovo Bělorusko), ale do značné míry třeba také Ukrajina anebo Maďarsko) a nesmí se o ní diskutovat – a to i když se jedná o energetiku neobnovitelnou, neustále zdražující, nebezpečnou a ve skutečnosti bez možnosti bezpečného ukládání a recyklace podstatné části radioaktivního odpadu.

Navzdory prokazatelným dopadům fosilních zdrojů na místní ekosystémy, zdraví obyvatel i globální a lokální klima, jsou pak v zemích střední a východní Evropy posouvány limity těžby **a spalování nekvalitního hnědého uhlí**. Toto se děje nezřídka také v jasném rozporu se závazky a prohlášeními jednotlivých vlád jak směrem k vlastním občanům, tak někdy také v rozporu s duchem a principy mezinárodních závazků, které vlády těchto zemí přijaly. V České republice stačí připomenout třeba vládní závazek odstavit hnědouhelné elektrárny v souvislosti se spuštěním prvních dvou bloků jaderné elektrárny Temelín (tj. již v roce 2002) anebo nedávné posunutí limitů těžby hnědého uhlí na lomu Bílina. Není bez zajímavosti, že Česká republika je jedním z největších vývozců elektřiny v Evropě, avšak radioaktivní odpady, se kterými si země neví rady, zničená země v Podkrušnohoří a poškozené zdraví obyvatel zůstávají doma.

Minimálně nebo vůbec nejsou diskutovány mimořádně negativní dopady technologie **frakování**, která se má prý již brzy prosadit také v Evropě – a to jak v zemích na východ od hranic EU, tak v celé řadě zemí EU, hustě obydlenou Českou republiku nevymýšlí. Pokud se jedná o jistá a velká naleziště břídlíčných plynů, velmi málo se mluví třeba o tom, že dnes již prakticky vyčerpáná oblast mezi Ukrajinou a Ruskem se má stát patrně tou nejdůležitější těžební oblastí v Evropě.

V důsledku takto navržené koncepce ochrany přírody vzniká celá řada absurdních, až schizofrenních situací, kdy je například vyčleňováno více a více prostředků na záchranu posledních jedinců toho kterého ohroženého druhu či narůstajícího počtu ohrožených druhů a lokality a děti jsou ekologicky přeškoleny k tomu, aby se chovaly ekologicky odpovědně. Základní příčiny a zaběhnutý systém ničení a likvidace přírody a zdrojů ve jménu zisku však již nikdo neřeší. Nebývá již pak většinou ani zmiňováno, že druhy vymírají více a rychleji v důsledku změny klimatu, extrémním projevům a změnám počasí, nárůstu a kumulaci škodlivin z dopravy, výroby a spotřeby a samozřejmě také v důsledku celé řady zplodin z fosilní energetiky, které vznikají jak v dopravě, tak zejména při spalování nekvalitního uhlí. Dopady na zdraví obyvatel zejména v oblastech, kde stojí velké uhelné elektrárny, a také ve městech, kde se koncentrují výfukové zplodiny v koncentracích mnohonásobně převyšujících povolené normy, jsou – tak jako v dobách před listopadem 1989 – připomínány jenom okrajově anebo raději vůbec ne.

Občanská společnost a občané

Do takto v podstatě schizofrenně vystavěné situace nám tak jako všude ve světě vstupuje i ve východní a střední Evropě oproti ostatním hráčům vlastně velmi slabá občanská společnost, která pochopitelně díky svým omezeným zdrojům nemůže nijak významněji se svojí nabídkou peněz pro politiky soutěžit s energetickými koncerny a těžaři. Může však pochopitelně

v rámci svých možností soutěžit o názor a přesvědčení občanů svými informacemi, vizemi a myšlenkami. Podstatně méně však již realizovanými koncepty, na které má většinou jenom omezené zdroje.

Zásadním problémem ve východní a střední Evropě se – při prosazování pomýlených a zastaralých energetických koncepcí založených na jádru a uhlí – stalo úplné znemožnění účasti občanů na technologické revoluci směřující k prosazení obnovitelných zdrojů energie, jak k tomu dochází dnes s podporou vlád řady zemí i bankovního sektoru v řadě vyspělých demokratických zemí. U občanů ve východní a střední Evropě tak – díky nemožnosti do těchto zdrojů investovat a pak z těchto zdrojů následně i profitovat – vzniká mylný dojem, že obnovitelná energetika je pouze jednou z dalších metod, která jim má z kapes vytahat (již beztak ve srovnání se západními sousedy omezené) prostředky. Zde je zapotřebí připomenout, že občané v sousedním Německu mají možnost investovat i relativně malé obnosy třeba do větrných anebo slunečních elektráren s garancí výnosu ve výši od 5 až do 12 %. V takto nastaveném systému je pak pochopitelné, že občané i politici, kteří chtějí být voleni, čisté zdroje energie upřednostňují a to vede k jejich dalšímu zlevňování a rozvoji, o environmentálních výhodách a ochraně zdraví a života obyvatel nemluvě. Občan České republiky, Maďarska nebo Slovenska takovouto možnost samozřejmě nemá a jsou mu prostřednictvím médií podsouvány pouze nevýhody decentralizované energetiky a zájem vlád prohloubit energetickou závislost na Rusku. K tomuto cíli je směřována taky legislativa, která výstavbu ekologických energetických zařízení a nezřídka již i jejich provoz prakticky znemožňuje.

Hlavní překážky

V neposlední řadě uplatnění a prosazení čistých energetických technologií oddaluje také skutečnost, že v rámci tzv. fotovoltaického boomu u nás řadu fotovoltaických elektráren vybudovaly tzv. akciovky na doručitele, velké nadnárodní korporace a investiční společnosti a taky velké energetické společnosti. A pochopitelně také firmy nemající s trvalou udržitelností předtím, než se vrhly do zdánlivě výhodného solárního businessu, nic společného.

Bylo by však i v uvedené souvislosti zajímavé porovnat situaci, která byla fotovoltaickým bohem vytvořena v České republice, se situacemi, které jsou dnes v Maďarsku, na Slovensku a v Polsku, a také se více seznámit s tím, jak a proč se obnovitelná energetika prosazuje – či spíše vůbec významněji neprosazuje – na Porošenkově Ukrajině anebo v Rusku, a k čemu vlastně došlo – anebo dochází – při prosazování těchto ekologicky, ekonomicky, sociálně a i z hlediska technologického zajímavých zdrojů a konceptů v Bulharsku anebo v Rumunsku.

Při zběžném pohledu na region východní a střední Evropy se totiž nelze ubránit dojmu, že v posledních letech právě v tomto regionu došlo k pokusu o návrat starých fosilně-jaderných pořádků a plánů za každou cenu a taky s významným využitím všech starých vazeb a tzv. odborníků a jejich žáků.

Postava současným prezidentem Milošem Zemanem vyznamenané a u veřejnosti vcelku oblíbené zdánlivě nestranné předsedkyně Českého úřadu pro jadernou bezpečnost, či spíše Stát-

ního úřadu pro propagaci atomu, Dany Drábové, anebo předsedkyně Energetického regulačního úřadu (ERU) Aleny Vitáskové, která však před uvedením do funkce řídila pouze (zajisté ekologickou) nadaci Václava a Livie Klausových, zde mluvím, myslím, za mnohé.

Poslední Mohykáni?

O tom, že se při likvidaci solárního boomu a fotovoltaiky u nás povedlo přátelům uhlí a jádra téměř úplně zlikvidovat i celé odvětví větrné energetiky, se nikde nemluví. Zrovna tak se povedlo zastavit i podporu pomalu se rozvíjejících spaloven na biomasu. Nakonec se povedlo zlikvidovat i tu část mobility, která nezávisela na benzínu a naftě. V poměrně slušné kondici zůstal pouze sektor malých vodních elektráren, které však momentálně již prakticky nelze stavět v důsledku změn hydrologických poměrů, avšak zejména kvůli neskutečně komplikovaným a obstrukčně vystaveným zákonům, povolovacím a připojovacím řízením energetických společností, ERU a zastupitelstev.

Provozování obnovitelných zdrojů energie i samotná fakturace vyrobené energie je pochoitelně také předmětem administrativní šikany a každoročně se stupňujících požadavků provozovatelů sítí. Elektrotechnické firmy a další subdodavatelé výrobců čisté energie jsou ohlupováni pohádkami o neskutečně bohatnoucích a zbohatnuvších provozovatelích ekologických technologií. Následně se servisování některých, zejména malých zdrojů, stává prakticky nezaplaceným a v důsledku toho nerealizovatelným.

Zpětné retroaktivní zdanění velké většiny fotovoltaiky u nás pak vedlo k tomu, že byly tyto elektrárny převedeny do rukou ČEZu a největších energetických společností.

Kde je tedy naděje na udržitelnou a k přírodě přívětivější energetiku?

Pomineme-li ve většině již dnes dosaženou technologickou a ekonomickou konkurenceschopnost obnovitelných zdrojů energie, leží naděje u nás především v legislativním ošetření a významném zjednodušení administrativních a obstrukčních povolovacích řízení ze strany energetických regulačních úřadů, operátorů trhu a samotných energetických společností, které se připojování obnovitelných energetických zařízení všemi dostupnými – a to jak povolenými, tak i nepovolenými – prostředky a způsoby brání a vytvářejí v mnoha případech zcela absurdní překážky jejich provozu.

Další nadějí, avšak opět jenom pokud dojde k nutným změnám legislativy, je do budoucna otevření možnosti investic do obnovitelných zdrojů pro občany, spolu se zachováním minimálních výkupních tarifů pro výrobce z nových zdrojů, co zaručí alespoň dvanáctiletou prostou návratnost investic. Zde musí dříve anebo později dojít k jasnému a jednoduchému oddělení ceny za distribuci od ceny výroby, bez nesmyslného přihazování nekonečné řady nejrozumnějších přílepků a nepotřebných příplatků, které jsou konstruovány většinou tak, aby

výrazně znevýhodnily obnovitelnou energetiku v očích veřejnosti a případně odůvodnily vysokou cenu energie.

K tomu, aby se obnovitelné energetické zdroje mohly rozvíjet, by také výrazně prospělo, pokud by významně ubylo tzv. mezikancelářů a mezistupňů a tzv. regulátorů, kteří se na výrobě elektřiny z moci energetických monopolů dnes pouze přiživují a svými nesmyslnými požadavky komplikují výrobcům čisté energie ve střední a východní Evropě situaci.

Jako poslední a jednoznačně deklarovanou naději vidím také v procesu, který povede k ukončení všech dotací fosilní energetiky, které plánuje Evropská unie.

V prostředí ČR i širším prostředí neziskových organizací ve středoevropském prostoru a organizací v Evropě je dostatečně znám náš pokus o vytvoření Centra pro aplikaci obnovitelných zdrojů energie, které zahrnuje fotovoltaickou elektrárnu, malou vodní elektrárnu, elektrárnu větrnou, zařízení na spalování biomasy a také provoz auta na použité fritovací oleje z potravinářství.

Nemenší výzvou je v současných poměrně nepříznivých podmínkách zachovat tato zařízení v provozu a i nadále je provozovat také jako bázi pro ekonomickou soběstačnost naší organizace.

Je zřejmé, že v našem úsilí o proměnu energetického sektoru u nás je zapotřebí pokračovat a to jak prostřednictvím vzdělávání a konzultací, tak také implementací technologií, které dokáží významně omezit naše emise skleníkových plynů nikoliv zítra anebo pozítří, ale již dnes.

Účast neziskových organizací v těchto procesech a také při prosazování potřebných legislativních změn bude i nadále ve střední a východní Evropě nezastupitelná.

Střední a východní Evropa jako ekonomická periferie a semiperiferie

Ilona Švihlíková. Příspěvek pro konferenci Ekumenické akademie

Země střední a východní Evropy se v pozici periferie nacházejí již delší dobu. Již od osmanských válek se defenzivně ukotvily ve svém prostoru, zatímco západní země si tak uvolnily ruce pro výboje v zámoří a pro svou expanzi. Ekonomické zaostávání Rakousko-Uherska periferní postavení dále prohloubilo.

Podíváme-li se na poválečné období, pak je budování státního socialismu poněkud rozporným obdobím. Mobilizace zdrojů v poválečném období vedla k masivnímu rozvoji infrastruktury i průmyslu, ale v delším časovém horizontu – a bezesporu od 70. let bylo patrné intenzivní zpomalování zemí střední a východní Evropy. Některé z nich, např. Polsko a Maďarsko, hledaly cesty v intenzivnějším zapojení do západních obchodních a finančních struktur, které ale skončilo vysokým externím zadlužením těchto zemí. V obecných rysech můžeme říci, že 70. léta byla problémovou dekádou i pro země tzv. západní. Řešení dokončení poválečné obnovy bylo pro západní země vyjádřeno mimo jiné silným nárůstem sektoru služeb, k čemuž v zemích střední a východní Evropy, zvyklých na plánování dle kvantitativních, nikoliv kvalitativních ukazatelů, nemohlo dojít. Zároveň se ale v západních zemích položily základy procesu globalizace. Jeho začátky ještě stihla využít světu se otevírající Čína, ale země střední a východní Evropy nikoliv. Vzhledem k vysoké dynamice procesu globalizace, se tak jejich zaostávání dále prohloubilo – a to nejen z čistě socio-ekonomického hlediska, či technologického, ale také z hlediska strukturálního (vznik nadnárodních firem), ale i myšlenkového. Nedostatečná orientace v nových podmínkách neoliberální globalizace na počátku 90. let byla jedním z faktorů, který země střední a východní Evropy ovlivnil – a tento dopad je dlouhodobý.

Často naivní představy o „návratu do Evropy“ či o zavádění tržního hospodářství po roce 1989 tak vytvořily podhoubí pro téměř zcela pasivní přijímání zahraničních receptů a nedostatečné zohlednění vlastních zájmů. Ve vyhocené podobě bylo možno toto pozorovat při rozpadu Sovětského svazu. Rusko si prošlo socio-ekonomickou katastrofou, která až dodnes ovlivňuje vnímání tzv. Jelcinovy éry (na Západě spíše z geopolitických důvodů vnímané pozitivně). Ukrajina se dodnes nedostala na výchozí úroveň před tzv. transformačním obdobím.

Vzhledem k zaostávání, nedostatečnému pochopení fenoménu globalizace (které bohužel u velké části levice, především sociálně-demokratické, přetrvává) a neschopnosti definovat národní zájem, byla akceptace neoliberálních receptů usnadněna. Je potřeba zdůraznit, že v období počátku 90. let neoliberální doktrína silně dominuje a tzv. pád východního bloku tuto dominanci ještě dále zvýraznil. Evropský model sociálního státu se dostává do značné defenzivy, což se projevuje i v „receptech“ na transformaci zemí střední a východní Evropy. Recepty na

jediný správný postup v ekonomických záležitostech jsou shrnuty v tzv. Washingtonském konsenzu, který slouží jako manuál pro transformující se země. Představuje přitom velmi zjednodušený, téměř učebnicový pohled na ekonomiku. Nicméně, protože byl schválen a přijat nejen americkým ministerstvem financí, ale především institucemi se skutečně globálním přesahem – tedy Mezinárodním měnovým fondem a Světovou bankou, je jeho vliv značný. Vzpomeňme také, že MMF v tomto období již plní roli, na kterou nebyl původně vytvořen, roli věřitele poslední instance, který si zároveň diktuje podmínky pro řešení dluhů suverénních zemí (což koneckonců můžeme stále pozorovat např. u Řecka).

Nejsilnější aplikace WK byla právě v případě Ruska, které si zažilo ještě horší ekonomický propad než za II. světové války. Nicméně, i když byly mezi zeměmi střední a východní Evropy rozdíly, WK se prosadil, byť v různé intenzitě (relativně slaběji ve Slovinsku, které si uchovalo zejména u privatizace některé prvky své zaměstnanecké samosprávy) ve všech transformujících se zemích. Polsko a Maďarsko navíc musely řešit poměrně významné vnější zadlužení – a to privatizací majetku, zisky z níž tedy plynuly na umořování tohoto dluhu. Československo mělo relativně nejlepší výchozí podmínky, které ale byly hned v první polovině 90. let promarněny.

Periferní charakter těchto zemí dostal úder v tom, že přijaly „recepty“, které – jak se ukázalo až s odstupem – již nejenže neumožňovaly vytvořit si vlastní soubor ekonomických opatření, resp. ideového kvasu o tom, jak by měla ekonomika a společnost vypadat – ale navíc byly tyto země téměř bez výjimek (Slovinsko) začleněny do světové ekonomiky na periferní bázi. Tyto strukturální základy mají dlouhodobou trvanlivost, jak nyní např. zjišťujeme v ČR u debaty o tom, proč máme tak nízké mzdy (resp. nízké mzdy vzhledem k hospodářskému výkonu). Bohužel, předpoklady pro tyto makroekonomické charakteristiky byly nastaveny právě v 90. letech. I v bývalém východním Německu se často setkáváme s kritikou na průběh „znovusjednocení“, kdy východní Němci měli na průběh transformace minimální vliv. Rozdíly v socio-ekonomické úrovni nebyly (a ani nemohly být) plně překonány sjednocením měny, ale projevíly se např. v silném demografickém úpadku východního Německa, řada měst (např. Magdeburg) se stala spíše městy duchů. Rozdělení na Ossis- a Wessis se odráží také v odlišných politických preferencích (postavení die Linke, nově také AfD).

Ale i pro neoliberální doktrínu jako takovou – a mocenské zájmy za ní se skrývající – byl pád východního bloku a následně transformace doslova živou vodou. Uvědomme si, že i země Západu měly v 80. letech značné ekonomické problémy – Japonsko se jim nevyhnulo a jeho dlouhý poválečný vzestup skončil bublinou, Spojené státy jen taktak odvrátily burzovní krach v roce 1987. Rozpad východního bloku proto splnil mnoho úkolů najednou.

Paradoxně tak pomohl kapitalismus zachránit a poskytnout mu dodatečný čas – ten byl dále prodlužován jak přenášením destabilizace na země periferie ve formě finančních krizí (viz právě jihovýchodní Asie), v zemích vyspělých se projevoval ve formě bublin. Rok 2008, tedy propuknutí tzv. Velké recese, nicméně ukázal, že tyto možnosti se již vyčerpaly. Jen na okraj: je zajímavé, že i ekonomové hlavního proudu, jako Larry Summers, hovoří nyní o neschopnosti vyspělých zemí dosáhnout zároveň slušného ekonomického růstu, zaměstnanosti a finanční stability ve svém konceptu tzv. setrvalé stagnace. Země střední a východní Evropy posloužily jednak jako hladové trhy poptávající západní zboží a pomohly tak zmírnit tlak z nadvýroby. Jejich role v expanzi, kterou kapitalismus tak zoufale potřebuje ke svému životu, tím ale nebyla vyčerpána, neboť

důležité bylo i to, že se mohly „začlenit“ do světové ekonomiky na periferní bázi s využitím svých výhod relativní blízkosti vyspělých trhů a levné pracovní síly (některé země se začlenily na bázi svého nerostného bohatství). Tímto způsobem si nejen zafixovaly svou nerovnoprávnou pozici, ale také posloužily jako další dílek skládačky závodu ke dnu. V honbě za lákáním zahraničních investic posloužily nejen investiční pobídky, ale také snižování daní (zejména u korporací), slabé sociální standardy, dané také oslabením pozice odborů a celkově vzato neoliberální politikou. Z hlediska aplikace hospodářské politiky tak tyto země posloužily jako určitá laboratoř. Oslabený stát se stal kořistí západních firem, které mohly získat i např. přirozené monopoly (vodárenství v ČR). Takovéto hospodářské podmínky navíc vytvářely podhoubí pro masivní dobývání renty, které v některých případech přerostlo (v Rusku bezesporu) v situaci zajetí státu (tzv. state-capture), kdy je stát v područí vlivových skupin a přestává plnit své základní funkce.

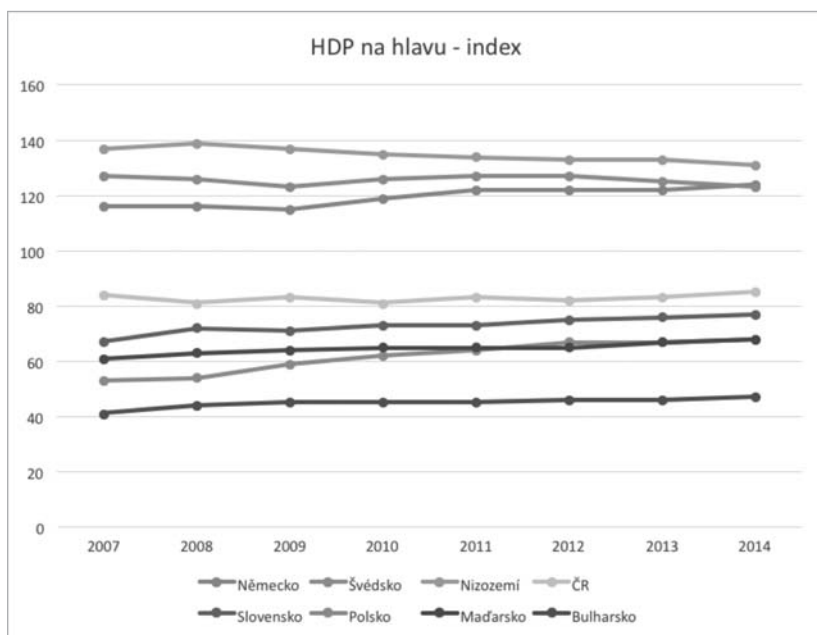
Z hlediska ideologického byly na dlouhou dobu postiženy levicové koncepty, které se dostaly do silné defenzívy. Interpretace období po roce 1989 jako „konce dějin“, příp. jako posílení konceptu „there is no alternative“ brzdila rozvíjení kritických přístupů, které se intenzivněji objevují až po významných finančních krizích, jako byla ta v jihovýchodní Asii. Představa, že kapitalismus ve své neoliberální formě definitivně zvítězil, měla samozřejmě i své geopolitické dopady, především postavení USA jako hegemonu. Levice se postupně vypořádá (v teoretické rovině) s globalizací a neoliberalismem, a ve své radikální formě se ke konci 90. let transformuje v alter-globalizační hnutí. Avšak sociální demokracie se ocitají v hluboké myšlenkové krizi, která vrcholí přejímáním neoliberálních receptů a vytvořením tzv. Třetí cesty (Blair, Schroeder), která se ovšem později zcela zdiskreditovala.

Budování kritické občanské společnosti bylo hned na počátku oslabeno, neboť zahraničí, ať již více či méně viditelně, vytvořilo manévrovací prostor pro „reformy“ a transformační proces jako takový. WK navíc obsahoval představy o tom, že tržní ekonomika (slovo kapitalismus se příliš nepoužívalo) je „přirozený“ systém, který se zavádí rychle a snadno. Vzpomeňme např. na slovní obrat J. Sachse – skok do tržní ekonomiky, kdy byly katastrofálně podceněny institucionální aspekty transformačního procesu a vytvořil se tak prostor pro oportunní až kriminální chování.

Ve všech transformujících se zemích proběhla, i když v různé intenzivně, tzv. transformační krize. Tzv. šoková terapie, která byla formou provádění WK (v kontrastu ke gradualistické metodě) se pro řadu zemí stala, řečeno Josephem Stiglitzem, spíše šokem bez terapie. Po selhání projektu lidového kapitalismu v ČR, vykrystalizovaly zhruba tři možnosti – všechny periferního charakteru – začlenění do světové ekonomiky.

První z nich je charakterizovaná dominantním vlivem přímých zahraničních investic, které pocházejí z vyspělých zemí. Ve velké většině případů se jedná o podřízený charakter např. ve formě práce ve مزدě, tj. obecně jednoduchých operací s nízkou až střední přidanou hodnotou. V některých případech, jako je ČR, je intenzivně využívána geografická blízkost, silná průmyslová tradice, mzdové rozdíly jsou základní podmínkou pro tento typ „rozvoje.“ Přestože se někdy tento typ začlenění do světové dělby práce považuje za příznivý, je třeba vidět limity tohoto přístupu. Je totiž velmi setrvačný a spočívá na výhodném mzdovém rozdílu (někdy také kurzovém), vytváří silnou závislost na dovozech, které jsou následně zpracovávány, a především – neposkytuje prostor pro rozvíjení vlastních ekonomických struktur s vyšší přidanou hodnotou.

Země se – v lepším případě – dostávají do tzv. pasti středně-příjmových zemí, která ovšem vyžaduje pro své překonání systematickou vládní politiku. Jinak je dlouhodobá konvergence (nejen HDP na hlavu, ale především vývoj mezd) nemožná, což má nadále silné dopady na politickou situaci. Není divu, že se hovoří odborně o tzv. závislých ekonomikách. Tato závislost se neblaze projevuje i v rovině politické, kdy se spíše setkáme s „elitami“ typu místodržících. Není překvapivé, že v takovéto periferii není ani elitami kultivován prostor pro kritickou debatu o dalším směřování, neboť je právě elitami přijímáno za dané to, co přijde „zvnějšku.“ Na rovinu je potřeba také uvést, že velké části elit takováto situace vyhovuje, protože benefikuje jejich zbabělost a oportunismus. Proto i od levicových představitelů zaslechneme ódy na lákání zahraničních firem, aniž by se hlouběji analyzovalo, jaká bude kvalita pracovních míst, která investice přinese (a tím důstojnost dané země v mezinárodním srovnání). Nemluvě o tom, že chybí také přehled o tom, kolik pracovních míst bylo „pobídkou“ naopak zničeno.

Graf HDP na hlavu, index. Zdroj: Eurostat

Uvidíme ale dále, že se najdou elity jiného typu, které se snaží situaci změnit – tyto ale nejsou povětšinou levicově orientované.

Druhý typ začlenění představuje ekonomiku závislou na vývozu svého surovinového bohatství. V případě těchto zemí jsou rizika také značná – jednak jsou ceny surovin klasicky velice volatilní, důraz na export přírodního bohatství pak v ekonomice (i ve společnosti) vytváří patologie, jakými je tzv. holandská nemoc a které se velice obtížně odstraňují. Ekonomika má tendenci se vyvíjet podle scénářů boom – bust a stabilizační politika je jen málokdy úspěšná. Ekonomiky

závislé na exportu surovin mají tendenci k určitým prvkům státního kapitalismu, který ale nebývá příliš efektivní a spíše slouží k upevnění moci určitých skupin.

Třetí typ představují ekonomiky s velice slabou strukturou, která není schopna obyvatelstvo uživit. To následně odchází za prací do jiných zemí a posílá část vydělané mzdy domů (remittance), případně v kombinaci s přijímáním zahraničních půjček, které vyjadřují vnitřní nerovnováhy a jsou velmi rizikové z hlediska vypuknutí dluhové krize. Mezi tyto země patří např. Tádžikistán.

Velká recese měla nicméně zlomový charakter i v zemích střední a východní Evropy, ve kterých dlouho přetrvávala iluze dohánění zemí vyspělých (konvergence), i když ztratila postupně onen charakter – „za pět let doženeme Německo.“ Stále více se ukazuje, že modely začlenění do dělby práce neumožňují „dohnat“ vyspělé země a často naopak utvrzují levnou práci jako osu ekonomického modelu.

Je ovšem smutné, že reflexe této nové situace, která se projevuje silnou frustrací obyvatelstva, nebyla využita levicí, ale spíše konzervativní pravicí. V současné době tedy probíhá jednak určité vystřízlivění z neoliberálního kapitalismu a to v kontextu napjaté mezinárodní situace. Paternalismus, poučování a mentorování západních zemí např. o solidaritě (jejichž představitelé např. své země přetvářeli v daňové ráje, případně mají značný prospěch z přílivu dividend do svých zemí) situaci dále vyhrcojuje a vytváří živnou půdu pro pravicové síly.

Periferní postavení, v situaci vysoké nestability a rizik mezinárodního prostředí, vytváří prostor pro (konečně – ono zpoždění se projevuje samozřejmě i v ideových konstrukcích) zvažování vlastních cest rozvoje. Zároveň se ovšem projevují minulé resentimenty – čerpání síly ze „slavné“ minulosti, přiklání se k autoritám, které je pro nejistou dobu a pro spíše konzervativnější prostředí střední a východní Evropy typické.

Podíváme-li se po zemích Visegradu, uvidíme, že razantní změna na polské politické scéně měla i své socio-ekonomické důvody. Navzdory dobrému ekonomickému růstu se tato skutečnost nepromítla v nárůstu životní úrovně většiny Poláků. Z pozitivních momentů je ovšem nutno zmínit cílenou podporu družstevních inkubátorů jako nástroje zaměstnanosti mladých či úspěšnou a rozsáhlou síť družstevních spořicíh a úvěrových kas (SKOK), přičemž se jedná o čtvrtou nejrozsáhlejší finanční instituci v Polsku, která představuje významný segment demokratické ekonomiky.

U Maďarska zmiňme zavedení sektorových daní (v sektorech, kde dominují zahraniční vlastníci, jako jsou telekomunikace, energetika a bankovníctví), či posílení domácích ekonomických struktur představující významný pokus o vlastní nezávislou cestu rozvoje, která může posloužit, ať již v pozitivním či negativním smyslu, pro další země střední a východní Evropy.

Pro levice představuje tento vývoj řadu závažných otázek a také zásadní výzvu k akci. Je patrné, že existuje poptávka po rovnoprávnějším postavení v socio-ekonomickém, ale i v politickém kontextu. Pokud levice nepřijde s progresivními řešeními, přenechá prostor konzervativní pravici, která, jak se ukazuje, ho umí využít.

Zkušenost Ekumenické akademie

Jiří Silný

Zkušenosti EA jsou úzce provázány s vývojem české společnosti pro roce 1989 v kontextu mezinárodním a globálním.

V českém překladu právě vyšla kniha amerického historika Jamese Krapfla *REVOLUCE S LIDSKOU TVÁŘÍ*. Tato kniha na základě důkladných archivních výzkumů ukazuje představy a očekávání, které měli lidé v převratové době v letech 1989 až 1992, a dochází k závěru, že jen nepatrná menšina si tehdy přála návrat kapitalismu. Lidé chtěli společnost, ve které budou moci žít důstojně a budou moci spolurozhodovat. V podstatě se přání a očekávání i po dvaceti letech podobala ideálům demokratického socialismu, s kterým přišlo Pražské jaro. Ty, kdo si tu dobu pamatují, takové zjištění asi příliš nepřekvapí, záhadou je spíše to, jak rychle se prosadily cíle vesměs zcela protikladné.

I občanská společnost, formovaná tisíci obnovených, transformovaných nebo nově vzniklých občanských sdružení a iniciativ ztratila v průběhu několika let svůj kritický a emancipační potenciál a zároveň i vliv na další vývoj. Některé segmenty občanské společnosti, jak fungují na Západě nebo na globálním Jihu, se až na jednotlivé výjimky nerozvinuly. Myslím na různé podoby alterglobalizačního hnutí, na liberální a kritické církevní organizace, na nezávislá kritická média.

V devadesátých letech se rozvinula zdánlivě antagonistická politická debata o roli občanského sektoru, mezi Václavem Klausem, který zastával thatcherovskou nedůvěru k občanské společnosti („there is no such thing as society“) a Václavem Havlem, s jeho odporem k politickým stranám a s podporou občanské nepolitické politiky. Tato debata se v různých podobách stále recykluje, ale má malý dopad, protože předem vylučuje skutečné alternativy. Reálnou moc získávaly ekonomické síly díky bezprecedentní privatizaci, kdy majetek společnosti skončil v rukou mafiánských soukromníků nebo zahraničního kapitálu. Úzká symbióza nové ekonomické moci s politickou sférou vedla k velké míře korupce a diskreditovala politiku jako špinavou záležitost.

Ekumenická akademie vznikla v době, kdy už bylo zřejmé, že ideály sametové revoluce se neprosadily, zatímco neoliberální ideologie konce dějin a nejlepšího z možných světů už ovládla veřejný diskurs, média i vzdělávání. Tato ideologie zakorenila také v převážné části občanské společnosti.

Zároveň byla druhá polovina devadesátých let dobou, kdy už se začaly projevovat rozpory staronového systému. Privatizace vedla ke krachu mnoha firem a rostla nezaměstnanost, objevilo se bezdomovectví, vylučování romské menšiny, krachovaly banky, vstup do NATO v roce 1999 přinesl vzápětí pro ČR účast na agresivní válce, docházelo k demontáži sociálního státu.

Kritická odezva na tyto jevy byla slabá. Kritikové byli obvykle rychle denuncováni jako milovníci starých pořádků. I činnost EA občas byla takto osočována.

EA na počátku chtěla působit zejména jako fórum pro dialog. Tuto snahu EA neopustila, ani když se ukázalo, že dialog přes ideologické a politické hranice je v našem prostředí velmi obtížný a často dokonce nemožný. I v rámci občanské společnosti a vlastně i mezi ideově spřízněnými skupinami se často projevuje konkurenční přístup více než snahy o spolupráci, vzájemnou podporu a společná řešení. K důležitým aktivitám EA patří proto podpora integračních procesů. EA iniciovala vznik několika organizací, u dalších se stala zakládajícím členem a je zapojena do některých mezinárodních uskupení. K tomu je třeba připočítat desítky partnerů z Česka, Evropy i jiných částí světa, s kterými EA spolupracuje v projektech, které jsou zpravidla mezinárodní. To umožňuje učit se od jiných ale také s nimi sdílet specifické problémy a potřeby našeho regionu.

V každodenní činnosti se EA snaží chovat solidárně a partnersky, sdílet a zprostředkovávat informace a podporovat aktivity druhých.

EA nejen poukazuje na jednotlivé zlořády, ale kritizuje i nespravedlivý a destruktivní kapitalistický systém, i když to činí v různých souvislostech více či méně explicitně. Zároveň EA usiluje o prosazování konkrétních alternativ, které slibují lepší řešení. Důležitým rysem činnosti EA je také propojování vzdělávací a analytické práce s praktickými projekty a zkušenostmi. V oblasti rozvojového vzdělávání byla důležitá zkušenost s konkrétním projektem rozvojové spolupráce (elektrifikací školy a zdravotního střediska v zambijském Masuku v roce 2005) i řada studijních cest do zemí globálního Jihu, které spolupracovníci EA absolvovali.

Zásadní zkušenosti přinášejí obchodní aktivity v systému fair trade. Vedle významného přínosu pro producenty z globálního Jihu je to také příležitost pro aktivity na straně spotřebitelů, kteří chtějí přispět k narovnání nespravedlivých ekonomických podmínek. Zároveň má fair trade jako úspěšný příklad alternativního obchodního systému velký vzdělávací potenciál.

Založení družstva a zkušenost s řízením sociálního podniku poskytuje nezbytnou zpětnou vazbu a brání tomu, aby vzdělávací aktivity v této oblasti byly odtrženy od obtížné reality. Nejnovější velmi praktickou aktivitou je zapojení pracovníků EA do kolektivu komunitně podporovaného zemědělství.

I když byly kapacity EA hlavně na počátku velmi omezené a dosud jsou limitující, dařilo se po celou dobu i z okrajové pozice přinášet nová témata a iniciovat nové procesy, které později měly širší dopad. Bylo tomu tak u tématu dluhové krize chudých zemí v rámci kampaně Milostivé léto. Téma je stále aktuální – netýká se už jen chudých zemí. V současných jednáních na půdě OSN Česka republika i díky lobbování EA zaujala konstruktivnější postoj k navrhovaným opatřením.

EA svými vzdělávacími i praktickými aktivitami významně pomohla rozšíření konceptu fair trade a inspirovala další k zapojení do tohoto hnutí.

V poslední době je takovým přínosem např. rozšíření debaty o sociální ekonomice, chápané obvykle zúžené jako zaměstnávání obtížně zaměstnatelných, o rozměr solidární ekonomiky a ekonomické demokracie, jak ji reprezentuje družstevnictví. Nové je i téma potravinové suverenity.

Určitá výjimečnost EA spočívá ve snaze o překračování hranic a hledání širokých souvislostí a spojenectví, v procesu učení: mezi osobním, lokálním a globálním; mezi praxí a reflexí; mezi racionálním, spirituálním a etickým.

VÝVOJ LEVICE V EVROPĚ: MEZI UPRCHLICKOU KRIZÍ A NOVÝMI ŠANCEMI

Opozice: vývoj evropské levice

Susan Watkins

Z pochopitelných důvodů vznikaly opozice v ekonomicky vyspělých zemích po roce 2008 jen zřídka. Dělnická hnutí byla dlouhou dobu zbavována veškerého obsahu a bývalé sociálnědemokratické strany se staly iniciátory finanční deregulace. Zbylým levičákům se za posledních třicet let nepodařilo rozšířit své řady a alterglobalizační hnutí pozdních 90. let byla nepříjemně překvapena mezinárodním klimatem a válkou proti teroru. Protestující vyšli do ulic až v roce 2010, kdy se do čela postavilo Řecko — v té době nejvýrazněji zasaženo krizí. Roku 2011 se další statisíce obyvatel, od Madridu po Zuccotti Park a Oakland, sjednotili v „hnutí náměstí“. Ve Spojených státech se první vlna opozice formovala mezi obnovenými feministickými hnutími v univerzitních campusech, a posléze přerostla do protestů „Black Lives Matter“ (BLM, Na černých životech záleží).

Ovšem až v posledních pár letech začala levicová opozice pracovat na národních politických projektech s citelným dopadem v celostátním měřítku – sledované a někdy využitě radikální pravicí.

V čele opět stálo Řecko, kde koalice Syriza získala v červnu 2012 27 procent hlasů a další léto vytvořila politickou stranu. Ve Francii to byl kandidát Front de gauche Jean-Luc Mélenchon, který v roce 2012 v prvním kole prezidentských voleb získal 4 milióny hlasů. O rok později získalo italské Hnutí pěti hvězd 26 procent hlasů, tedy nejvyšší počet ze všech stran v poslanecké sněmovně. V roce 2014 vzniklo ve Španělsku hnutí Podemos spolu s masovým hnutím za nezávislost Katalánska, ve Skotsku byla výsledkem referenda nebývalá mobilizace za národní autonomii. V roce 2015 se Jeremy Corbyn dostal do čela Britské Labour party díky stranickým opozičním, kteří nesouhlasili s politikou New Labour. O šest měsíců později (roku 2016), získal Bernie Sanders 7 miliónů hlasů pro demokraticko-socialistickou revoluci ve Spojených státech.

Jak dlouho může taková konstelace vydržet, to už je jiná otázka. Sandersova kampaň skončila konventem demokratů v červenci. Tsiprasův náhlý pád z pozice lídra opozice eurozóny na mrzutého šfourala Trojky je ukazatelem křehkosti a proměnlivosti. Mnozí z italské levice popírali (a ne bezdůvodně), že by měl mít Beppe Grillo místo v jejich řadách. Corbyn čelil obsesivním blairitským úkladům, jež ho měly svrhnout. Melénchova Parti de gauche utrpěla zničující ztráty. V době vzniku tohoto textu – čtyři měsíce po španělských nerozhodných volbách – stojí před budoucností strany Podemos tolik protichůdných faktorů, že není možné předpovědět, kde se strana octne za rok.

Jakákoliv charakterizace těchto sil se může kdykoliv stát jen pomíjivou momentkou stavu věcí tak, jak vypadaly na začátku roku 2016. Stejně tak nemůže tento skromný výběr států

zastupovat celý rozvinutý kapitalistický region v celé jeho šíři. Pro úplný obraz by bylo nutné zahrnout též Kanadu a Německo, kde k žádné obnově levice nedošlo, a též Portugalsko, Irsko a krajiny Beneluxu. Komparativní zhodnocení předností a slabostí nové levice však může přinést výsledky, jejichž relevanci je pak možné prověřit jinde. V jakém kontextu vznikaly uvedené opozice? Jaké na sebe vzaly politické formy? Jaké pozice zastávají? Jaké je jejich stanovisko k mainstreamovým politickým stranám?

1. Kontext

Společným východiskem pro všechny nové levicové subjekty je nespokojenost s politickými řešeními poslední velké krize. Výsledky se různí: po sedmi letech nulových úrokových sazeb a bilionech dolarů v záchranném nalití peněz (tzv. bailout) a kvantitativním uvolňování se Spojené státy a Spojené království oficiálně zotavují, zatímco Řecko a Španělsko stále setrvávají vzdálené stavu před krizí. Francie a Itálie, které krize zasáhla méně, trpěly stagnujícím růstem a velkou strukturální nezaměstnaností dávno před rokem 2008. Všichni superbohatí si krizí polepšili - po dobu Obamova prvního funkčního období došlo kvíce jak 90 procentnímu nárůstu příjmu pro 1 procento nejbohatších, přičemž mladí lidé nesli náklady na svých bedrech. Ve všech zemích odhalila krize pokrytectví a zkorumpovanost vrcholu pyramidy: Tony Blair, Jean-Claude Juncker, Clintonovi. Druhým sdíleným rysem je kolaps středolevých stran, jejichž vítězná „Formule 2“ neoliberalismus Třetí cesty byla vládnoucí ideologií let boomu a krize na obou stranách Atlantiku.¹ Po tom, co opustily své sociálně demokratické kotviště a dělnické voliče, pykaly evropské strany třetí cesty za deregulaci financí, zvětšování úvěrových bublin nebo zavádění následných záchranných finančních injekcí a škrtů. Tony Blair ztratil v rozmezí let 1997 až 2005 3 miliony hlasů, Brown pak zase další milion v roce 2010. Hlasy PSOE klesly mezi lety 2008 a 2015 o 6 milionů, PASOK byl prakticky vymazán pádem z 3 milionů na méně než 300 000 hlasů v rozmezí let 2009 a 2015, zatímco ve Francii Hollandovy volební preference klesly z 52 v roce 2012 na 15 procent. Tento posun bývalých sociálních demokratů směrem doprava často vedl k velkým koalicím s konzervativními stranami, které otevřely reprezentační vakuum na levé straně politického spektra, středo-pravé strany však setrvaly blíže svým původním voličům. Ve Spojených státech sledovaly změny jiný model: popularita demokratů zůstala nezměněná a zachovalo se také rozdělení 50 na 50, jak se obě strany (i republikáni) posouvaly směrem k pravici.

Zatřetí, zpětný náraz způsobený zhoršující se krizí, kterou způsobila západní vojenská intervence na Blízkém východě a v Severní Africe, se překrýval s hospodářským debaklem v Evropě. Francie a Británie byly v čele války, Itálie a Řecko přijímaly jejich oběti. Vedl-li Blair evropské výsadky ve válce v Afganistanu a v Iráku, stal se dnes Hollande nejválekychtivějším vůdcem Evropy. Po Libii přišla francouzská vojenská intervence v Mali, která se stala roku 2013 předmostím k operaci Barhkané, cílící na domnělé džihádisty v Mauretánii, Burkina Faso, Nigérii a Čadu. Hollande se pak připojil k Obamovi v plundrování Iráku a Sýrie. Zpočátku uspěla při přechodu přes Středozemní moře do Itálie, Řecka a Španělska jenom mizivá část z desítek miliónů válečným konfliktem vysídlených obyvatel. V roce 2015 však do Evropy dorazil již milion uprchlíků. Mezitím Francie a Británie, hlavní agresori Evropy a s vlastní vysokou a relativně chudou muslimskou populací, čelily teroristickým útokům islamistů na

1 Více viz Perry Anderson, 'Testing Formula Two', NLR 8, březen–duben 2001.

civilní obyvatelstvo. Blair odpověděl zvýšeným dohledem a preventivními kontrolami, Hollande vyhlásil výjimečný stav. Za těchto okolností se poměry v oblasti lidských práv, ve kterých mohou opoziční hnutí fungovat, zúžily, a jejich zahraniční politika se stala ještě výraznější.

Ulice a volební urny

Dalším určujícím faktorem, který formoval nové opozice zdola, byl rozsah a bojovnost lidových protestů. Ve Francii, Británii a Itálii protesty probíhaly s malým vlivem na širší společnost. Protesty, které se odehrály s velkým odstupem, od bitvy proti Sarkozyho důchodové reformě (2010) až k dech beroucím okupacím Nuit Debout z jara roku 2016, si zachovaly charakter bojů na francouzské poměry malých a izolovaných, ačkoli byl jejich průběh v továrnách a na univerzitách často divoký. Anglie zůstávala také převážně klidnou zemí na rozdíl od let 2010 – 2011, kdy v ní probíhaly studentské protesty a proti-policejní nepokoje, konzervativci prosazovali škrty bez protestů ze strany rad práce. Jenom ve Skotsku se referendum v roce 2014 stalo způsobem, jak vyjádřit svou frustraci s „Británií plnou škrťů“. V Itálii se aktivismus na místní úrovni, zaměřený na komunální a environmentální problémy jako je znečišťující spalovny, vysokorychlostní vlaky a vojenské základny, prozatím nevyvinul v revoltu celostátního charakteru.

Na druhou stranu začala ve Spojených státech série po sobě jdoucích protestů (studentské protesty v roce 2010, Occupy v roce 2011, stávky odborů na celostátní úrovni, Black Lives Matter) vytvářet politické memento, které bylo daleko větší, než jaké vytvořil Seattle v roce 1999 nebo protiválečné demonstrace v roce 2003. Tato vlna, posílená vzájemnou solidaritou mezi různými skupinami (odbory podporující hnutí Occupy, běloši a Latinoameričané podporující hnutí BLM), neoslabil ani kvůli tomu, že pravice formulovala nespokojenost pracující třídy, ale naopak posílila; Sandersova kampaň tím dokonce získala mnohem bojovnější tón než ta Obamova. Ve Španělsku se stalo průlomovým hnutím Hnutí 15M v roce 2011, jehož energie se vliла do shromáždění ve čtvrtích a na pracovištích, která pomohla udržet hnutí přímé akce proti exekučnímu vystěhování z bytů a škrťům ve veřejném sektoru. V Barceloně se v roce 2010 v protestech proti rozhodnutí Ústavního soudu, ovládaného Lidovou stranou, o změně statutu autonomie Katalánska, proloupl Hnutí 15M s kampaní za referendum o nezávislosti. V Řecku vstoupila Syriza na celostátní kolbiště díky dvouleté masové mobilizaci proti Trojce, která podle odhadů v jednom momentu zahrnovala téměř 20 procent populace.

Konečně podoby, které tyto opozice nabyly, byly také určeny volebními systémy, v rámci nichž se ony opoziční subjekty pohybovaly. Všechny jsou tak či onak manipulované, nejčastěji s cílem zachovat oligopol dvou stran vůči jakémukoliv novému příchozímu; ale úroveň uzavřenosti se zásadně liší.

Americký systém je nejexkluzivnější ze všech: systém prvního na pásce, dále posilňovaný vysokými nároky na možnost kandidovat, a to i na úrovni jednotlivých států, a závratnými sumami potřebnými na vstup do hry; navíc se dvě vládnoucí strany (ve skutečnosti dvě frakce té samé strany) ukázaly být vysoce efektivní při rozšiřování své hegemonie nad příslušnými stranami svého politického pole. Absorbují radikální energii a proměňují ji v krmivo pro hlasovací urny. Sanders zaujímal ambivalentní pozici jako jeden z „nezávislých“ členů Kongresu přičleněný k demokratům. Také u Westminsteru systém prvního na pásce zásadně dezinterpretuje

lidovou vůli, ovšem na jeho kraji se objevují trhliny, protože zelení a socialisti byli zvoleni do Scottish Assembly v Holyroodu a Plaid Cymru do Welsh Senedd určitou formou poměrného systému. Francouzský dvoukolový systém umožňuje nominální proporcionalitu v prvním kole, která je však vzápětí smetena ze stolu přístupem vítěz bere všechno v druhém kole.

Opozičním silám se přirozeně vede lépe v proporcionalně zastupitelských systémech Itálie, Řecka a Španělska, kde jsou levicové strany již dlouho součástí parlamentu, ovšem i zde jsou pravidla k outsiderům krutá. V Itálii Renzi, sám nezvolen, prosadil systém s „bonusem“ pro vítěze, jenž začne letos platit a ve kterém vítěz získá automaticky 340 křesel a ostatní si mezi sebe rozdělí 278 křesel; změna prosazovaná ve jméno „silné vlády“ čelí kritice, že přesouvá mocenskou rovnováhu v neprospěch parlamentu a posiluje vládu. Také Řecko omezuje svůj poměrný systém bonusem 50 hlasů straně, která získá nejvíce hlasů. Španělský systém stranických kandidátek podle d'Hondtovy metody nadreprezentovává malé, řídké osídlené venkovské oblasti; v Senátu, který může zabránit ústavním změnám a byl dlouho veden Lidovou stranou, o to víc.

2. Struktury

Jaké podoby na sebe vzaly nové opozice v těchto odlišných podmínkách? Překvapivým společným rysem je důležitost charismatických vůdců. Tsipras se rychle stal pro televizní obrazovky přitažlivější než stárnoucí členové politbyra Syrize, kteří si ho zvolili jako lídra v roce 2008. Sander, Corbyn a Mélenchon byli zase uchazeči o post prezidenta nebo premiéra, Grillo těžil ze své známosti z televizních obrazovek. Dokonce i Podemos se vzeprél španělským normám a horizontalismu *Indignados* a použili tvář Pabla Iglesease jako svůj symbol na hlasovacích lístcích. Analýza by se tedy, ještě před tím, než přistoupíme k samotným stranám, měla zaměřit na tyto osoby: všichni muži, čtyři z nich přes 65 let.

Postavy

Pět ze šesti byli levičáci již od svých teenagerských let, Corbyn a Sanders se přitom drželi sociálnědemokratické tradice. Sanders se narodil v Brooklynu v roce 1941 jako syn imigranta a prodavače obrazů, účastnil se „demokraticky socialistické“ politiky od raných 50. let a na univerzitě v Chicagu byl členem skupiny, z které pak vzniklo DSA, americká pobočka Socialistické internacionály.² Sanders se stal známý tím, že více jak padesát let mluví stejně. Poprvé jako starosta Burlingtonu, pak jako nezávislý kongresman za Vermont. Corbyn se narodil v roce 1949, ve věku 16 let vstoupil do Mladých socialistů Labour party ve Wrekinu, Shropshire, kde jeho otec pracoval jako experimentální elektrický inženýr a oba rodiče byli aktivními členy Labour party. Poté, co strávil nějaký čas jako dobrovolný učitel na Jamajce, se od roku 1970 stal oddaným stoupencem londýnské labouristické levice, v roce 1983 byl zvolen do parlamentu a setrval v pozici neúnavného bojovníka za solidaritu. Mélenchon se narodil v roce 1951, pocházel z rodiny pied-noir (potomci evropských přistěhovalců na sever Afriky), která se přestěhovala z marockého Tangeru, kde jeho otec pracoval jako radista, do severní Francie. Uchvácen studentskými protesty roku 1968, pak strávil čtyři roky

2 DSA, Democratic Socialists of America, Američtí demokratičtí socialisté

v trockistické skupině Organisation communiste internationaliste, než se v roce 1974 připojil k Mitterandovu křídlu francouzské Socialistické strany. Jeho politická kultura však není až tak marxistická, jako spíše zednářství různých republikánský socialismus, s neskrývanými vlasteneckými tendencemi – La France, la belle, la rebelle (Francie, krásná, rebelující) – ostatně podobně jako u Sanderse, ne však u Corbyna nebo Iglesiasie. Nejprve senátor, pak jako junior minister v Jospinově vládě, vytvořil svou vlastní frakci uvnitř Socialistické strany, která se od roku 2004 organizovala kolem časopisu *Pour la République sociale* (*Za sociální republiku*).

Jak Tsipras, tak Iglesias vyrostli politicky na tom, co zůstalo z Třetí internacionály. Tsipras se narodil v Athénách v roce 1974, jako mladý vstoupil do mládežnické organizace tamní komunistické strany a stal se posléze jejím tajemníkem. Studoval stavební inženýringu a současně působil jako stranický organizátor; v roce 2006 předsedal Evropskému sociálnímu fóru v Athénách. Iglesias se narodil v Madridu v roce 1979, kde se zapojil do místní mládežnické komunistické organizace, ve které na něj měl největší vliv kulturní obrat, nejprve inspirovaný Negrim, poté Laclauovým gramsciánstvím. Utvářelo ho také bolívarské hnutí. Iglesias přednášel v Caracasu, a podobně jako Mélenchon a Corbyn, byl přítel Cháveze, kterého Sanders proklel. S malou skupinou soudruhů na Complutenské univerzitě se Iglesias stal průkopníkem ve vysílání radikální televizní show, která byla úzce spjata s protesty v roce 2011, čímž si získal celostátní popularitu.³ Trochu podivínem v této společnosti je Grillo, který popsal své mládí jako frivolní a cynické, kdy jeho jediným zájmem byly peníze.⁴ Grillo se narodil v roce 1948 poblíž Ženevy, kde jeho rodina vlastnila továrnu letovací lampy. Grillo se měl stát účetním, přihlásil se ke studiu ekonomie a podnikání, ale většinu času strávil jako místní bavič, kšeftař, prodavač jeansů a stand-up komik v místních barech, kde ho objevila televize. Počátkem 80. let vešel do povědomí svými televizními cestopisy, v nichž parodoval národní zvyky (*I'll Give You America*, *I'll Give You Brazil*) trochu na způsob Sachy Barona Cohena. K radikalizaci došlo relativně pozdě: v polovině 80. let, kdy se italská politická scéna ponořila do bažiny korupce a socialistovi Craximu, Berlusconiho patronovi, se téměř podařilo předstihnout svého křesťansko-demokratického soupeře Andreottiho. Grillo zesměšnil Craxiho na jeho návštěvě v Číně („jestli jsou to všechno socialisté, od koho vlastně kradou?“), a byl krátký čas vykázan z mainstreamové televize. Na své si pak přišel po rozpadu italského politického systému ve skandálech spojených s tamní „akcí čisté ruce“ v 90. letech, spílal nadnárodním korporacím a poukazoval na škody na životním prostředí. Grillo se stal hlavní hvězdou Festa dell' Unità, festivalu organizovaného bývalou komunistickou stranou Itálie, a spojencem Italia dei Valori (Itálie hodnot) – antikorupční strany založené prokurátorem z akce „čistá ruka“ Antoniem di Petro. Narozdíl od Di Petra se Grillo začal zastávat práv mladých pracujících a jejich příběhy sesbíral v *Schiavi Moderni* (2007), neboli „moderní otroci“. Zlomovým bodem bylo jeho setkání s internetovým expertem a podnikatelem Gianrobertem Casaleggiem, který ho přesvědčil, že online hlasování může být nástrojem přímé demokracie, která umožní všem občanům nezprostředkovaný přístup k politické moci. Casaleggiho firma pak spravovala Grillův blog.⁵

3 Pro lepší obrázek viz text Pabla Iglesiasa, 'Understanding Podemos', a interview v NLR 93, May–June 2015.

4 Slova jeho raného mentora a podporovatele, televizního moderátor Orlanda Portenta, citovaná v článku od Raffaele Niri, 'Grillo Segreto', Dagospia, 29. květen 2012.

5 V italské verzi časopisu Wired se Casaleggio (1954–2016) přirovnal k Julianu Assangeovi nebo Davidu Graeberovi; Bruce Sterling, novinář, který s ním rozhovor vedl, o něm uvažoval spíše jako o příjemném milánském Richardu Stallmanovi nebo Jimmym Walesovi. Viz Bruce Sterling, 'La versione di Casaleggio', Wired Italia, 9. srpen 2013.

Co se stylu týče, Sanders a Mélenchon jsou řečníci staré školy; Corbyn a Tsipras jsou ostýcha-
vější, s proletářtějším projevem, který v Corbynově případě vychází z lidovější tradice v ang-
likánské církvi představované Tony Bennem. Iglesias a Grillo přizpůsobili, i když každý jiným
způsobem, svůj řečnický styl pro televizi, která upřednostňuje humor a rychlé, improvizova-
né odpovědi. Iglesiasovým charakteristickým znakem je příjemná a přitažlivá inteligence,
zatímco Grillo se proslavil šízravým humorem a výraznou klauniádou. Co se týče světového
přehledu, patří pravděpodobně Tsipras a Grillo k těm nejvíce „zápečnickým“. Dokonce i San-
ders, který vychází nepokrytě z antikomunistické tradice, navštívil v 80. letech Nikaraguu,
Kubu a Sovětský svaz a strávil jistý čas po ukončení univerzitních studií v kibucu. Mélenchon
navštívil Čínu a dobře zná Latinskou Ameriku, stejně jako Corbyn, který jako volební pozorova-
tel OSN prošel zřejmě nejvíc zemí ze všech. Vnímáme-li je jako ikony, musíme si nezbytně
klást otázku: kde by bez nich byla jejich hnutí? Sandersovi stoupenci nebudou mít po červenci
žádné jasné místo, kam se přesunout, ovšem DSA může získat novou energii. Bez Mélenchona
by se Front de gauche rozpadl na své jednotlivé součásti. Uvidíme, zda se levice v Labour
vrátí zpět ke své minoritní roli a zda Blairovi stoupenci odstraní Corbyna z vedení. V Řecku je
Tsipras obklopen prošedivělými představiteli staré školy, ale jako parlamentní strana bude
Syriza bez pochyb schopná ze svých řad vybrat dalšího mladistvého kandidáta, po vzoru PSOE
Pedra Sáncheze. Ve Španělsku se od Hnutí 15M objevilo úctyhodné množství přesvědčivých
mladých radikálů, mezi nimi například Ada Colau a Teresa Rodríguez, ovšem bez sjednocující
osobnosti může fragmentace působit ještě větší problémy. Překvapivě, jedinému Grillovi se
zatím podařilo najít si svého následovníka, kterým je Luigi Di Maio, devětadvacetiletý před-
seda klubu Pět hvězd v poslanecké sněmovně, kterého vřele uvítaly Financial Times.⁶

Formace

Ačkoli se zdá, že v průběhu posledních desetiletí politické strany odumíraly, podařilo se levi-
cové opozici od roku 2008 vytvořit nejméně čtyři nové strany. Jak obstojí v porovnání s kon-
venčními stranami, co se demokratického fungování a důvěryhodnosti týče? Syriza a Parti
de gauche se podařilo nejvíc přiblížit konvenčnímu levicovému modelu. Syriza byla v roce
2013 založena jako jednotná strana fúzí několika skupin, které od roku 2004 tvořily „voleb-
ní koalici radikální levice“, jejíž dominantní složkou byl toho času Synapsismos – koalice
kolem jedné z řeckých komunistických stran s přibližně 12 000 členy. Nová Syriza utvořila
tradiční volený ústřední výbor, skrze který jsou reprezentovány rozličné frakce: sekretariát
a parlamentní skupina soustředěná kolem Tsiprasova úřadu, jenž je pouze nominálně od-
povědný své členské základně. V červenci 2015 poplatní Stalinově představě o demokratic-
kém centralizmu, kterou by Lenin pohrdal, podpořili všichni členové (až na 2) Tsiprasovo
rozhodnutí odmítnout výsledek referenda, který zněl jako jednoznačné „NE“, a podvolit se
Euroskupině. Měsíc na to se oddělila frakce Levé platformy a založila stranu Lidová jednota.⁷
Ve Francii vzhlížela Parti de gauche (PG), založená v roce 2008 z bývalé Mélenchonovy frak-
ce v Socialistické straně, nejprve k německé Die Linke, jako ke svému vzoru spojujícímu

6 'Italy's Five Star Movement wants to be taken seriously', FT, 29. prosinec 2015.

7 Pro nekompromisní analýzu viz Stathis Kouvelakis, 'Syriza's Rise and Fall', NLR 97, Jan–Feb 2016. Zde a v následujícím textu
jsou hlavními zdroji Sandersova webová stránka, Feel the Bern; Corbynovy proslovy na Labour List a YouTube; blog Bep-
peho Grilla; únorový společný program Podemos, 'Un País para la gente', 2016, a proslovy v Cortes; webová stránka Parti
de gauche a Mélenchonův blog, L'ère du people; Soluňský program Syriza a řecké dokumenty o vyjednávání z června 2015.

levicové frakce sociální demokracie (Mélénchon a Parti de gauche jako Oskar Lafontain a WASG) se zbytky komunistické strany. Zpočátku se jednalo o volební uskupení Front de gauche (FG), ale cílem bylo, podobně jako u PDS v Die Linke, aby se Komunistická strana Francie (PCF) rozpustila ve větší formaci pod názvem „Levice“, jejíž přitažlivost bude natolik silná, že přitáhne všechny asteroidy radikální levice a environmentalistických hnutí. V soukromí popisovali militanti z Parti de gauche mumifikovanou PCF jako „kouli u nohy – ale nezbytnou kouli u nohy.“ PG měla na svém vrcholu v roce 2012 přibližně 12 000 členů, volený 24členný sekretariát a ještě početnější Národní radu. Ovšem zatímco Die Linke operovala v rámci německého systému proporčního zastoupení, byla Front de gauche zablokována francouzským „vítěz bere vše“ ve druhém kole. Deset poslanců FG zvolených v roce 2012 (především členové PCF) dlužilo své mandáty dohodě se Socialistickou stranou, vzájemné odstupování kandidátů ve prospěch kandidáta druhé strany bylo v daných volebních okresech silnější. Ve volbách do místních zastupitelstev o 2 roky později kandidovala PCF spolu s PS, což vedlo na volební frontě ke krizi. V Národním shromáždění PCF často podporuje socialistickou vládu proti pozicím Parti de gauche, včetně Hollandovy politiky výjimečného stavu, který vyhlásil po útoku na klub Bataclan. Podemos a Hnutí pěti hvězd se od počátku profilely jako nové typy politických organizací. Podemos vznikl v lednu 2014 jako iniciativa sdružená kolem Iglesias, která volala po nové platformě proti úsporným opatřením před volbami do Evroparlamentu. Téměř spontánně vzniklo na tisíc místních „kruhů“ tvořených členy hnutí 15M a levicovými aktivisty. Podemos se formálně ustavil na Shromáždění občanů v říjnu 2014. Více než 112 000 členů se zaregistrovalo online a hlasovalo o ustavujících dokumentech – o „transparentní demokratické struktuře,“ jak to popisuje web Podemos; aktivisté si stěžují, že online hlasování nahrazuje demokratickou roli lokálních kruhů, které mohou chtít po vedení vyvození odpovědnosti. Úspěch na komunální a lokální úrovni v květnu 2015 přinesl nové zdroje: nové pozice, administrativní infrastrukturu a do hry rovněž vstoupila nová „průsečná“ dynamika. Lokální představitelé Podemos určovali své vlastní aliance v autonomních regionech s různými výsledky v Andaluzii, Valencii, Galicii, Katalánsku a Madridu. Koalice s regionálními levicovými silami stvrzené podporou katalánského hnutí za nezávislost, pomohly ve volbách (v prosinci 2015) Podemos získat 21 procent, téměř čtvrtinu z Katalánska, čímž se otevřel ostrý rozkol ve vedení hnutí kvůli jednání s PSOE. Italské Hnutí pěti hvězd posunulo online organizaci ještě o krok dál: od roku 2005 Grillův blog nabízel možnost lokálních setkání „přátel Beppe Grilla“ spolu s možností komentovat stav národa. Tato shromáždění každý týden nabízela prodejní stánky a organizovala diskuse. V roce 2007 je Grillo vyzval, aby se účastnili komunálních voleb s programem soustředěným kolem „pěti hvězd“ – nezávadné veřejné vody a dopravy, udržitelného rozvoje, životního prostředí a konektivity. Po založení celostátního H5H v Miláně roku 2009 uváděly jeho „nestanovy“ Grillovu webovou stránku jako svoje sídlo: nástroj určit kandidáty do voleb, kteří budou podporovat jeho kampaň „sociální, kulturní a politické uvědomělosti“. Potencionální kandidáti, kteří museli žít v obvodu, ve kterém kandidovali, pak uploadovali svoje životopisy a Youtubové videoklipy na webovou stránku, místní shromáždění H5H s nimi pak udělalo osobní pohovor a vybralo kandidáty, které nakonec „certifikoval“ Grillo osobně. Vedení zůstalo v rukou dvou mužů: „Ti, kteří říkají, že chci všechnu moc a Cassalegio zas všechny peníze, můžou rovnou vypadnout.“ A ačkoli si lokální shromáždění zachovala mnoho ze své autonomie, pokusy vybudovat mezi nimi horizontální propojení byly zmařeny už v zárodku.

Nejsilnější bylo Hnutí pěti hvězd v regionech Emilia-Romagna a Piedmontu. Ve volbách v roce 2012 získalo křesla v městských zastupitelstvech v severní a střední Itálii a vystřelilo na

vrcholek průzkumů veřejného mínění na Sicílii, kde se pod jeho praporem sjednotila protimafiánská a environmentalistická hnutí. Toto propojení potom sloužilo jako odrazový můstek při vstupu do parlamentu v roce 2013. Sociální profil jeho 109 poslanců a 54 senátorů byl výrazně odlišný (podobně jako u španělských Podemos) od italských norem: členové jsou pracovníci v IT, studenti, ženy v domácnosti a především dvaceti a třicetiletí nezaměstnaní, oproti běžným právníkům, profesorům a stranickým funkcionářům. Zvolení členové hnutí věnovali polovinu svých příjmů na podporu lokálních projektů; opovrhovali formalitami Palazzo Montecitorio (sídlo Poslanecké sněmovny v Itálii – pozn. editora) a oslovovali své kolegy „občane“ místo „ctihodný“ na rozdíl od corbynistů nebo Podemos. Výjimečné je též to, že zvolení zástupci hnutí byli povinni hlasovat dle svého mandátu, který jim určilo online hlasování, kterého se účastnilo maximálně 30 000 členů. Ignorování mandátu znamenalo okamžité vyloučení. Přibližně čtvrtina parlamentní skupiny byla doposud vyloučena.

V břiše netvora

Corbyn a Sanders samozřejmě působili jako opozičníci ve stranách, které ztělesňovaly Třetí cestu. Podle evropských měřítek není samozřejmě Demokratická strana ve skutečnosti stranou, nýbrž spíš strukturou, v jejímž rámci se kandidáti mohou ucházet o úřad; a pokud není demokrat v Bílém domě, nemá strana ani svého celostátního představitele. Strana nemá žádné členy, jenom spřízněné voliče, kteří se registrují ve svých státech a nikoli v místních stranických organizacích. Rovněž neplatí členské příspěvky, nechodí na schůze a nerozhodují o politice. O tom, kdo smí volit v primárkách, rovněž nerozhodují pravidla strany, ale zákony jednotlivých států a vlastní delegáti na sjezd jsou z drtivé většiny vybíráni volenými funkcionáři, tedy těmi, kteří již získali veřejný úřad, a nikoli samotnými voliči. Nejvyšší představitel a „významný představitel“ strany si pak na sjezdu přidělí hlasy navíc jako super-delegáti. V systému vedeném hodnotářii převažuje „něco za něco“ a kampaň Clintonové je toho učebnicovým příkladem. Teoreticky, ačkoli by musel být silně zmanipulován, nemusí být volební proces „dokonale spolehlivý“ – lidová tsunami může převládat jeho obranu a nominovat outsidersa. V praxi jsou však překážky obrovské. Volby vedení Labouristické strany *měly být* spolehlivé. V minulosti byla vždy volba lídra vyhrazena pro členy parlamentu, jejichž autonomie byla od nominální svrchované výroční konference podpořena účtou labouristů ke státním strukturám Spojeného království: monarchii, Sněmovně lordů, matce všech parlamentů. Podobně jako kongresmani v USA, tvrdí i poslanci, že reprezentují svůj volební okrsek a „nejen“ svou stranu nebo její voliče. Loajální pšáci labouristické strany, kteří ve volebních obvodech platí straně poplatky, jsou v hierarchii strany až na třetím místě po jejich poslancích a přidružených odborových organizacích, které přinášejí značný objem finanční prostředků do její pokladny. V roce 1980, po kolapsu Callaghanovy vlády a jejich úsporných opatření, získala ve volebních obvodech nově dynamizovaná levice, pro níž se stal Corby tvrdě pracujícím aktivistou, právo pro odborové organizace a členy a též členy parlamentu mluvit do výběru hlavního představitele strany a také právo na povinný opětovný výběr parlamentních kandidátů, což byl podstatný krok k tomu, aby byli poslanci někomu odpovědní. Je ironií osudu, že většina labouristické levice nesouhlasila se systémem „jeden člen, jeden hlas“, který by dostal Corbyna do čela, z důvodu, že taková situace rozbíjí spojení s odborovými organizacemi. Návrh v roce 2014 prošel jen proto, že předseda odborového svazu Unite Len McCluskey měl nahnáno kvůli skandálu s výběrem kandidátů ve Falkirku (skandál poškodil

pověst jak Labour party, tak odborů Unite, zejména kvůli podezření z účelového nabírání členů pro zisk nominace na poslance jedním z odborových funkcionářů – pozn. editora). Nový systém zrušil bloky hlasů členů parlamentu a představitelů odborových organizací a otevřel volby hlavního představitele novým kategoriím podporovatelů, podobně jako to udělali francouzští socialisté. Pravicoví členové parlamentu se brzy začali vzájemně obviňovat, že se jim nepodařilo udržet Corbyna mimo kandidátku, ovšem skutečnou roli při jeho nástupu sehrál spíš pocit podporovatelů Labouristů, že blairismu už bylo dost. Když se Miliband dostal pod palbu obvinění z protipodnikatelské politiky po prohře Labouristů v květnu 2015, Andy Burnham, kandidát, který ho nahradil, rozběhl svou kampaň v ředitelství Ernst & Young, konglomerátu mezinárodních finančních služeb, kritizujíc Milibandem předloženou daň z majetku jako „politiku závisť“. Tato fráze byla poslední kapkou pro dvě čtyřicetileté středo-levé labouristky, které založily kampaň na sociálních médiích, která zabezpečila Corbynovi nominaci. Členové parlamentu byli přesvědčeni, že by měli umožnit levicovému kandidátovi kandidovat, čímž by celý proces volby získal větší legitimitu a byla by zajištěna „široká diskuse“. V průběhu července a srpna dala Corbynova veřejná setkání vzniknout nové dynamice, jelikož nabízela strukturu k aktivnímu vyjádření nespokojenosti s blairismem i s úspěšnými opatřeními. Corbyn získal vedení s 60ti procenty, tedy více než 250 000 hlasů.

3. PROGRAMY

Co požadují nové opozice tváří v tvář zmanipulovaným parlamentním systémům, krizi kapitalismu a opětovnému úderu neoimperialismu? Ačkoli operují v rámci nejvíce vylučujícího systému „prvního na pásce“, neudělali Corbyn ani Sanders z demokracie své ústřední téma. Corbyn prohlásil, že je otevřen rozšíření skotského systému limitovaného poměrného zastoupení ve Westminsteru. Sanders zůstal u marginálních reforem: zavedení (neuspokojivého) alternativního volebního systému, ukončení odebrání hlasů odsouzeným atd. Jeho „politická revoluce“ nevyvolala žádné systémové změny, ale měla k volebním urnám přilákat více Američanů. Syriza se spokojila s řeckým systémem bonusu pro vítěze. Ambicióznější Mélenchon hlásal generální opravu francouzského politického systému: shromáždění voličů mělo založit neprezidentskou, parlamentární Šestou republiku založenou na proporčním zastoupení. Návrhy Podemosu se soustředily na zrovnoprávnění voličů: strana navrhovala výměnu současné struktury založené na provinciích, za novou vycházející z autonomních komunit. Demograficky by pak každému přináležel stejný hlas. Aby toho bylo možné dosáhnout, bylo nutné svolat referendum o reformě ústavy, kterým je možno obejít většinu, jak vyžaduje Ústava z roku 1978. Hnutí Pěti hvězd jako představitelé online demokracie zaujali pozici radikálního ikonoklasmu směrem k existujícímu italskému systému: chtěli jej otevřít veřejnosti livestreamováním tajných jednání. Spolu se zbytkem levice a Ligou severu napadli Renziho novou ústavu a volali po obvinění neapolského prezidenta za Demokratickou stranu (PD), kvůli jeho nezákonným manévřům s dosazením Montiho do funkce ministerského předsedy v roce 2011. Co se ekonomiky týče, všech 6 mužů se shoduje v odsuzování úspěšných opatření. „Ti, kteří způsobili krizi, by za ni měli i zaplatit“ je jejich společným heslem. Sanders útočí na třídu „miliardářů“, Corbyn vágněji na „super-boháče“, Iglesias odsuzuje „finanční kasino, kde lid platí účty bavících se bankéřů“. Grillo cíleně obviňuje Renziho velkoalici, raději než boháče, z pustošení státního majetku, práv zaměstnanců, vzdělávacího systému a rozprodávání strategických aktiv

Itálie k splacení dluhu. Obecné stanovisko je, že dluhy by se měly snižovat pozvolně, prostřednictvím udržitelného rozvoje, stimulovaného programy národních investic v sociální a fyzické infrastrukturu, s příklonem k zeleným a novým technologiím. Corbyn zdůrazňuje důležitost fondů pro sociální bydlení, Grillo vysoce rozvinuté zemědělství, oboje má podpořit obnovitelnou energii, dopravu a internetovou kapacitu. Sanders představil plán „Obnova Ameriky“, jehož cílem bylo investovat bilion dolarů do infrastruktury v průběhu následujících pěti let. V průběhu své kampaně se Corbyn dovolával „kvantitativního uvolňování pro lidi“. Jeho stínový kancléř John McDonnell se však, jak se ukázalo, této teze nedržel a ve svém projevu na labouristické konferenci v roce 2015 se vyjadřoval opatrněji o „aktivní monetární politice“. Požadavky Syriza jsou nejskromnější ze všech: požadovala evropský New Deal, financovaný Evropskou investiční bankou, za podpory Parti de gauche a Podemosu. (Nikdo se zatím nepustil do problémů se ziskovostí, kterým čelí světová ekonomika, jako jsou: nadbytečná výrobní kapacita, přebytek práce a dluhové limity, které zřejmě zapříčiní nedosažitelnost udržitelného rozvoje při kapitalistickém způsobu uvažování). Podemos i Hnutí pěti hvězd budou vetovat povinné zákony eurozóny propagované Rajoyem a Renziem, Front de gauche právě zápasí po boku Nuit Debout s návrhem zákona El Khomri. Mélenchon plánuje rozšířit občanská práva na pracoviště, čímž umožní zaměstnancům proměnit továrnu určenou k zavření ve fungující družstvo. Front de gauche plánuje kromě minimální mzdy zavést také mzdu maximální, zdaněním výplat vyšších než 360 000 EUR ročně 100% daní a zákonem stanovit maximální poměr mezi nejvyšší a nejnižší mzdou na pracovišti 1:30. Podemos převzal program španělských radikálů z PAH proti zabavování bytů kvůli hypotékám. Ti dále požadují, aby neproběhla žádná vystěhovávání bez zabezpečení alternativního bydlení, a také ukončení vypínání vody, elektřiny či plynu. Všech šest protagonistů je kritických vůči volnému trhu, Sanders a Grillo se vyjadřují nejostřeji. Nejradikálnější krok Syriza byl daňový audit iniciovaný mluvčí Zoe Konstantopoulou, Grillo a Mélenchon se také dožadovali auditu, podobně jako Podemos v roce 2014, ačkoli se zdá, že tento bod zmizel z jejich volebního programu. Sanders urgoval audit portorického dluhu, ale ne amerického. Co se finančního sektoru týče, Sanders chce rozbit velké banky a znovu zavést Glassův–Steagallův zákon (zákon z roku 1933, který odděloval komerční a investiční bankovníctví, aby banky nemohly s úsporami drobných střadatelů libovolně hrát na finančním trhu – pozn. editora), McDonnell by opatrněji „zkoumal“ možnost jejich rozbití a zároveň podporoval družstevní vlastnictví. Sanders a Mélenchon chtějí zavést daň z finančních převodů, tedy krok, který je pro McDonnella již přes čáru. McDonnell by ji, podobně jako Osborne, zavedl jen v případě, pokud by ji zavedly i ostatní státy. Mélenchonův manifest z roku 2012 se dožadoval oddělení depozitu a investičních operací a všeobecněji též omezení síly bank a obnovy vládní kontroly nad finančními trhy. Únorový program Podemosu „Vláda změny“ se tomuto tématu vyhnul. Řecké banky jsou dotované z Frankfurtu, přičemž Draghi drží ruku na kohoutku. Ze všech šesti je Grillo jediný, kdo otevřeně hlásá, aby se banky staly národním vlastnictvím.

Brusel?

Přestože jak Hnutí pěti hvězd, tak Syriza tvrdí, že škrty eurozóny působí humanitární krizi, taktiky, kterými ji chtějí řešit, jsou vzájemně protipóly. V době vstupu do vlády už vedení Syriza slíbilo, že euro ponechá a bude vyjednávat s euroskupinou. Tsipras přímo odmítl prozkoumat Schäublovu nabídku podpory strukturovaného výstupu v květnu 2015, který prosazovala část

jeho kabinetu.⁸ Syriza se snížila k prosbám o odpis dluhu, opouštějíc jednu „červenou linii“ za druhou, stahovala peníze z nemocnic a radnic na splácení ECB a MMF, dokud nebyl Tsipras konečně vystaven volbě buď radikalizovat svou pozici, s drtivou podporou referenda z 6. července, nebo se podvolit vůli „institucí“ a podepsat zatím nejtvrdší memorandum.

Reakce z jiných částí levice byly vypovídající. Grillo, který dal referendu Syrize svou plnou podporu, odsoudil tuto kapitulaci: „Bylo by těžké hájit zájmy řeckého lidu hůř, než to dělal Tsipras.“ Grillo zformuloval Plán B pro monetární suverenitu v rámci EU. Jednotná měna byla katastrofou pro italský průmysl a nyní se z ní stala antidemokratická svěřací kazajka, tvrdil Grillo; s levnější měnou by se italský export stabilizoval a nezaměstnanost by se snížila. „Plán B“ Hnutí pěti hvězd volal po referendu o výstupu z eurozóny, znárodnění bank – aby byly chráněny před manipulací likvidity ze strany ECB, která tím tak uškodila Syrize – a návrhu paralelní měny, v přípravě na „měkký“ výstup.⁹ Parti de gauche ve Francii volala po Plánu B také a v lednu 2016 zorganizovala mezinárodní konferenci s heterodoxními ekonomy, zástupci Die Linke a řecké Lidové jednoty. V kontrastu k tomu Podemos vyrazil na podporu Syrize. „Tsipras je lev, který ochránil své lidi,“ prohlásil Iglesias v září roku 2015. Také Corbyn neměl ani slůvko kritiky pro Tsiprase, se kterým se setkal na středolevém stranickém meetingu Evropské rady organizovaném Hollandovou stranou v Paříži. „Oba chceme vidět ekonomickou strategii proti škrtům a oba jsme velmi znepokojeni činy a mocí Evropské centrální banky.“¹⁰ Corbyn se sám nepochopitelně vzdal svého práva formulovat evropskou politiku jen hodiny po svém zvolení lídrem Labour party, shýbajíc se pod nátlakem kampaně za setrvání. Britský výstup z EU je otázka taktická, ne strategická; levice se k ní staví různě a někdo by mohl chtít kampaň za zdržení se hlasování nebo znehodnocení hlasů. Ale v jedné rovině je politika referenda o Brexitu jasná: hlas pro setrvání, ať je motivace pro něj jakákoliv, bude v tomto kontextu fungovat jako hlas pro britský establishment, který dlouho nasměroval požadavky Washingtonu do vyjednávacích sálů Bruselu a mařil naděje na „sociální Evropu“ už od Jednotného evropského aktu z roku 1986. Hlas pro odchod by byl prospěšným šokem pro tento transatlantický oligopol. Nepřinesl by nový zlatý věk národní suverenity, jak rádi tvrdí zastánci Brexitu z Labour party, od Toryů a z UKIP; rozhodování by zůstalo podřízeno atlantistickým strukturám. Jistě by znamenal pokles HDP – kolem tří procent, podle nejpravděpodobnějších odhadů, tedy menší, než krize v roce 2009. Ale vedlejší dopady hlasu pro odchod by mohly být z velké části pozitivní: nepokojе a pravděpodobně i rozdělení Konzervativní strany; přípravy nového hlasování o nezávislosti ve Skotsku. Zdá se, že většina tábora pro vystoupení argumentuje pro nové referendum, které by přijalo nebo odmítlo výsledky těchto vyjednávání.¹¹

8 Viz. Kouvelakis, S., 'Vzestup a pád Syrize' v tomto sborníku.

9 'Il Piano B dell'Italia per uscire dall'euro', Beppe Grillo Blog, July 2015. Pasáž o znárodnění bank je z anglického překladu vypuštěna. Viz také 'Get out of the euro to save the companies!', Beppe Grillo Blog, 24 October 2014.

10 Iglesias: viz El Mundo, 18 September 2015; Corbyn: viz Rowena Mason, 'Yanis Varoufakis advising Labour, Jeremy Corbyn reveals', Guardian, 29 Feb 2016.

11 Pro argumenty kampaně Lexitu, viz příspěvek Tariqa Aliho debatě časopisu Guardian, 'Europe, austerity and the threat to global stability', s Varoufakisem a Caroline Lucas, 7 April 2016; Owen Jones, 'The left must put Britain's EU withdrawal on the agenda', Guardian, 14 July 2015 (Jones od té doby otočil). Corbynuv nenápadný proslov, 'zůstat a reformovat' (Labour List, 14 April 2016) měl k dobrou odmítnutí volání přispěvatelů Guardianu po velké, spojené kampani Remain, bez útoků na toryovskou vládu před 23. červnem; většinu proslovu strávil útokem na Cameronovu ocelářskou politiku.

Války a migranti

Zahraničně-politická stanoviska nových opozic pokrývají podobné spektrum. Všech šest zemí je členy NATO, ale v jeho řadách obsazují velmi rozdílné pozice. USA nejen že ovládá v historii nevídanou válečnou mašinérii – odhaduje se 900 vojenských základen, včetně přestupních a čerpacích stanic; obří posádky v Evropě, východní Asii, střední Asii a na Blízkém východě; ozbrojenou přítomnost ve více než 130 zemích – ale operuje jako zákon sám o sobě, jak je vidět z mezinárodního systému mučení a programu smrtících útoků drony. Sanders nemá spojení s americkou proti-imperiální tradicí a nikdy nevolal po uzavření amerických základen nebo po stažení všech vojáků domů. V hnutí proti válce ve Vietnamu byl na středopravém křídle, volajíc po ukončení bojů spíš než podpoře Národní fronty osvobození Jižního Vietnamu, a od té doby zastával zhruba stejnou pozici, s tendencí podporovat konflikty vyvolané demokratickými prezidenty a protestoval proti těm republikánským: proti Reaganově politice Contras ve střední Americe, pro Clintonovu válku s Jugoslávií a bombardování Iráku v roce 1998; proti Bushově invazi do něj, ale v souhlasu s jeho útokem na Afganistan; pro izraelský útok na Libanon roku 2006; lamentující jen, že Obama nekonzultoval kongres předtím, než začal válku s Libyí; pro svržnutí Assada a obecně podporujíc Obamovu nevyhlášenou válku v Sýrii, s jejími operacemi CIA, leteckými útoky a speciálními misemi; obdivovatel jordánských, saúdských a kuvajtských monarchů, které povzbuzuje do zbraně proti ISIS.

Z ostatních států, zatímco se Francie a Británie střídaly v roli nejochotnějšího spojence Washingtonu, se všechny jako členové NATO účastnily okupace Afganistanu a útoku na Libyi, „letecké kontroly“ ruských hranic a hlídkování ve Středozemním moři. Corbyn byl neochvějným odpůrcem tohoto všeho: „Účelem válečné mašinérie Spojených států je udržet světový řád ovládaný bankami a nadnárodními společnostmi Evropy a Severní Ameriky,“ napsal v roce 1991.¹² Jako Grillo odporoval Obamově válce v Libyi – oba poukazují na dvojí metr „humanitárních intervencionistů“, kteří nevolali po bezletové zóně nad Gazou v roce 2008, když se izraelský fosfor snášel na z velké části bezbrannou populaci civilistů.¹³ V kontrastu s tím Parti de gauche a Izquierda Anticapitalista, levicová skupina, která později spolu s Iglesiasovým okruhem založila Podemos, útok na Libyi podpořily.

Nová obranná politika Labouristů je stále projednávána, ale Corbyn ustoupil od opuštění NATO, když se stal lídrem – stejně jako Podemos, které nyní tvrdí, že členství v Atlantické alianci může pomoci demokratizovat španělskou armádu. Tsipras odmítl zahrát kartu NATO ve svých vyjednáváních s euroskupinou, přestože hrozba zavřít základnu v zálivu Souda mohla být trumfem; od července roku 2015 blízkovýchodní politika Syrize byla napravo od AIPAC, když Tsipras označil za hlavní město Izraele Jeruzalém. Sandersova jediná stížnost na NATO je, že jeho evropské členové neplatí dost. Z šesti uskupení pouze Hnutí pěti hvězd a Parti de gauche pokládají na stůl možnost opustit NATO; Mélenchon volá po tom, aby si Francie vytvořila vlastní suverénní alterglobalistickou, multipolární obrannou politiku, založenou na občanské armádě. Ale toto je spojeno s mimořádnou idealizací Spojených národů – sdílenou s Corbynem a dokonce i Grillem – na které se odvolává jako na nejvyšší zdroj legitimacy; utopická iluze, ve které realita americké hegemonie mizí v obláčku kouře. Zdá se, že žádná z těchto opozic se

12 Campaign Group Newsletter, citován v Rosa Prince, Comrade Corbyn, London 2016, p. 160.

13 Jeremy Corbyn, 'Libya and the suspicious rush to war', Guardian, 21 March 2011; 'Odyssey Sunset', Beppe Grillo's Blog, 20 March 2011.

zblízka nepodívala na skutečně existující Spojené národy, kde hlasy zemí mohou být kupovány a prodávány, nebo na proces, kterým Ministerstvo zahraničí Spojených států přestavělo touhu lidí po světovém míru v monopol politického rozhodování hrstky trvalých členů Rady bezpečnosti OSN. Sanders takovychťo iluzí nemá zapotřebí a Spojené národy sotva zmiňuje.

V otázce imigrace se nové opozice opět rozchází. Grillo trvá na spojení se zahraniční politikou Evropské unie – „tok uprchlíků je důsledkem našich válek a našich zbraní“ – a volá po konci jak západní intervence na Blízkém východě, tak podřízenosti Středozeří americkým zájmům. Imigrace by měla být řízená – „měli bychom se dopracovat ke kompromisu“ – a „Plán Merkel“, modelován podle Marshallova plánu, by měl investovat do zdravotnictví a infrastruktury v zemích, ze kterých uprchlíci utíkají; klasická sociálně-demokratická pozice.¹⁴ Také Sanders chce kontrolovanou imigraci, s cestou k legálnímu statutu, ale bez automatického práva na občanství. Mélenchon argumentuje pro legalizaci statutu tzv. „bez papírů“ a obnovení desetiletých povolení k pobytu. V kontrastu k tomu Podemos, ve svém programu z roku 2014, volá po plných občanských právech pro všechny imigranty. Syriza otočila od zapíráhlé protirasistické politiky – zavírání známých detenčních center předchozí vlády – k shromažďování uprchlíků k nucenému vyhoštění, v souladu s novou politikou EU. Labouristická pozice je i zde stále předmětem jednání, ale stínový ministr vnitra Andy Burnham chce zaujmout tvrdé stanovisko – Brownův ministr pro imigraci Phil Woolas volal po „válce proti ilegálním imigrantům“ – zatímco Corbynův první počín jako vůdce strany byla účast na demonstraci „Uprchlíci vítězí“, kde se jeho proslov nesl v duchu reformní církevní tradice sahající až ke kampaním proti obchodu s otroky: „Otevřete svá srdce, své myslí, své postoje“ k těm, kteří jsou na tom hůře, než vy. Anglické reptání o imigraci se nyní ve skutečnosti necílí na uprchlíky z válečných zón, ale na ostatní členy EU: 3 miliony příchoďů, téměř polovina z nich od finanční krize – jeden z důvodů, spolu s obnovením zadlužování domácností, pro povrchově zdravé HDP Spojeného království.¹⁵

4. ORIENTACE

A konečně, jak se tyto nové opozice staví ke středolevicovým stranám? V kampani za demokratickou nominaci se Sanders nezmiňuje o Obamových vztazích k „třídě miliardářů“ a z velké části podporuje jeho zahraniční politiku. Rozcupoval mnohamilionové příspěvky Clintonové od Wall Street, ale zatím přehlížel mnohem škodlivější – potenciálně právně napadnutelnou – otázku jejich emailů v rámci ministerstva zahraničí. V počátečních fázích to vypadalo, že Sandersova kandidatura bude opakováním té Deanovy z roku 2004: mravní výprava, která, na způsob Krysaře, skončí u dveří demokratického kandidáta. Jeho kampaň, vedená Tadem Devinem – jehož dřívějšími klienty byli např. Mondale, Dukakis, Gore, Kerry, Bertie Ahern a Ehud Barak – nenabízela mnohé alternativy. Ale rozsah a charakter jeho podpory ho odlišuje od ostatních povstalců: se 7 miliony hlasů v primárkách už překonal Jesseho Jacksona z roku 1988 a předběhl Obamu ve skupině pod 30 let.¹⁶ V rozdělující hegemonii systému dvou stran se objevily trhliny.

14 Beppe Grillo Blog, 28 August 2015; “‘EU has already collapsed’—Beppe Grillo to RT”, 2 April 2015.

15 ‘Jeremy Corbyn addresses Parliament Square refugee rally’, BBC, 12 September 2015. Pro migrační statistiky EU, viz Carlos Vargas-Silva a Yvonne Markaki, ‘Briefing: EU Migration to and from the UK’, Migration Observatory, Oxford 2015.

16 Ronald Brownstein, ‘Bernie Sanders’s Successful Insurgency’, The Atlantic, 7 April 2016.

Ve Francii dynamika směřovala úplně jiným směrem. Mélenchonův první tah po jeho morálním vítězství v prezidentských volbách roku 2012 byl nasměrovat své voliče v dalším kole k Hollandovi; jeho druhý byl vyzdvihnout se jako kandidát, který porazí Marine Le Pen ve volbách do Národního shromáždění. Zatímco Le Pen útočila na zkorumpovaný politický establishment jako celek, Mélenchon zůstal přikován k PS, díky korupčním dohodám mezi socialisty a jeho spojenci z PCF ve Front de gauche, v zájmu několika komunistických starostů a obecních panství. Sen, že se PCF rozpustí ve větším levicovém uskupení, se nikdy nezhmotnil; skutečností bylo kompromitující spojení s Hollandovou vládou. Při absenci širšího národního protestního hnutí, s cestou k nezávislé parlamentární kandidatuře uzamčenou systémem prvního na pásce, kulturně pokulhávajíc v sekularistické hrůze z šátků muslimek, která jí zamezila v získávání spojenců v *banlieue* („sídliště“, ve Francii označuje nízkopříjmovou panelákovou čtvrť, kde bydlí především menšiny a imigranti – pozn. překladatelky) čekal Parti de gauche volný pád. V roce 2012 se Mélenchonovy 4 miliony hlasů mohly důstojně srovnávat s 6,2 miliony pro Le Pen; v eurovolbách roku 2014 Front National vystoupala k 25 procentům, zatímco Front de gauche klesla pod 7 procent. Přestože Mélenchon problém zpola pochopil a distancoval se od Hollanda kritikou posledních válek a pobataclanového výjimečného stavu, v tuto dobu už budil dojem generála bez vojska.¹⁷ S ohledem na to, že se PCF připravuje na společné primárky s PS, Front de gauche nemusí volby v roce 2017 přežít. Od roku 2007 zaujmul Grillo opacný kurs – odmítnutí jakéhokoliv kompromisu s PD – a dařilo se mu mnohem lépe. Velká koalice středové levice a pravice, vyjednaná Napolitanem v roce 2013, udělala z Hnutí pěti hvězd hlavní opoziční stranu v parlamentu. Po třech letech je Pět hvězd na 28 procentech, jen pár bodů za PD, jejich kandidát tipován na starostu Říma – kalich možná otrávený.¹⁸ A ohledně Syrizy: PASOK byl v roce 2012 už prakticky zničen, když se jako národní síla objevila Tsiprasova strana. Srovnáme-li jejich trajektorie – od radikálního vyzývatele po nástroj Trojky – pozoruhodná není jen rychlost pádu Syrizy, v šesti měsících pokrývající politickou cestu, která PASOKu trvala dvacet let, ale i fakt, že startovní bod Syrizy byl mnohem více napravo. PASOK byl zodpovědný za opravdové pokroky ve zdravotnictví, vzdělávání, národním rozvoji a občanských právech v 80. letech, zakládajíc sociální systém na levé části evropského spektra; nejvyšším cílem Syrizy, brzo opuštěným, bylo vyhnout se dalším výdajům.

Corbynovo osvojení si zdiskreditované Blair-Brownovy labouristické pravice je nejbližší – a nejvíce rozporuplné. Jeho prvním instinktem bylo pozvat si ji do stínové vlády: válečného štváče Hilary Benna jako ministra zahraničí, atlanticistku Marii Eagle v obraně, Andyho Burnhama – se skandální historií jako ministr zdravotnictví pod Brownem – pro ministerstvo vnitra; Rosie Winterton stále na pozici Chief Whip (vedoucí frakce, pozn. překladatele). Před dalším byl zachráněn jenom díky samému pravému křídlu Labour, které se shromáždilo s prohlášením, že s ním pracovat nebudou a že by ho do roka chtěli vyhodit. The Financial Times, rozzuřený ze ztráty jedné ze svých stran, hřímaly proti těm, kteří byli bláhoví natolik, že usedli u stejného stolu s Corbynem. Přestože před svým zvolením Corbyn klidně prohlašoval, že by měl být Blair souzen za válečné zločiny, mentalita měkké levice, „nevytvářet vlny“, značí, že se strana pod jeho vedením nebude zodpovídat za roky New Labour o nic víc než

¹⁷ Viz Clément Petitjean, 'What Happened to the French Left?', Jacobin, 6 Nov 2015.

¹⁸ Role, kterou sehrálo M5S v místní vládě, byla smíšená; jak poznamenal Il Fatto Quotidiano, když byl spolupracovník Camorry natočen při popisu radního M5S u Neapoli jako „jednoho z našich“, Grillovu blogu trvala odpověď dvacet dní. Marco Travaglio, 'Quarto, a che servono questi grillini', Il Fatto Quotidiano, 14 January 2016.

pod vedením Milibandovým. Momentum prohlásilo, že nebude bojovat za obnovení pravidla povinného znovuzvolení; ale znovuzvolení v současném systému je věc jiná. V současnosti může Corbyn počítat s méně než třiceti z 256 parlamentárních členů Labour party; Momentum by mělo mít za cíl získat mu do roku 2020 většinu. Léta byla Labour jedním z nejzuřivějších v Socialistické internacionále; jestli ji Corbynisti dokážou zkrotit, mělo by se to považovat za pokrok.

Vztah Podemos k PSOE je z těchto šesti nejžehavější. Stejně jako Pět hvězd si Iglesias a jeho soudruzi vybudovali základnu napadáním zkorumpovaného „Režimu 1978“ jako celku; Felipe González a baroni PSOE byli jejími předsedajícími dušemi – spolu s El País a mediálním impériem Prisa tvořili pilíře *la casta*. Podemos jako cíl ve volbách v prosinci roku 2015 uvedl předstihnout PSOE a rozdělení politického pole mezi sebe a PP. Výsledky tomu nedostály: podpořen zdatným výkonem svých katalánských spojenců skončil Podemos třetí s 21 procenty hlasů a 69 poslanci, porážející PSOE ve velkých městech a nejrozvinutějších oblastech, ale ne na jihu. Díky svým stárnoucím voličům a volebnímu systému z roku 1978, favorizujícímu venkov, zůstalo PSOE (22 procent) a PP (29 procent) dost podpory na to, aby zablokovaly další změny, ale ne k tomu, aby udržely „normální“ většinově stranickou vládu, ani koaličním partnerstvím se vždy ochotnými Ciudadanos (14 procent). Politický a mediální establishment, včetně Gonzáleze samotného, se postavil za velkou koalici, ale lídr PSOE Pedro Sánchez se tomu bránil, ze strachu, že se zhroutí jeho základna, a pokoušel se vytvořit vládu podporovanou jak Ciudadanos tak Podemos; mezitím byla PP dále podrývána korupčními skandály. Podemos se ocitl pod ohromným tlakem, roztrháván mezi místopředsedou Íñigem Errejónem a stranickým aparátem, kteří favorizovali koalici s PSOE a Ciudadanos za účelem „udržet PP venku“, a Iglesiasem, který požadoval „vládu změny“ – Podemos, PSOE a malé levicové a regionální strany by s vypětím dokázaly poskytnout 164 poslanců, proti 163 PP a Ciudadanos – s méně kompromisy (už tak skromného) sociálního a ústavního programu Podemos. V půlce dubna 150 000 členů Podemos volilo z 90 procent na podporu Iglesiasa. Po čtyřech měsících neplodných vyjednávání to vypadalo, že Španělsko směřuje k novým volbám, pokud si blížíci se konec lhůty nebo výbuch ústavní krize ohledně Katalánska v poslední chvíli nevynutí přeskupení. V současnosti to vypadá, že Podemos bude potrestán tak jako tak – opuštěn svou základnou, pokud podpoří vládu PSOE-Ciudadanos, nebo zavrhnout socialistickými voliči za to, že jiablokoval. Třetí možnost, stáhnout se – nechat PSOE a Ciudadanos, aby vytvořily vládu, a veřejně prohlásit, že Podemos nemá důvěru v její program, ale dá jí šanci ukázat, že nebude fungovat – ještě nebyla prozkoumána.

4. CHARAKTERISTIKA

Jak by tyto síly mohly být charakterizovány? Respekt k NATO, pozice proti škrtům, pro veřejné výdaje a (opatrněji) vlastnictví, skepse k „volnému obchodu“: na první pohled je můžeme nazvat novými, malými, slabými sociálními demokraciemi. Zakládající princip původních sociálně-demokratických stran pozdního 19. století byl hájit a prosazovat zájmy práce v podmínkách průmyslové výroby; tímto se odlišovaly od starších parlamentárních frakcí, které prosazovaly zájmy statkářů, rentiérů a průmyslníků. V Evropě byly pokusy založit takovéto strany většinou úspěšné; v revoluční krizi během První světové války a po ní se přeorientovaly na hájení zájmů námezdně pracujících v existujícím systému.

V USA pokus založit stranu práce selhal; od 30. let působila organizovaná práce a malá sociálně-demokratická frakce pro volební účely v rámci Demokratické strany. Původem klasická koalice vlastníků půdy začala v 20. století fungovat jako moderní levicový střed – a model pro evropské sociální demokracie poté, co je akumulační krize poválečných ekonomik přetvořila na sociálně-liberální strany Třetí cesty. Jejich platforma „globalizovaného neoliberalismu se sociálním cítěním“ se ukázala jako program jen na dobré časy a její druhé období se vypařilo po finanční krizi.

Zakládající princip nových levicových opozicí je hájit zájmy těch zasažených převažující reakcí na krizi: pomoc soukromému peněžnictví doplněná škrtý ve veřejném sektoru a podporou ždímání zisku v soukromé sféře na úkor pracujících. V nejširším slova smyslu je toto opět obrana práce proti kapitálu v existujícím systému. Ale jestli mohou být charakterizovány jako nové, malé, slabé sociální demokracie, je třeba splnit každý pojem. Nové: Corbynismus se tak popravdě popsat nedá; měkká levice Labour je známá z 80. let – přestože jako účinná politická moc podle všeho zemřela a zrodila se znovu. Malé: v porovnání s milionovými základnami zlatého věku sociální demokracie, ale také ve vztahu ke svým národním podmínkám, kde mainstreamové strany obvykle dokážou získat kolem dvou třetin hlasů; přesto, jak bylo poznamenáno, kolem 150 000 členů Podemos hlasovalo o jeho koaliční politice, ve srovnání s jen 96 000 členy PSOE v Sánchezově vnitrostranickém poradním hlasování. Slabé: ve skromnosti svých požadavků – nebo co si myslí, že je možné požadovat; klasické sociálně-demokratické strany, vzkvétající v obdobích expanze kapitalismu (80., 50. léta), mířily k hmatatelnému přerozdělení bohatství. Sociálně-demokratické: pokud ano, tak by to před deseti nebo patnácti lety mnoho lidí nepředpovídalo. Ideologie alter-globo a „sociálních hnutí“ - i Occupy a 15M – byly bližší měkkému anarchismu, nebo levicově-liberálnímu kosmopolitismu, víceméně stanoveny intersekcionálním vědomím identity, v závislosti na národním kontextu. Tyto tendence tu pořád jsou, stejně jako přežívají krajně levicové proudy: nové opoziční struktury v žádném případě nevyčerpávají ambice těchto hnutí; ale kde protest zkrytalizoval v národní politické formy, tam anarchistické ani autonomistické zatím nebyly.

Sociální demokracie je uznávaným počátečním bodem pro Sanderse a Corbyna a zčásti i Mélenchona, i když jeho program obsahuje více heterodoxních prvků, včetně rozsáhlých ústavních změn – což není vlastnost sociální demokracie. Podemos a Syriza vznikly v radikálnějších tradicích, ale přetvořily své projekty po vypočítání dostupného volebního prostoru. Podemos se také etabloval jako bojovník za ty, kteří byli zasaženi exekucním vystěhováním po splasknutí bubliny trhu s realitami, požadavek, který překonává – nebo následuje – klasickou sociální demokracií. Posun „Syrizy č.2“ k sociálnímu liberalismu či neoliberální politice škrtů ostatních, původně sociálně-demokratických, teď ordinérně středolevých stran spíše potvrzuje obecné pravidlo, než aby ho vyvracel. Výjimkou je, opět, italské Hnutí pěti hvězd, které se nedá pořádně charakterizovat jako sociálně-demokratické – přestože jejich politika se značně překrývá: M5S sdílí Sandersův pohled na přistěhovalectví, Mélenchonův na euro, Corbynův na západní vojenské intervence. Jedním rozdílem je Grillův důraz na podporu malých a středních výrobců: přestože to říkají všichni, on to nejspíš opravdu myslí vážně – to je, přece jenom, jeho sociální původ, a tato orientace také promlouvá k novým stoupencům M5S, původně z řad podporovatelů strany Liga severu. Další leží v osobitém demografickém složení základny Pěti hvězd: dobře se jim vede u studentů, nezaměstnaných, nekvalifikovaných pracovníků, maloobchodníků a řemeslníků, ale méně u úřednických pracovníků a špatně u učitelů – sektory, které mnohem více podporují

Sanderse, Corbyna, Front de gauche a Podemos.¹⁹ Důvody mohou být ve skepticismu k online přímé demokracii Pěti hvězd, která se může zdát rozmarná a, ano, nedemokratická, nebo v averzi ke Grillově hrubosti: například nabádání publika ke křiku "Vaffanculo!" (srovnatelné s českým „jdi do prdele“, pozn. překladatele) na obrázky politiků odsouzených za trestné činy. Ale ať je Grillův vkus jakkoli špatný, ať jsou jeho vtipy jakkoli odpuzující, M5S by mělo být souzeno, jako každé politické hnutí, podle svých činů. Jeho voličská základna, přes příliv dřívějších stoupenců Berlusconiho a Ligy severu, je pořád především nalevo.²⁰

Nejvíce zarážející je ale míra podpory těchto opozic mezi mládeží. V diskuzích o symetrii levicového a pravicového odporu proti establishmentu je tato výrazná asymetrie často přehlížena. Stoupenci Trumpa, UKIP a Le Pen bývají ve středním věku nebo starší; mladí se odtrhávají doleva. Tato nesouměrnost je dramatická ve Spojených státech, kde 70 procent voličů mladších než 30 let podpořilo v demokratických primárních Sanderse, zatímco Trump, jako Clinton, si vede nejlépe ve skupině 50-64. Podemos a Pět hvězd také získávají téměř polovinu své podpory od mladých. Situace v Anglii a Francii jsou srovnatelnější: podstatná část Corbynových stoupenců jsou navrátníci se členové Labour party ve středním věku, odrazení Brownem a Blairem. Ale ve skotském hlasování o nezávislosti ho podpora mladých přeměnila v něco jako radikální společenské hnutí. Výhodou toho je, že patnáctiletí, kteří dnes budou získávat politické uvědomění, se ocitnou ve velmi odlišném prostředí, než náctiletí roku 2006, s rozvíjejícím se podhoubím radikální debaty a argumentů. Je pravděpodobné, že levicové opozice jara 2016 nebudou posledním slovem.

New Left Review 98, březen - duben 2016

19 Viz Andrea Pedrazzani and Luca Pinto, 'The Electoral Base: The "Political Revolution" in Evolution', v Filippo Tronconi, ed., Beppe Grillo's Five Star Movement, Burlington, VT 2015; Maggie Severns, 'Hillary Clinton's union problem', Politico, 6 April 2016; 'Analyse sur la dynamique électorale de Jean-Luc Mélenchon', IFOP, March 2012; Alberto Garzón, 'Clases sociales e Izquierda Unida: un análisis', agarzon.net, 7 February 2016.

20 V roce 2012 se valná většina voličů M5S popisovala jako „levicoví“ nebo „středo-levicoví“; přes 50 procent z nich volilo v předchozích volbách PD, Italia dei Valori nebo Sinistra Arcabaleno. V roce 2013 se to změnilo: 38 procent voličů M5S se popsalo jako „levicoví“, 22 procent „pravicoví“ a 12 procent jako „středoví“, přičemž 28 procent žádnou odpověď nepodalo. Viz Pedrazzani and Pinto, 'The Electoral Base'.

Ideologie evropanství a evropský migrantský druhý

Céline Cantat

Evropa je více než kdy dříve přítomna v médiích a v politickém diskurzu.¹ Nedávné rozhodnutí Velké Británie opustit Evropskou unii (EU) je dost možná nejzávažnější ránou, kterou zatím evropský projekt utřil. Nicméně to navazuje na dlouhou řadu referend a celonárodních debat, skrze něž byly evropský projekt a jeho instituce opakovaně tvrdě kritizovány nebo přímo odmítnuty občany jeho členských států. V roce 2015 odmítli občané Řecka en masse podmínky hospodářské pomoci ze strany EU. Už v roce 1992, když Dánsko odmítlo podepsat Maastrichtskou smlouvu, naznačovala referenda, že EU vzbuzuje přinejlepším jen velmi slabý pocit identifikace s ní – a často vzbuzuje vyloženě nepřátelství. V roce 2005 lidé v Nizozemí i Francii odhlasovali nepřijetí evropské ústavy. Referendum, které se mělo konat v Irsku, bylo – aby se předešlo podobným výsledkům – zrušeno. A o pár let později, v roce 2008, 53% většina Irů odmítla Lisabonskou smlouvu.

Navzdory tomuto zjevnému demokratickému deficitu se klíčové otázky ohledně přirozenosti evropského projektu a ideologie, která jej udržuje při životě a určuje jeho cíle, sotva kdy kladou. Oficiální zprávy o evropské integraci od jejích architektů a politiků trvají na prezentaci „Evropy“ jako internacionalistického nebo postnacionálního projektu, přičemž se ve svých tvrzeních omezují na minulé excesy nacionalismu a národnostní rivality a na propagaci spolupráce a přátelství mezi členskými státy i jejich občany. Naopak kritika a odmítání EU jsou vždy vysvětlovány skrze nařčení z nacionalistického izolacionismu. Nejen že tento způsob debaty úplně opomíjí hluboké třídní opovržení, ale také nebere v potaz přetrvávající rasový a teritoriální význam projektu a ideje „Evropy“.

Politická ekonomie kořenů a procesu evropské integrace může pomoci dekonstruovat oficiální přístupy k evropskému projektu. Odhaluje totiž komplexní a rozporuplné vztahy mezi EU a členskými státy a zpochybňuje myšlenky „internacionální Evropy“. Pomáhá nám pochopit to, jak vzniklo oficiální vyprávění o Evropě a evropské identitě, a jak mělo pomoci vzbudit masovou identifikaci s evropským projektem. Tato ideologická operace je obzvláště viditelná, když hodnotíte evropský diskurz z perspektivy těch forem marginalizace, jež EU vytváří. Tvrdím, že oficiální vyprávění o Evropě bylo založeno na představě evropské sounáležitosti, jejímž předpokladem byla idea jasně rozpoznatelného evropského charakteru, který by Evropanům dal možnost vyhnout se neevropanům. Toto nazývám ideologií evropanství. Toto vyprávění vedlo k vytvoření nových představ o jinakosti na regionální úrovni, mezi nimiž hrála představa „migranta“ ústřední roli.

1 Velice děkuji Camilla Royle, Alex Callinicos, Joseph Choonara, Philip Marfleet a Prem Kumar Rajaram za jejich cenné komentáře při přípravě tohoto článku.

Poválečná krize kapitalismu a kořeny EU

Negativní výsledky nedávného pokusu Syrizou vedené vlády o vyjednávání politiky, která by nebyla založena na úsporných opatřeních a škrtech, v rámci EU jasně ukázaly, že Unie nedopustí implementaci programu ohrožujícího výsadní postavení neoliberálního kapitalismu. To dočasně otevřelo prostor pro tolik potřebnou debatu o kapitalistických ideologiích v srdci EU. Avšak levicoví kritikové evropského projektu volali ve velkém po „nápravě Evropy“ a hovořili o tom, že evropský projekt si někdy v 80. letech přivlastnily síly neoliberálního kapitalistické globalizace.²

Jistě, podle oficiálních verze byl proces konstrukce Evropy zahájen a popoháněn v poválečném období jeho benevolentními otci zakladateli: „vizionářskými vůdci“, kteří nabídli „svou energii a motivaci“, aby si Evropané mohli užívat „atmosféru míru a stability.“³ Evropský projekt tak započal ve snu o „mírúmilovné Evropě“ a cílem bylo dosáhnout do roku 1990 „Evropy bez hranic.“⁴ Nadace Jeana Monneta a Roberta Schumana, stejně jako politické organizace včetně Evropského hnutí a křesťansko-demokratických stran, se podílely na rozpracování a šíření tohoto převládajícího pohledu na dějiny EU.

Proto jedno z hlavních vysvětlení, které mělo objasnit bezohlednost, jíž EU, a zvláště Německo, demonstrovala jak vůči Řecku, tak vůči občanům členských států, kteří byli od roku 2010 vystaveni těžkým úsporným opatřením, byla představa o názorovém posunu – totiž že jde o bod zlomu, kdy byl utopický projekt Evropy míru a prosperity uzmut silami neoliberálního kapitalismu.

Nicméně zkoumání původu evropského projektu ukazuje, že byl vždy utvářen, a sám zpětně utvářel, způsoby kapitalistického rozvoje na regionální a vyšších úrovních. Evropské společenství (ES) bylo v poválečném období založeno kvůli obnově evropského kapitalismu a kvůli snaze omezit krize způsobené tendencí kapitálu k internacionalizaci. Jeho vývoj až k EU a čím dál větší splyvání s neoliberálním projektem nebyly způsobeny prudkým odklonem od původních cílů, naopak reflektovaly zakotvení evropského projektu (už od jeho počátků) v globálním kapitalismu.

Alan Milward přesvědčivě dokazuje, že kořeny Evropského společenství jsou jedním z nejvíce „nepochopených aspektů nedávné historie a současného politického života.“⁵ To je, jak míní, způsobeno častým předpokladem, že ES bylo antitezí národního státu. Naopak, založení ES bylo zásadní pro obnovu poválečného kapitalistického státu v Evropě – což byla, slovy Alana Milwarda, „evropská záchrana národního státu.“⁶ Západoevropské ekonomiky vyšly z Druhé světové války zdevastované, s významně sníženou úrovní průmyslové produkce v Německu, Rakousku,

2 Např. Yanis Varoufakis (Häring, 2015), ale také řada levicových komentátorů včetně aktivistických organizací, viz. Cooper, 2015.

3 Z webu EU: http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm

4 http://europa.eu/about-eu/eu-history/index_en.htm

5 Milward, 2000, p2.

6 Milward, 2000.

Itálii, Řecku, Francii a Nizozemí, a s rostoucím společenským neklidem způsobeným vysokou mírou nezaměstnanosti a inflace.⁷ Nestabilita západoevropského kapitalismu byla o to více znepokojivá pro evropskou buržoazii, když dala Moskva jasně najevo své úmysly s východní Evropou.

Tyto obavy byly sdíleny tehdejší vládou Spojených států, která chtěla restrukturalizovat evropské ekonomiky na regionální bázi, aby se vyhnuly obnovení rivality mezi národně definovanými podniky a kapitálem podobně jako v meziválečném období. První stavební kámen evropského projektu, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OEEC), vznikl jako podmínka přidružená k Plánu evropské obnovy z roku 1947 (který je více znám jako Marshallův plán, podle amerického ministra zahraničí George Marshalla). V roce 1949 bylo založeno NATO jakožto další pilíř americké poválečné vize kapitalistického západu, jehož bylo ES/EU základem.

Jinými slovy, kořeny evropského projektu reflektují měnící se povahu mezinárodního systému po Druhé světové válce, kterému dominovaly Spojené státy, a vědomí vládnoucích tříd kapitalistických národních států, že potřebují internacionalizovat některé ze svých ekonomických aktivit, aby si udržely konkurenci. To také znamená, že ES (později EU) bylo už od počátku poznamenáno tlakem, odrážejícím vztah mezi organizací kapitálu na národní úrovni a tendencí k jeho internacionalizaci. ES bylo využíváno jako platforma pro kooperaci, ale také pro soubor evropských politiků a jako prostředek k prosazování domácích agend. To mělo za následek nekonečné disputace ohledně rozdělování dotací nebo definice společných evropských standardů výroby, které odrážely konfliktní zájmy jednotlivých států v ES. Klíčový eurokrat Bernard Connolly to popsal jako „zkažené srdce Evropy.“⁸ Výsledkem byla vysoce nestabilní struktura ES.

Neoliberální obrat: budování Evropské unie

Římské smlouvy v roce 1957 vytvořily Evropské hospodářské společenství (EHS), kterým se ustavil společný evropský trh. Jedním z cílů EHS bylo překonat nestabilitu podporou přeshraničních spojení, podporovaných establishmentem, který by měl nadnárodní formu, a další integrací evropských kapitalistických tříd na celoevropské úrovni. To se nicméně ukázalo být obtížné a vytoužená europeizace kapitálu se stále bila s hranicemi národních států.⁹ Přestože trendem výrobních systémů bylo překračovat státní hranice, většina firem byla nadále vlastněna a dále operovala v rámci jednotlivých zemí.

S tím, jak se globální kapitalismus internacionalizoval, se protiklad mezi národním a mezinárodním uspořádáním stával pro evropské kapitalisty stále více problematickým. Zejména pohyb kapitálu musel být deregulován tak, aby podpořil investice uvnitř Evropy. K tomu bylo také zapotřebí, aby se investorská prostředí napříč Evropou harmonizovala. Během 70. let selhalo několik pokusů zafixovat kurzy evropských měn kvůli odporu členských zemí. Projekt měnové unie uspěl teprve v roce 1986: Jednotný evropský akt (JEA) byl podepsán s cílem

⁷ Harman, 1971.

⁸ Connolly, 2013.

⁹ Harman, 1991.

vytvořit do roku 1992 jednotný trh. Guvernéři centrálních bank dvanácti členských států EHS vypracovali plán na založení Evropské hospodářské a měnové unie (EMU), která by vydláždila cestu k přijetí jednotné měny – eura. Přijetí EMU bylo kompromisem odrážejícím zájmy dvou dominantních ekonomických sil uvnitř EHS – Francie a Německa.¹⁰

Krátce nato Maastrichtská smlouva ustavila Evropskou unii (EU), jež nahradila ES. Vytvoření EU reflektovalo potřebu po hlubší integraci mezi evropskými členskými státy v čase, kdy se proměňovala globální ekonomika. Zrcadlilo globální posun k neoliberalismu v pozdních 70. a 80. letech.

V 70. letech poválečný keynesiánský kompromis skutečně ztrácel půdu pod nohama ve prospěch neoliberálních přístupů a tzv. zlatá éra kapitalismu se zdála být u konce. Stoleté období navyšování mezd ve Spojených státech bylo nadobro pryč, zatímco privatizace výroby a deregulace trhu dosahovaly bezprecedentních výšin. Jmenování Margaret Thatcherové předsedkyní vlády Spojeného království v roce 1979 zahájilo proces privatizací, deregulace trhu, liberalizace a marginalizace odborů. Reorganizace tradičních ekonomických sektorů (a kompletní demontáž těch ostatních) ve Velké Británii probíhala paralelně s podobnými restrukturalizačními procesy v jiných západoevropských zemích.¹¹ S opětovným spuštěním projektu společného trhu a s Maastrichtskou smlouvou se neoliberalismus pevně ukotvil ve strukturách evropského projektu.¹²

Od pozdních 70. let si EU aktivně prosazovala neoliberalismus. Spíše než ostrý bod zlomu zrcadlil tento posun k neoliberálnímu kapitalismu dialektický vztah evropského projektu ke globálním procesům akumulace kapitálu a jeho reprodukce. V tomto smyslu rasové, kapitalistické a teritoriální ideologie, které byly ústředním prvkem ustavování evropských národních států, byly vždy součástí zdánlivě nadnárodního útvaru „Evropa“.

„Jednotný trh si nelze zamilovat“

Evropský projekt je kvůli své kapitalistické povaze a třídnímu násilí terčem lidové nenávisti. To pro proevropské politiky znamenalo a znamená obrovskou výzvu. Jednou z jejich odpovědí bylo zapojit se do vytváření diskurzů evropské identity a příslušnosti k ní s cílem legitimizovat evropský projekt a zahájit tak identifikaci občanů členských států s tímto projektem.

Problém lidové nedůvěry vůči evropskému projektu se stal předmětem zvyšujícího se znepokojení v polovině 70. let. V této době se ES stalo terčem rostoucího nepřátelství ze strany občanů členských států a některých částí národně-kapitalistických tříd.¹³ Přesto evropští politikové jako Helmut Kohl a Jacques Delors zůstali pevně přesvědčeni o tom, že aby

¹⁰ Callinicos, 1997.

¹¹ Marfleet, 1999.

¹² Gill, 2003, p63.

¹³ Nejvýrazněji u British Conservative Party.

evropské ekonomiky přežily, je potřeba jejich hlubší integrace. Myšlenka „deficitu legitimacy“ Evropského společenství získala na váze a pozornost se začala upínat k „evropskému veřejnému mínění“. S tím, jak přední evropští politici podporovali další ekonomickou a politickou integraci, se objevil strach z toho, že ta může být omezována, dokud se lidé nezačnou cítit „více jako Evropané“.

Jak řekl Delors, „jednotný trh si nelze zamilovat; je potřeba něco jiného“.¹⁴ Skutečně, jak upozoroval Philip Marfleet: „ES nebylo pouhým národním státem, v němž by ideologie ‚sounáležitosti‘ mohla mobilizovat během období nestability či krize. Postrádalo rámec pro nacionalismus: mýtus o společných kořenech, národně-náboženské společenství, monarchii. Evropské společenství bylo založeno na národních státech, které byly konstruovány staletími lokální rivality: neexistuje a nemůže existovat žádný referenční bod pro patriotismus ES, neexistuje žádná evropská Johanka z Arku.“¹⁵

Problém nedůvěry k evropskému projektu a jeho demokratický deficit se prohlubovaly během posledních dvou až tří dekad. Od „neoliberálního obratu“ je EU stále více spojována s autoritářskými formami vládnutí – jako se to událo všude jinde v neoliberálním světě. S tím, jak byly upozaděny funkce státu, které dominovaly v kontextu keynesiánských, rozvojových a socialistických národních států (jako je sociální zabezpečení a sociální služby), nabyly na důležitosti intervence státu směřující k zachování tržně řízeného, neoliberálního globálního řádu.¹⁶

Konkrétně viditelné je to od roku 2008 a příchodu ekonomické krize do Evropy. Neoliberální přetváření struktur státu bylo pod praporem „úsporných opatření“ vedeno prakticky bez jakéhokoli demokratického vyjednávání a diskuse. Nedostatek komunikace s veřejností ilustruje protidemokratickou a stále více autoritářskou povahu neoliberálního státu a evropského projektu; také naznačuje celkovou neschopnost neoliberalismu získat lidový souhlas a podporu. Tam, kde proti úsporným opatřením vyvstala hnutí odporu a sociální boje, se evropské státy zasadily o zesílení represí včetně zvýšení policejního nasazení a prosazení zákonů kriminalizujících protesty.¹⁷ To je v souladu s pohledem Loïca Wacquanta, podle něž se neoliberální stát stává postupně více a více „liberálním na povrchu a paternalistickým uvnitř.“¹⁸ Tato nová forma „představuje radikálně odlišné tváře na obou koncích sociální hierarchie: vlídnou a pečující tvář pro střední a vyšší třídy a děsivý a zamračený ksicht pro nižší třídy.“¹⁹ Ti, kteří se nacházejí na dně třídní a etnické struktury, čelí stále více logice trestu, spojené s určitými formami „disciplinační filozofie behaviorismu a moralismu.“²⁰

14 Quoted in Laffan, 1996, p95.

15 Marfleet, 1999.

16 Jessop, 2002, p454.

17 See Wearden, 2012, a www.aedh.eu/Spain-repressive-laws-that-also.html

18 Wacquant, 2010, p217.

19 Wacquant, 2010, p217.

20 Wacquant, 2010, pp202-203.

Politika evropanství

S růstem obecné nevraživosti vůči EU se klíčovou strategií evropských architektů stalo trvání na potřebě vzniku kulturní evropské identity. Ale jaké ideologické zdroje se – v rámci tak rozporuplné formace, jako je Evropská unie – nabízí k navození pocitu jednoty?

V 70. letech byla představena sada symbolů, jež měla zdůraznit společnou evropskou historii a kulturu a vyvolat náklonnost k Evropě mezi občany jejích členských států. Zahrnovala evropskou vlajku, přijatou v roce 1983, evropskou hymnu (předehru k „Ódě na radost“ z Beethovenovy Deváté symfonie, která byla vybrána roku 1972), motto („Jednotna v rozmanitosti“), stejně jako „Den Evropy“, který byl ustanoven v roce 1985. Navíc byla implementována řada kulturních aktivit údajně spjatých s Evropou a také vzniklo velké množství kulturních institucí, jejichž cílem je podpora vazeb uvnitř Evropy.

V této nové evropské kultuře se spojil dohromady podivný mix populistických iniciativ s jen malým ukotvením v historii regionu a symboly vysoké kultury s malou šancí na získání náklonnosti lidu. Gerard Delanty popisuje tyto pokusy o vytvoření evropské kulturní identity jako „žalostná cvičení v kulturním inženýrství: pěvecká soutěž Eurovision, Eurodisneyland v Paříži, Evropská měnová jednotka (ECU), Evropské hlavní město kultury a kulturní aparát nových institucí nebyly tím, na čem by mohly být postaveny nové symbolické struktury.“²¹ Delanty si všímá, že využívání symbolů inspirovaných tradičními doplňky nacionalismu ve většině případů vůbec neodpovídá situaci. Co tím odhaluje, je samozřejmě nedostatek smysluplného materiálu a lidové ideologie uvnitř Evropského společenství, které by mohly dát vzniknout emocionální vazbě nebo pocitu přináležitosti k „Evropě“.

Existenciální pátrání Evropy po svém vlastním smyslu také nabralo formy historických narativů, jejichž cílem bylo vystopovat kořeny Evropského společenství/unie do dávných časů. Ty vycházely z domnělé evropské minulosti a prezentovaly současnou EU jako logické pokračování či ve skutečnosti spíše vyvrcholení pohybu evropského historického a kulturního ducha. Tato vyprávění mají tendenci posvěcovat Evropu a vyzdvihovat ji jako žádoucí model s univerzální platností. Ve Velké Británii nikdo mytologii evropanství nevyjádřil lépe než New Labour. V knize *Proč Evropa povede 21. století* Mark Leonard, blízký přítel a poradce Tonyho Blaira, tvrdí, že „Evropa představuje syntézu energie a svobody, která vyvěrá z liberalismu, se stabilitou a prosperitou, která pochází ze sociální demokracie. Jakmile se svět stane bohatším a překročí rámec uspokojování základních potřeb, jako je hlad a zdraví, evropský způsob života se stane neodolatelným.“²²

Tato nebo podobná tvrzení byla učiněna většinou mainstreamových stran napříč členskými státy. Prezентují Evropu a její historii jako definovanou osvícenstvím, spojením se svobodami a sociální spravedlností. Evropská unie je tak logickým a žádoucím vyjádřením hodnot identifikovatelného evropského kulturního prostoru. Tato vyprávění se pokoušejí určit společné historické a kulturní znaky, jež by Evropany sjednotily, a vytvořit diskurz „evropanství“. Formují dominantní diskurzy Evropy, jinými slovy ideologii evropanství.

²¹ Delanty, 1995, p208.

²² Quoted in Anderson, 2011, p47.

Toto vyprávění se běžně objevuje v politických diskuzích a médiích. Prostupuje velmi široké spektrum odkazů na „evropské hodnoty“, „evropskou kulturu“, na myšlenku „evropského způsobu života“ nebo představu specifické podoby „evropské solidarity“. Na levé straně takovýchto liberálních argumentů je velmi častý diskurz domnělého kosmopolitismu, jež evropský projekt nabízí. Idea „Evropy“ jako kosmopolitního projektu se na jedné straně spíše opírá o prozaické iniciativy vytvořené Evropskou unií za účelem podpory evropského identitárního citění mezi obyvateli členských zemí. Mezi nimi jsou výměnné programy pro studenty Erasmus nebo projekty partnerských měst, které jsou navrhovány v naději, že přeshraniční interakce mezi občany států EU utvoří základ, z něhož vyvstane důvěra a kolektivní evropská identita, která se přenese do podpory evropské integrace.

Programy studentské mobility jsou toho zajímavým příkladem. Tvůrci politiky EU tvrdí, že vzdělání je „jedním z klíčových prvků evropské integrace“²³ – a jsme zpět u napodobování jedné z klíčových strategií státoptvorných procesů na panevropské úrovni. Ale dokonce i nadšení obhájci EU zpochybnili tyto krátké studentské programy, pokud jde o jejich potenciál vytvořit základ pro konzistentní pocit „bytí Evropanem“.²⁴ Kromě toho, že jsou omezeny časem i rozsahem, se týkají pouze úzké elity vysokoškolsky vzdělaných studentů. Jsou tak vzdáleny tomu, aby poskytovaly pracujícím a méně privilegovaným možnost okusit „Evropu“ a identifikovat se s ní. Plytká povaha podobných snah byla Olem Weaverem a Mortenem Kelstrupem připodobňována ke strategii „balónků a mávátek“.²⁵

Co je důležitější, argument, podle něhož evropský projekt podporuje progresivní kosmopolitismus, odhaluje nedostatek pochopení vztahu mezi evropským projektem a národním státem. Jak je patrné, EU může být „více než národní stát, ale nikdy od něj nemůže být oddělena.“²⁶ EU operuje shora dolů a funguje skrze struktury a vládnoucí třídy svých členských států. V tomto smyslu není v rámci projektu EU žádný prostor pro internacionalistické ideje, jež by podporovaly solidaritu zdola napříč hranicemi. Spíše než jako kosmopolitní projekt s potenciálem pro vznik internacionální solidarity funguje EU jako nadnárodní aparát vládnoucí shora a založený na národních strukturách, které jsou vzájemně hierarchicky propojené.

Omezená mobilita umožněná uvnitř schengenského prostoru může pro privilegované občany EU připomínat manifestaci progresivního práva na volný pohyb. Avšak svoboda pohybu uvnitř Schengenu byla navržena především tak, aby vyhovovala potřebě kapitálu zajistit si levnou pracovní sílu. Vyjadřuje vykořisťovatelský vztah, spojující západní a severní evropské země s jejich jižními a východními protějšky. Jak tvrdí česká ekonomka Ilona Švihlíková, východoevropské a středoevropské postkomunistické ekonomiky vstoupily do neoliberálního/neokoloniálního vztahu se svými západoevropskými protějšky (a obzvláště s Německem), který můžeme charakterizovat ekonomickou závislostí a exportem levné pracovní síly.²⁷ Demontáž systémů sociálního zabezpečení ve střední a východní Evropě pod záštitou Světové

23 Neave, 1991, p37.

24 Např. Sigalas, 2009.

25 Waever a Kelstrup, 1993, p67.

26 Marfleet, 2001, p86.

27 Švihlíková, 2015.

banky a MMF během přechodu k tržnímu hospodářství (podmínka vstupu do EU) také znamená, že místní pracovní síla postrádá základní prostředky pro svou sociální reprodukci a je tlačena do vykořisťovatelských forem mobility směrem na západ. Jak si ukážeme dále, odhaluje to také míru, do jaké je „Evropa“ charakterizována nerovnostmi a nerovnoměrným vývojem, které sama produkuje, a do jaké je založena na komplexních vnitroeurovských hierarchiích.

Proces vytváření „evropské identity“ vlastně závisel na mechanismech vyloučení, které byly inspirovány projekty národní identity a produkce nepřátel a „těch druhých“ za účelem oddělit „Evropu“ od svého myšleného vnějšku.

Evropa a její druzí

Myšlenka Evropy má, co se týče vytváření druhých, za sebou dlouhou minulost. Gerard Delanty tvrdí, že definice a reprezentace Evropy vždy závisely na reprezentaci toho, co je a co není uvnitř jejích hranic. „Evropa“ byla vždy charakterizována nedostatkem jednoty, kromě té, již bylo docíleno nepřízní osudu. Evropská kulturní a politická identita byla a je historicky artikulována ve vztahu k druhým, a skrze proces nepřetržitého obměňování toho, co je „zde“ a co je „tam“, proces odrážející určité mocenské uspořádání v daných časových úsecích. Myšlenky Evropy tak byly a jsou charakterizovány jejich vytvářením odlišností, a to jak na zeměpisné, tak na „mytologické“ úrovni.²⁸ Delantého závěr je, že tato dynamika vyloučení je více než kdekoli jinde přítomna v projektu EU: „Kdo je Evropanem, je z velké části věcí vymezení se. V dichotomii sebe sama a druhého, která utváří diskurz evropské identity, je evropanství konstruováno v protikladu s tím neevropským, zejména s islámem. Tento pocit jedinečnosti toho evropského se dnes objevuje jako základ pro svého druhu nadnárodní identitu a občanství, které evropská integrace postrádá.“²⁹

Philip Marfleet se ohlíží zpět na dějiny pojmu evropské civilizace a považuje osvícenství 18. století za bod zvratu, kdy idea Evropy začala nabírat specifickou politicko-kulturní podobu. Nové myšlenky se zrodily ze zkušenosti evropských buržoazních tříd ve zbytku světa, a proto byly úzce spjaty s koloniální expanzí, z níž benefitovali hlavně obchodníci. Idea nadřazenosti evropské civilizace poskytla morální ospravedlnění pro jejich koloniální hrátky a útlak lidí považovaných za méněcenné. Marfleet dochází k závěru, že „v tomto rozsahu byla idea Evropy vytvořena těmi, kteří si přáli prosadit univerzální poslání kapitalismu.“³⁰

Už rané formy „evropanství“ budily značné kontroverze v kontextu intenzivní rivality vzájemně rivalitních evropských koloniálních mocností. V důsledku toho různé nacionální ideologie využívaly různých idejí Evropy, aby sloužily svým národním zájmům. Delanty se odvolává na koncept Evropy, který koloniální Francie vidí jako „výhradně francouzskou záležitost... prohlášující ‚nadřazenost evropského náboženství, bílé rasy a francouzského jazyka‘.“³¹ V první

28 Delanty, 1995.

29 Delanty, 1995, p9.

30 Marfleet, 1999.

31 Delanty, 1995, p71.

polovině 20. století to byl fašistický obraz kulturně uniformního, unifikovaného evropského kontinentu, který získal dominanci nad ostatními vřizemi Evropy. Hitlerův „nový evropský řád“, který by býval byl světu nucen nacistickým Německem, by znamenal nadřazenost „vůdčí rasy“ a fyzickou likvidaci těch, již by byli považováni za „rasově méněcenné“.

Evropa a její migrantský druhý

Během studené války byl pro Evropu evidentním druhým sovětský systém; představa západní civilizace spojující Evropu a USA proti komunistickému nepříteli byla zásadní součástí západní propagandy. Po kolapsu Sovětského svazu, jenž byl klíčovým ideologickým protipólem, musela „Evropa“ znovu vynalézt svého druhého, aby sama sebe definovala.

Jak je vidno, kvůli rozporům charakterizujícím evropský projekt a staletím nacionální rivalry, jimž čelily státy, které nyní představují členské „jádro“, bylo těžké přijít s jednotící ideologií. V tomto kontextu se „migrant“ zjevil jako klíčová figura, kolem níž a proti níž se posílila evropská spolupráce. Imigrace a azylový systém se staly ústředními oblastmi politiky pro společné jednání mezi výrazně odlišnými členskými státy.

Úvahy inspirované teorií „střetu civilizací“ Samuela Huntingtona začaly hrát klíčovou roli v procesu utváření nového smyslu evropanství.³² „Teorie střetu“ staví na primordiální interpretaci historie a světa, jenž je viděn jako rozdělený do uzavřených a homogenních „kulturních“ oblastí. V ěře sníženého vlivu národních států právě tyto kulturní bloky tvarují globální vztahy. Ti, již patří do jiných „civilizací“, jsou v Huntingtonově podání vymezení jako absolutní druzí. Je to zrcadlový odraz těchto druhých z nezápadních oblastí, kterým se evropští politikové snažili uchytit prchavou podstatu evropské identity.

Výzkumnice Liz Fekete zdůrazňuje vnitřní vztah spojující praktiky rasismu proti migrantům v Evropě a posilování společného citu pro evropskou přináležitost a identitu. Mluví o „xenorasismu“, aby popsala „rasismus, který není namířen jen proti těm s tmavší barvou kůže, pocházejícím z bývalých koloniálních území, ale proti novým kategoriím vyloučených, vyvlastněných a vykořeněných, kteří buší na vrata západní Evropy, Evropy, jež je v prvé řadě pomohla odsunout na okraj.“³³

To ukazuje, že rasismus je stěžejní součástí myšlenky Evropy a ideologie evropanství. Na myslí pak vytanou postřehy Étienne Balibara a Immanuela Wallersteina, kteří poznamenávají, že rasismus představuje mechanismus neustálé kontroly a vyloučení, jenž se zároveň vyvíjí ve svých objektech a artikulacích v závislosti na historickém, společenském a politickém kontextu.³⁴ Jenže posun k formám „kulturního rasismu“ neznamená, že starší formy rasismu zmizely, ani že se jeho základní struktura nebo funkce změnily. Tato široká definice rasismu sahá za specificky „etnické“ a „biologické“ formy, přivlastněné v určitých historických úsecích rasismem,

³² Marfleet, 1999, 2003.

³³ Sinavandan citovaný Fekete, 2001, p24.

³⁴ Balibar a Wallerstein, 2010.

a analyzuje původ a genealogii „rasového mýtu“. Pomáhá nám to prokázat setrvalost hluboce rasistických ideologií v současných evropských diskurzech. Jak tvrdí Mike Haynes, „právě zde, jak v ideji, tak praxi imigračních kontrol, probíhající na mezivládní úrovni i na úrovni EU, stejně jako v debatách a při oslavách vnitřní jednoty, byla ukuta nová ‚Evropa‘.“³⁵ Evropská identita je tak vytvořena jako její vnější a vnitřní hranice – ve svém systému vizí a povolení k pobytu, detenčních zařízení a diskriminace migrantů v členských státech.

Mittleeuropa a evropanství

Další evropský civilizační mýtus éry po roce 1989 se točí kolem návratu pojmu *mitteleuropa*. Podle tohoto diskurzu, který vyšlapával cestu tzv. procesu rozšíření EU na východ, byly země střední a (některé) země východní Evropy „uneseny, vytlačeny“ a „byly jim vymyty mozky“³⁶ sovětským komunismem, takže se potřebovaly navrátit do svého přirozeného „evropského domova“. Notoricky známým vyjádřením takového narativu byl esej Milana Kundera „Tragédie střední Evropy“ – publikovaný několik let před rokem 1989. Kundera vykresluje obraz na západ orientované *mitteleuropy* s římskokatolickými a demokratickými kořeny. Tragédie *mitteleuropy*, jak Kundera tvrdí, bylo být „kulturně na západě, ale politicky na východě.“³⁷ Podle Kundery musí být západní Evropa ostře oddělena od jejích východních částí – východoevropského prostoru byzantského dědictví, které se soustřeďuje na pravoslavné Rusko a je kulturně neslučitelné se západem.

Narativ *mitteleuropy* rozvinul homogenizující a esencialistický náhled na Evropu a západ. Je založen na přesvědčení, že existují sdílené sociokulturní a historické charakteristiky, které definují ty patřící do Evropy a vydělují je od (a nad) neevropany. To vytváří striktní rozdělení mezi tím, co je vnímáno jako (západní) Evropa, a co je myšlený vnějšek. Jak si povšiml kulturní teoretik Dino Murtic, diskurz Evropy v postjugoslávském a středoevropském prostoru spustil „řetězení druhých“. V Srbsku jsou muslimští Bosňáci a Kosovci těmi druhými, proti nimž je třeba bránit křesťanskou Evropu. Srbsko je naopak považováno za chaotické, zkorumpované a s byzantským dědictvím svého chorvatského souseda, jenž je v očích Slovinska sám o sobě hrozbou pro mírumilovnou *mitteleuropu*. Přesto západoevropské země vidí státy střední a východní Evropy (a možná ještě silněji bývalou Jugoslávií) jako stále „ne tak docela evropské“.³⁸ Navíc diskurz *mitteleuropy* s jeho důrazem na identifikaci evropských kulturních znaků striktně spojených s křesťanstvím a jistými představami Západu znovuobjevil tisícileté postavy vnitřní jinakosti, nejvýrazněji Romy a Židy.

Toto opět ukazuje, že podstata přínaležitosti a identity, na níž staví diskurzy Evropy, je vypůjčena z procesů inkluze/exkluze vyvolaných utvářením myšlenky národa. Což se ani zdaleka neblíží tomu, jak by měl vypadat skutečný internacionalismus zdola.

³⁵ Haynes, 1999, p25.

³⁶ Kundera, 1984, p33.

³⁷ Kundera, 1984, p33.

³⁸ Murtic, 2015.

Myšlenka *mitteleuropy* patřila k elitářskému diskurzu, jež vytvořili politici a intelektuálové jako Milan Kundera a Václav Havel, a jenž recykloval západoevropská ideologická východiska o nadřazenosti evropské kultury. Přesto ve střední a východní Evropě vyvolala jisté formy lidového entuziasmu vůči vyhlídkám na vstup do EU v 90. letech. Více než jako volání o návrat do ztraceného domova³⁹ bylo připojení se k „Evropě“ některými vnímáno jako potenciální cesta ven z ekonomických potíží a způsob, jakým se bylo možno zbavit dědictví stalinismu. Přestože se ve střeoevropských a východoevropských zemích dnes EU těší poměrně větší podpoře než v západních a jižních členských státech, i v tomto regionu nedůvěra narůstá. Například v roce 2015 63 procent Čechů, 51 procent Slováků a 61 procent Slovinců tvrdilo, že nemají důvěru v EU.⁴⁰ Jako jinde v Evropě, i zde mohou být tato odmítnutí spojena s agresivními formami nacionalismu, postaveného na nesprávné domněnce, že „Evropa“ a národní stát jsou si navzájem protikladné. Jak jsme si ukázali, vylučující vyprávění evropské přináležitosti, a zejména pojem *mitteleuropy*, který získal na důležitosti v 80. a 90. letech, připravily půdu pro formy konzervativního evropanství a nacionalismu, jež se nedávno rozšířily napříč střední a východní Evropou.

Jádro a periferie v EU

Proces oddělování „Evropy“ od jejího domnělého „vnějšku“ má implikace „uvnitř“ Evropy jako takové. To ilustruje, že „evropanství“ je vždy chápáno a artikulováno lokálně – ve vztahu ke specifickému společenskému, politickému, ekonomickému a historickému kontextu. Jak jsme viděli u pojmu *mitteleuropy*, odlišné diskurzy evropanství vytvářejí odlišnou geografii, hierarchii a představu Evropy. To je obzvláště výrazné ve vztahu k „východu“ EU, tedy nejistému prostoru, kde jsou hranice Evropy a hranice evropanství zpochybňovány a přetvářeny.⁴¹

V létě 2015 se, v kontextu takzvané uprchlické krize, projevilo konkrétní vyjádření napětí a rozporů generovaných odlišnými diskurzy „evropanství“. Řada západoevropských médií a politických komentátorů přišla s vyprávěním popisujícím jednak soucitné a progresivní západní členské státy, které se snaží nalézt „kolektivní řešení“, aby přijímaly migranty v souladu s „evropskými hodnotami“, a pak nacionalistické a xenofobní země středu a východu EU, a zejména Maďarsko (stejně jako další země V4⁴²).

Toto vyprávění reagovalo na tak ohavné záběry, jako byly zásahy maďarské policie vodními děly proti skupině vyčerpaných migrantů nebo notoricky známé záběry novináře z televizní stanice spojené s Jobbikem, který podrazil nohy syrského muže nesoucího svého malého syna v náručí.⁴³ Také reagovalo na maďarskou vládou zosnované antiimigrační kampaně, jejichž nejvíce šokujícími projevy byly billboardy s hesly jako „Pokud přicházíš do Maďarska,

39 Michail Gorbačov odkazuje na „společný evropský dům“.

40 Podle dat Eurobarometru, 2015, <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2098>

41 De Genova, nepublikováno.)

42 Visegrádská čtyřka, neboli V4, je spojení České republiky, Maďarska, Polska a Slovenska.

43 Jobbik—„Hnutí za lepší Maďarsko“—je maďarská krajně pravicová strana.

neber Maďarům práci“ a vnitrostátní referendum o imigraci a terorismu, řešící otázky jako: „Setkáváme se s různými názory na problém imigrace. Jsou tací, kteří si myslí, že ekonomičtí migranti ohrožují pracovní pozice a živobytí Maďarů. Souhlasíte?“ anebo „Souhlasíte s názorem, že migranti, kteří ilegálně překračují maďarské hranice, mají být vráceni do zemí svého původu v nejkratší možné době?“.

Právě v kontextu spektakulárního fyzického i symbolického násilí vůči migrantům francouzský ministr zahraničních věcí Laurent Fabius prohlásil, že východoevropské země „nerespektovaly společné hodnoty Evropy“,“⁴⁴ a Angela Merkelová vyzvala jejich vlády, aby „[ukázaly, že] Evropa... je kontinentem hodnot, kontinentem solidarity“.⁴⁵ Obvinění z toho, že země východní Evropy nebyly solidární a „zcela evropské“ ve svém nakládání s migranty, prokazují určitý cynismus, když uvážíme, že hranice přesně těchto zemí byly v posledních deseti letech upevněny prostředky EU a prostřednictvím společných operací Frontexu.⁴⁶

Kromě toho postupy na hranicích, které střední a východní Evropa přijala přes léto roku 2015, byly z velké části ospravedlňovány právě ve jménu Evropy a zachováním „evropanství“. Maďarský premiér Viktor Orbán se opakovaně vyjádřil, že Maďarsko bránilo „maďarskou a evropskou kulturu“ proti „invazi cizáků“.⁴⁷ Bez zajímavosti zde není Orbánovo rozlišování mezi Evropou, jejíž identita a kultura je, jak tvrdí, založena na křesťanských základech, a EU, o níž nedávno prohlásil, že byla, pokud jde o imigraci, v „záchvatu šílenství“.⁴⁸ Orbán dozajista reprezentuje Maďarsko a východní členské státy EU jako země mezi dvěma ohni: mezi migranty přicházejícími „zvenci“ a „problematickými a nesprávnými“ politikami přicházejícími z Bruselu.⁴⁹ To Orbánovi umožnilo udělat ze zemí V4 „předvoj“ ve snahách vrátit Evropu zpět k jejím „pravdivým“, skutečným kořenům a hodnotám, jež musí být chráněny před cizáky, a zejména pak muslimy.⁵⁰

Diskurzy okolo migrace a „Evropy“ vytvořené maďarskými autoritami tak mohou být nahlíženy jako pokusy zpochybnit vnitroeuropejskou hierarchii. V sázce je také zachování ekonomického vztahu založeného na vývozu levné práce do západních a severních členských států. Pochopitelně to bude pro mnohé šokující, ale nacionalisticky působící narativ bílé a křesťanské Evropy, který se posledních několik let objevuje v její střední a východní části, se většinově shoduje s narativem *mitteleuropy*, oslavovaným podporovali EU od 90. let. Teze o evropské identitě jsou opět formulovány okolo rasistických a antiimigračních diskurzů.

44 Viz. www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/fabius-calls-eastern-europe-s-reluctance-to-receive-migrants-scandalous

45 Citováno v Macdonald, 2015.

46 Právně: Evropská agentura pro řízení operativní spolupráce na vnějších hranicích členských států Evropské unie, Frontex je pohraniční stráží EU. Založena v roce 2004, se sídlem ve Varšavě. Jejím cílem je koordinace mezi pohraničními strážemi členských států EU k zajištění vnějších hranic Unie.

47 Hungarian Free Press, 2015.

48 Traynor, 2015.

49 Van Baar, 2015.

50 Al Jazeera, 2015.

Operacionalizace odlišnosti

Takovéto rasistické diskurzy mířící na konkrétní skupiny na základě „civilizačních rozdílů“ a „kulturní neslučitelnosti“ jsou založeny na myšlence fundamentálních odlišností mezi myšlenými Evropany a neevropany.

Připomínají poznámky Edwarda Saida o orientalistických diskurzích a způsobech, jimiž lidem přisuzují odlišnou hodnotu na základě esencialistických, rasistických představ. Co je důležité, Said ukazuje, že takovéto diskurzy naturalizují nerovnosti a zároveň demonstrují, která byla západní diskurzivní konstrukce „Orientu“ politickým nástrojem nadvlády. Orientalistické představy se propůjčily evropským imperialistickým ambicím na východě a legitimizovaly evropskou kontrolu. Diskurz orientalismu, jak Said tvrdí, byl zásadní pro to, jak byla evropská kultura „schopna ovládat, a dokonce vytvořit Orient – politicky, sociologicky, vojensky, ideologicky, vědecky a v představách.“⁵¹

Dnes se strukturální marginalizace určitých skupin ospravedlňuje ve jménu nepřekonatelných kulturních a civilizačních rozdílů, což má své důsledky jak uvnitř, tak vně území západních národních států. Nový orientalismus na jednu stranu vyšlapal cestu podpoře (globálních) vojenských tažení, včetně „války proti terorismu“ George W. Bushe a jeho spojenců. Tyto vojenské intervence, vykreslované jako mezníky v nové éře globálního vládnutí poststudenoválečného „nového světového řádu“, posloužily účelu neoimperialistické expanze.⁵²

Na druhou stranu, v éře intenzivní mezinárodní migrace, kdy je geografické rozdělení na východ a západ zamlžené díky mobilitě a globální integraci, mobilizoval nový orientalismus nové představy, které naturalizují vykořisťování a utlačování určitých skupin.⁵³ Postava migranta, který má určitou sadu charakteristik poukazujících na nemožnost kulturní asimilace s údajně konzistentními evropskými hodnotami, je klíčovým odrazem nového orientalismu. Od konce studené války je jedním z hlavních znaků tohoto vylepšeného „orientálního“ druhého souvislost s představami o islámu, a to až už tento druhý žije v daleké zemi, která potřebuje západní intervenci, anebo uvnitř západního území jako migrant. Tento islám je rámován jako nebezpečný, všudypřítomný a homogenní a fungující jako antiteze k západní evropské „civilizaci“.

Operacionalizace evropského rasistického diskurzu se dá také nahlížet jiným způsobem. Xenofobní nacionalistické diskurzy jsou rámovány okolo podstaty evropanství nebo evropské civilizace. Marine Le Pen, vůdkyně francouzské Front National, se nedávno zastala ruského prezidenta Vladimira Putina v otázce krize na Ukrajině v tom smyslu, že je „ochránce křesťanského dědictví evropské civilizace.“⁵⁴ V reakci na útok na redakci Charlie Hebdo, při němž bylo v lednu 2015 zabito několik francouzských karikaturistů, lídr UKIP Nigel Farage

⁵¹ Said, 1978, p3.

⁵² V postkoloniálním a poststudenoválečnickém světě je imperialismus podle Alexe Coláse a Richarda Saulla charakterizován jako hegemonie USA „ve světě otevřených dveří (kapitalistické trhy) a zavřených hranic (teritoriálně suverénní státy).“—Colás and Saull, 2006, p2.

⁵³ Více k tématu viz Samman a Al-Zo'by, 2008, a Alam, 2007.

⁵⁴ Front National také usilovala o finance z Ruska na svou volební kampaň, více na www.uuwire.org/news/france-s-far-right-national-front-asks-russia-for-27-million-loan

prohlásil, že je třeba bránit „evropskou židovsko-křesťanskou kulturu.“⁵⁵ V podobném duchu Viktor Orbán volal po „Evropě zachované pro Evropany“.⁵⁶ Podobně rasistické diskurzy také běžně mří proti skupinám, jako jsou děti migrantů a evropští muslimové.

Jak je vidno, evropský projekt vztyčuje nejen vnější hranice absolutní jinakosti. Také ustavuje vnitřní hranice tím, že vytváří různé odstíny hodnotnosti v opozici k „evropanství“. To, že mainstreamová média používají hanlivou zkratku PIGS (Portugalsko, Itálie, Řecko a Španělsko) pro středomořské země EU, je ilustrativním příkladem marginalizace periferních oblastí nové Evropy.⁵⁷ A ačkoli je evropský nový rasismus primárně namířen proti migrantům přicházejícím ze zemí mimo EU, také rozpoznává „vnitřní nepřátele“. Romové, kteří byli obětmi zvýšené perzekuce ve 20. a 30. letech a nacistického útlaču v letech 40., v posledních dvou dekadách čelí novým formám extrémní marginalizace. Ve střední a východní Evropě vedla transformace po roce 1989 ke zintenzivnění rasismu a násilí na romských komunitách a také ke zvýšenému počtu pogromů a davovým útokům. I v západní Evropě romští migranti čelí neuvěřitelnému nepřátelství ze strany médií, stejně jako fyzickým útokům. Mnoho Romů přicházejících do západní Evropy je vyhoštěno, přestože mnozí z nich mají evropské občanství. Konkrétně Francie se pod záminkou odstranění „ilegálních táborů“ pustila do politiky deportace romských komunit z celé země.⁵⁸

Evropa, hranice a teritorialita

Zakládající smlouvy Evropského společenství neobsahují pravidla pro harmonizaci hraničních kontrol. Ty byly považovány za záležitost výhradně národních států. Během tzv. epochy „gastarbeiterů“⁵⁹ způsobily průmyslové potřeby západoevropských ekonomik příchod velkého množství migrantů do Evropy. V této době nebyl legální status pracujících přistěhovalců tak význačným politickým tématem. Mezi námi, myšlenka volného pohybu osob byla až druhotná, šlo hlavně o rozvoj trhu.⁶⁰

V pozdních 60. a 70. letech, když poválečný boom skončil, se situace začala měnit. Přes západoevropské země se přehnal vlna politické a mediální obavy z imigrace. Politika se posouvala od relativně vstřícných postojů k těm stále více restriktivním a na kontroly orientovaným.⁶¹

55 BBC News, 2015.

56 <http://hungarytoday.hu/news/pm-orban-europe-preserved-europeans-47390>

57 Např. Dawber, 2015 nebo BBC News, 2010.

58 Např. www.bbc.co.uk/news/world-europe-11310560

59 Odkazují k období mezi roky 1958 a 1973, kdy členské státy EHS (Belgie, Francie, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko a Západní Německo) vydaly na osm milionů pracovních povolení pro migrující dělníky. Jedna třetina těchto „hostujících“ dělníků přišla z EHS (zejména z Itálie), ale mnoho z nich bylo najato díky dvoustranným smlouvám mezi Německem a Tureckem nebo Francií a Alžírskem. Dělníci byli považováni za „hosty“ a čekalo se, že opustí zemi, jakmile vyprší jejich pracovní povolení nebo už nebudou schopni pracovat ve fyzicky náročných a nebezpečných oborech, které byly obyčejně vyhrazeny právě jim (zejména ve stavebnictví, důlním průmyslu, v továrnách a dopravě).

60 Huysmans, 2000.

61 Fielding, 1993, str. 43; Huysmans, 2000, str. 754-755.

Tyto kroky částečně mířily k institucionalizaci a kontrole mobility migrantů, která překračovala formální systémy práce západních států.

S tím, jak Evropské hospodářské společenství tlačilo na hlubší integraci, se zároveň objevila myšlenka, že je potřeba napříč evropskými členskými státy ustavit rámec pro konvergenci a harmonizaci imigrační politiky⁶² a politiky hraničních kontrol.⁶³ Zatímco ES bylo stále poznamenáno pnutím a soupeřením mezi národními ekonomikami, imigrace a politika hraničních kontrol se staly klíčovou oblastí, v níž mohly členské státy hlouběji kooperovat.

Harmonizace imigračních politik a politik hraničních kontrol vedla od poloviny 80. let k vytvoření velkého počtu nových evropských orgánů – od výzkumných a odborných skupin až po specializované agentury, jako je výše uvedený Frontex. Španělský premiér José María Aznar v roce 2002 prohlásil, že společná evropská přístěhovalecká politika je „nejdůležitější otázkou současné evropské politiky.“ Jedním z klíčových tvrzení, která ospravedlňují upevnění hranic EU, je, že je třeba uchovat volný pohyb uvnitř Unie. Částečné a nekompletní vymazání hranic uvnitř EU prostřednictvím Schengenské smlouvy bylo bráno jako konečný důkaz progresivního potenciálu Unie. Z perspektivy jeho vnějších hranic je přesto Schengen dalek tomu, aby byl zhmotněním postnacionálního kosmopolitismu, o němž se v jeho souvislosti hovoří. Ve skutečnosti schengenský prostor funguje jako samostatný stát z hlediska mezinárodního cestování, v němž se spojilo zrušení vnitřních hranic s posílením vnějších hranic Evropy (těch se státy mimo EU).

Evropští politikové také tvrdí, že přechod k nadnárodní správě hranic byl nezbytný k tomu, aby tato správa odpovídala globalizované realitě – včetně nových forem mobility s důsledky v nových „globálních hrozbách“. Důvodem je to, že v tekutém světě se materiální definice a fungování hranic jakožto fyzických demarkací stávají zastaralými. Je čas posunout se od tradičního chápání k osvojení si globalizovaného a dynamického pohledu na prostor a území. Aby se mohly řešit nové „výzvy“, kterým státy čelí, je třeba, aby se hranice staly více rozptýlenými sítěmi předpisů, schopnými předvídat a zastavit nežádoucí a potenciálně nebezpečnou mobilitu. V tomto smyslu je obvyklé chápání hranic jakožto fyzických linií, které jasně vymezují rozmezí států a jejich svrchovanost, čím dál irelevantnější.⁶⁴

EU představuje příklad, který poukazuje na zastaralost tradičních konceptů teritoriality, suverenity a identity. Byla vyvinuta komplexní struktura pravidel a regulací týkajících se práva na vstup do Unie. Ta je vnitřně spojena se stejně složitou topologií povolení k pobytu a přidruženými právy a omezeními. Hranice EU jsou také nepřetržitě přetvářeny, a to jak postupným rozšiřováním, tak i jemnějšími procesy rekonfigurace.

Hraniční režim EU je ve skutečnosti soustředěn okolo dvou vzájemně se doplňujících procesů. Na jednu stranu Evropa stále více projektuje své hranice mimo své území a geografické vymezení. Toto je ve velké míře uskutečňováno skrze intervence evropských představitelů do poli-

62 Podmínky pro setrvání a pobyt tzv. „národností třetích zemí“.

63 Implementace pravidel imigrace skrze správu víz, kontrolu identity, ostrahu hranic atd.

64 Carrera, 2007, p6.

tik hraničních a migračních kontrol periferních zemí. Ustanovení týkající se „mimoúzemního zpracování“ žádostí o azyl, kdy jsou ve strategicky umístěných lokalitách zřízeny tranzitní tábory, aby bylo možné posuzovat žádosti o azyl předtím, než potenciální uprchlíci vstoupí do Evropy, jsou také příkladem této externalizace evropských hranic. Hranice Evropy jsou na druhou stranu stále častěji reprodukovány uvnitř svého území, a to také skrze zvýšení počtu detenčních zařízení pro migranty. Jak nějaký čas tvrdili prouprchlíci aktivisté, tyto tábory už dávno nejsou výjimkami nebo anomáliemi. Spíše se staly klíčovými institucemi EU a její migrační politiky.

Procesy přestavování hranic Evropy jsou tak brutální, že byly vytvořeny pojmy jako „válka proti migrantům“ nebo „Pevnost Evropa“. „Pevnost Evropa“, jakkoli je silnou metaforou, která zvýrazňuje dynamiku vyloučení v rámci EU a jejích hranic, plně nezachycuje komplexní vývoj uvnitř hranic EU i za nimi. Spíše než že by se prostor Evropy hermeticky uzavíral a striktně držel migranty mimo jeho dosah, na hranicích EU probíhá proces diferencované a podřízené inkluze.

To, jak je existence hranic zdůvodňována, velmi silně vyjadřuje – navzdory jejich měnící se formě a deteritorializované podstatě – tradiční pohled na ně.⁶⁵ Podněcuje k ohraničenému chápání území a identit, jež vykazuje nápadnou kontinuitu s představami národa. Hranice zůstávají teritoriálním a symbolickým vymezením mezi tím „uvnitř“ a „venku“ – to znamená mezi tím, co je chápáno jako evropské, a tím, co není. Diskurz EU, který vykazuje respekt k hranicím i migraci, chápe tradičně národní myšlenku sekuritizace území jako jednu z hlavních výsad suverenity. A také recykluje starou nacionální dichotomii mezi „námi“ a „jimi“. Teritoriální představy kapitalistů mají tak i nadále výsadní postavení v rámci evropského projektu a v rámci ideje Evropy.

Sekuritizace migrace a neoliberální přemísťování viny

Pozornost zaměřená na hranice, „zvládání imigrace“ a zajišťování „integrovaných“ reakcí na „hrozby“ přicházející spolu s migranty reflektuje širší trend od pozdních 80. let a ještě více od 11. září 2001, a to sekuritizaci migrace. Tento pojem vyjadřuje příklon k problematizaci fenoménu lidí pohybujících se přes hranice států, rámovaný voláním po krocích ve formě zesílení bezpečnostních opatření.⁶⁶ To je podpořeno stále častějšími tvrzeními o spojitosti mezi migrací a narušováním veřejného pořádku.

U vzniku této globálně bezpečnostní agendy proti migraci stojí hned několik tlaků. Globální migrace na jednu stranu činí vnitřní i vnější hranice méně přesnými: přesně zde krystalizuje myšlenka, že globální hrozba volá po sekuritizaci hranic. Zintenzivnění migrace je zároveň úzce spojeno s nárůstem ekonomických, politických a sociálních tlaků, kterým čelí obyvatelé mnoha zemí globálního jihu. To je částečně důsledkem a výsledkem neúspěchu rozvojových projektů, které vznikaly vedle neoliberální globalizace a neoimperalistických dobrodružství.

⁶⁵ Carrera, 2007, p3.

⁶⁶ Viz Huysmans, 2000; rovněž Bigo, 2002; Bigo a Jeandesboz, 2009.

„Diskurz globální hrozby“ tak spoléhá na proces přemísťování viny, založený na dvojité logice „personifikace“ a „geografizace“ viny. Příčiny nejružnějších politických a ekonomických procesů jsou přemísťovány a tlačeny směrem k imaginárnímu vnějšku západního světa. Migranti pocházející z těchto oblastí jsou zase považováni za představitele a doslova nositele různých forem nebezpečí. Touto logikou se zdůvodňuje globální sekuritizace a migrační kontroly. Tyto jsou rámovány novým sémantickým polem kolem myšlenky na temnou, číhající hrozbu, charakterizovanou „tribalismem“, „klanovými konflikty“, „sektářstvím“, „etno-nacionalismem“ atd. Regiony, které jsou vnímány jako ty, jež „produkují migranty“, jsou prezentovány jako cizí, zaostalé a trpící chudobou, chaotickými válkami, násilím či terorismem.

Článek Roberta D. Kaplana z roku 1994 nesoucí název „Přicházející anarchie“⁶⁷ je do očí bijící ilustrací tohoto vývoje. Kaplan staví na „personifikaci“ viny a tvrdí, že nebezpečné a zpátečnické prvky „temných“ jižních a východních společností budou skrze migraci vnášeny do civilizovaných, pokrokových zemí globálního severu. Tento názor je široce rozšířený v mainstreamovém tisku a dalších médiích, která utvářejí postavu deviantního a nebezpečného migranta ohrožujícího západní civilizaci a kulturu.

Reakce v bezpečnostní oblasti je to, k čemu tento diskurz v souvislosti s mobilitou lidí vyzývá. Výsledkem je, že státy rozvíjejí nové formy vyloučení a deportace.⁶⁸ Mezi ně patří společné shromažďování zdrojů na nadnárodní úrovni (tak je tomu v EU) a stále častější spoléhání se na externalizaci a privatizaci hraničních kontrol a na technologie sloužící k jejich sledování. Externalizace se opírá především o systém víz (o vízum musí být požádáno a musí být vydáno v zemi původu), ale také, což platí zejména pro EU, o mnohem komplexnější soubor předpisů, které mají tendenci tlačit vnější hranice Unie směrem na východ a na jih, aby odpudily migranty.

Kontroly migrace nyní stále častěji probíhají za hranicemi EU a mnoho z nich je prováděno soukromými společnostmi. Evropské konzuláty po celém světě například pro vízový proces stále více využívají nadnárodní firmy.

Celosvětovou praxí je diskurzivní pojetí migranta jakožto absolutního druhého, před nímž musíme bránit naše území a identitu a v jejichž jménu musí být zavedena řada restriktivních opatření. Národní státy (a bloky států) je snadno využívají k neutralizaci společenského a politického napětí, včetně takového, které se objevuje v reakci na transformaci státu na manažera globálního neoliberalního kapitálu.

Jak tvrdí Fran Cetti, stále více deterritorializované a sekuritizované hranice Evropské unie jsou klíčovým místem pro vytvoření obrazu uprchlíka jako postavy, z níž jde strach. Cetti ukazuje, že tato operace nejen staví na „obvyklé produkci marginálních a vyloučených postav,“ ale jde ještě dál. Migrant, který je často globálním kapitalismem a vylučujícími imigračními politi-

67 Kaplan, 1994. Článek později vyšel jako kniha (Kaplan, 2000), původně měl podtitul: „How Scarcity, Crime, Overpopulation, Tribalism, and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of Our Planet“.

68 Nyers, 2010, str.414.

kami vehnán do spárů globální „migrace o přežití“, se stal ústředním ideologickým zdrojem pokusů o naturalizaci a depolitizaci neoliberálního kapitalismu.⁶⁹

Abychom se krátce vrátili k příkladu Maďarska: nedávné kroky k prohloubení sekuritizace a autoritářství se ospravedlňují se zřetelem na globální postavu migranta a ochranu země před „cizáky“, zejména „muslimy“. I tak ale musí být procesy militarizace, sekuritizace a kriminalizace maďarské společnosti, které zasáhly zejména menšiny a chudé (včetně maďarských Romů a lidí bez domova), čteny v dlouhodobém kontextu.

Od roku 2010, kdy přišla k moci Orbánova strana Fidesz, byla několikrát přepsána maďarská ústava, byly oslabovány pravomoci Ústavního soudu, podpora v nezaměstnanosti byla zrušena ve prospěch povinných pracovních programů (zaměřených především na Romy a chudé) a bylo vytvořeno prostředí, v němž jsou tolerovány projevy rasismu, ale také oficiálně zakázaná paramilitární činnost krajní pravice, a to zejména na vesnicích, kde žijí Romové.⁷⁰

Tento vývoj se dostavil v návaznosti na proces tzv. poevropštění Maďarska a střední Evropy, který stavěl na brutálním přechodu od komunismu ke kapitalismu – od řízené ekonomiky k tržnímu a globálně integrovanému hospodářství, a to pod záštitou Světové banky a MMF. Tento vývoj byl předpokladem pro vstup Maďarska do EU v roce 2004. Navzdory velmi specifické historické trajektorii, jež se liší od západních států v jádru EU a jež je poznamenána jak zkušenostmi se státním socialismem v SSSR, tak i absencí globální koloniální minulosti, Maďarsko přijalo neoorientalistický diskurz podobný tomu, který artikuluji klíčoví evropští ideologové a politici národních států na západě. V tomto smyslu Maďarsko souzní s procesem produkce, marginalizace a vyloučení rasově definovaných neevropských druhých, proti nimž je utvářen a reprodukován obraz Evropy jako homogenní entity, a to za účelem stabilizace EU jakožto klíčového místa pro neoliberální globalizaci.

Závěr

Evropské společenství bylo nástrojem k řízení tendence k internacionalizaci kapitálu a k potlačování cyklických krizí kapitalismu v poválečném období. Jeho evoluce k Evropské unii reflektovala v 70. a 80. letech posun směrem ke globálnímu neoliberalismu. Evropská unie, kterou zprávy o evropské integraci pod záštitou eurokratů a proevropských politiků popisují jako internacionalistický projekt míru a smíru, byla odjakživa poznamenána pnutími a protiklady. V tomto kontextu byla vyvinuta ideologie evropanství, jejímž cílem bylo vyvolat podporu veřejnosti pro evropský projekt, vytvořila konkrétní představy o „Evropě“ a „evropanství“, jež se opírají o rasově definované postavy druhých.

Migrace, která je zčásti důsledkem posilování neoliberálních kapitalistických vazeb na globální úrovni, byla rámována jako bezpečnostní hrozba, jíž je třeba potlačit. Abychom se „vypořádali“ s migračními pohyby a abychom mohli pokračovat v selektivní inkluzi lidí do

⁶⁹ Cetti, 2012.

⁷⁰ Fekete, 2016.

evropské společnosti a pracovního trhu, byl zaveden harmonizovaný hraniční režim Evropy. Tento proces šel ruku v ruce s ještě silněji rasistickými diskurzy, mířícími jak na neevropské migranty, tak na ty, kteří byli v rámci EU považováni za „méně Evropany“. Nedávný nárůst rasismu po vítězství Brexitu ve Velké Británii byl prezentován jako protiklad k myšlenkám a hodnotám Evropské unie. Ve skutečnosti se ale diskurzy Evropy a evropanství, jež vytvořila EU, v posledních třech až čtyřech dekáдах podílely na marginalizaci různých rasově definovaných skupin, včetně lidí přicházejících z periferních oblastí EU. Spíše než anomálie v na-prosté opozici vůči Evropě lze tyto rasistické reakce lépe pochopit tak, že se na ně podíváme ve vztahu k Evropské unii a k dominantnímu vyprávění o evropské přínaléžitosti.

Evropanství nemůže být základem pro rozvoj skutečného internacionalismu zdola. Nicméně od vytvoření koordinovaného evropského hraničního režimu v 90. letech se napříč EU i mimo ni objevilo velké množství grassrootových hnutí založených na solidaritě s migranty a uprchlíky. Jejich nesouhlas s hraničním režimem EU a jeho otrěsnými důsledky byl podpořen formulací nových politických diskurzů, jež zpochybňují geografii separace a falešný kosmopolitismus EU. Vznikly nové formy internacionalismu založené na představách světového občanství a solidaritě bez hranic, a otevírají tak cestu novým formám radikálního kosmopolitismu zdola.⁷¹

Céline Cantat je hostující výzkumná pracovnice na Středoevropské univerzitě v Budapešti, kde se zabývá maďarskými a středoevropskými hnutími za solidaritu s migranty. V minulosti získala doktorský titul na University of East London, kde byly jejím zaměřením prouprchlické organizace ve Francii, Itálii a Velké Británii a jejich vztah k EU.

Odkazy

Alam, Shahid, 2007, *Challenging the New Orientalism: Dissenting Essays on the "War Against Islam"* (Islamic Publications International).

Al Jazeera, 2015, "Hungarian PM: We Don't Want more Muslims" (4 September), www.aljazeera.com/news/2015/09/refugees-hungary-train-station-150903064140564.html

Anderson, Perry, 2011, *The New Old World* (Verso).

Balibar, Étienne and Immanuel Wallerstein, 2010, *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (Verso).

BBC News, 2010, "Europe's PIGS: Country by Country" (11 February), <http://news.bbc.co.uk/1/hi/8510603.stm>

BBC News, 2015, "UKIP's Nigel Farage Urges 'Judeo-Christian' Defence after Paris Attacks" (12 January), www.bbc.co.uk/news/world-europe-30776186

Bigo, Didier, 2002, "Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease," *Alternatives: Global, Local, Political*, volume 27, number 1.

Bigo, Didier, and Julien Jeandesboz, 2009, "Border Security, Technology and the Stockholm Programme", Centre for European Policy Studies: INEX Policy Brief Number 3 (November).

Callinicos, Alex, 1997, "Europe: the Mounting Crisis", *International Socialism* 75 (summer), www.marxists.org/history/etol/writers/callinicos/1997/xx/europe.htm

⁷¹ Viz Cantat, 2015.

- Cantat, Céline, 2015, "Contesting Europeanism: Discourses and Practices of Pro-migrant Organisations in the European Union", PhD thesis, University of East London.
- Carrera, Sergio, 2007, "Frontex and the Challenges of Irregular Immigration in the Canary Islands", CEPS Working Document Number 261 (22 March), <http://tinyurl.com/h23wr5l>
- Cetti, Fran, 2012, "'Europeanity', the 'Other' and the Discourse of Fear: the Centrality of the Forced Migrant as 'Global Alien' to an Emerging European National Identity", PhD thesis, University of East London.
- Colás, Alejandro, and Richard Saull, 2006, *The War On Terror and the American "Empire" after the Cold War* (Routledge).
- Connolly, Bernard, 2013, *The Rotten Heart of Europe: The Dirty War for Europe's Money* (Faber and Faber).
- Cooper, Luke, 2015, "EU Debate: We Need to Stay in Europe to Change Europe", *Red Pepper* (December), www.redpepper.org.uk/eu-debate-we-need-to-stay-in-europe-to-change-europe/
- Dawber, Alistair, 2015, "While Greece Flails, are the Rest of the Stricken Pigs Taking Off?", *Independent* (20 February), <http://tinyurl.com/htkmfco>
- Delanty, Gerard, 1995, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (Palgrave Macmillan).
- De Genova, Nicholas, unpublished, "Introduction", in Nicholas De Genova (ed), *The Borders of "Europe": Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*.
- Fekete, Liz, 2001, "The Emergence of Xeno-Racism", *Race and Class*, volume 43, number 2.
- Fekete, Liz, 2016, "Hungary: Power, Punishment and the 'Christian-national Idea'", *Race and Class*, volume 57, number 4.
- Fielding, Anthony, 1993, "Migration, Institutions and Politics: The Evolution of European Migration Policies", in Russel King (ed), *Mass Migration in Europe: The Legacy and the Future* (Belhaven).
- Gill, Stephen, 2003, "A Neo-Gramscian Approach to European Integration", in Alan W Carfuny and Magnus Ryner (eds), *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe* (Rowman and Littlefield).
- Häring, Norbert, 2015, "Yanis Varoufakis: 'Europe Is Our Home, We Need to Fix It'", *Handelsblatt* (30 October), <http://tinyurl.com/hk7n8s4>
- Harman, Chris, 1971, "The Common Market", *International Socialism* 49 (first series, autumn), www.marxists.org/archive/harman/1971/xx/eec-index.html
- Harman, Chris, 1991, "The State and Capitalism Today", *International Socialism* 51 (summer), www.marxists.org/archive/harman/1991/xx/statcap.htm
- Haynes, Mike, 1999, "Setting the Limits to Europe as an 'Imagined Community'", in Gareth Dale and Mike Cole (eds), *The European Union and Migrant Labour* (Bloomsbury Academic).
- Hungarian Free Press, 2015, "Viktor Orbán on Defending Europeans and 'The Invasion of the Outsiders'" (18 November), <http://hungarianfreepress.com/2015/11/18/viktor-orban-on-defending-europeans-and-the-invasion-of-the-outsiders/>
- Huysmans, Jef, 2000, "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, volume 38, issue 5.
- Jessop, Bob, 2002, "Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", *Antipode*, volume 34, issue 3.
- Kaplan, Robert D, 1994, "The Coming Anarchy", *The Atlantic* (February), www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/4670/1/
- Kaplan, Robert D, 2000, *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War* (Random House).
- Kundera, Milan, 1984, "The Tragedy of Central Europe", *New York Review of Books* (26 April).
- Laffan, Brigid, 1996, "The Politics of Identity and Political Order in Europe", *Journal of Common Market Studies*, volume 34, number 1.
- Macdonald, Alastair, 2015, "EU, Balkan Leaders Agree Migration Plan", *Reuters* (26 October), <http://tinyurl.com/gkoko6t>

- Marfleet, Philip, 1999, "Nationalism and Internationalism in the New Europe", *International Socialism* 83 (summer), www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/1999/isj2-084/marfleet.htm
- Marfleet, Philip, 2001, "Europe's Civilizing Mission", in Janet Fink, Gail Lewis and John Clarke (eds), *Rethinking European Welfare: Transformations of European Social Policy* (Sage).
- Milward, Alan, 2000, *The European Rescue of the Nation-State* (Routledge).
- Murtic, Dino, 2015, *Post-Yugoslav Cinema: Towards a Cosmopolitan Imagining* (Palgrave MacMillan).
- Neave, Guy, 1991 "On Programmes, Universities and Jacobins: Or, 1992 Vision and Reality for European Higher Education", *Higher Education Policy, supplement: Leverage and Change*, volume 4, number 4.
- Nyers, Peter, 2010, "Abject Cosmopolitanism: The Politics of Protection in the Anti-Deportation Movement", in Nicholas De Genova and Nathalie Peutz (eds), *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement* (Duke University Press).
- Said, Edward, 1978, *Orientalism* (Random House).
- Samman, Khaldoun and Mazhar Al-Zo'by, 2008, *Islam and the Orientalist World-System* (Paradigm).
- Sigalas, Emmanuel, 2009, "Does ERASMUS Student Mobility promote a European Identity?" Webpapers on Constitutionalism and Governance Beyond the State, www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb2-2009.pdf
- Švihlíková, Ilona, 2015, *Jak jsme se stali kolonií* [How we became a colony] (Rybka).
- Traynor, Ian, 2015, "Migration Crisis: Hungary PM says Europe in Grip of Madness", *Guardian* (3 September), www.theguardian.com/world/2015/sep/03/migration-crisis-hungary-pm-victor-orban-europe-response-madness
- van Baar, Huub, 2017, "Evictability and the Biopolitical Bordering of Europe", *Antipode*, volume 49, issue 1.
- Wacquant, Loïc, 2010, "Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity", *Sociological Forum*, volume 25, number 2.
- Waeber, Ole, and Morten Kelstrup, 1993, "Europe and its Nations: Political and Cultural Identities", in Ole Waeber, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaître (eds), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (Palgrave Macmillan).
- Wearden, Graeme, 2012, "Europe's day of anti-austerity strikes and protests turn violent—as it happened", *Guardian* (14 November), www.theguardian.com/business/2012/nov/14/eurozone-crisis-general-strikes-protest-day-of-action

Návrat sociální demokracie

Donny Gluckstein

Radikální politika zaznamenala v řadě zemí velkolepý nástup na parlamentní scénu. Od fenoménu Bernieho Sanderse v americké Demokratické straně přes nečekané zvolení Jeremyho Corbyna vůdcem Labour party až po vznik silných nových stran, jako je řecká Syriza nebo španělské Podemos či volební průlomy dalších v Irsku a Portugalsku vytvářejí úspěchy levicových volebních projektů pro socialisty ohromující nové příležitosti, zároveň však vyvolávají mnoho otázek.

Proč právě teď? Jaké jsou vyhlídky do budoucna? Tento článek si klade za cíl ukázat, že jsme svědky opakování cyklu zapříčiněného rozpory ve vědomí mas. V pozdním devatenáctém století zrodil tento cyklus sociální demokracii, které o století později došel dech. Dnes se síly, které za tímto vývojem stály, vracejí, ovšem za zcela jiných okolností.

Reformistický životní cyklus – zrod

V kapitalismu je většina obyčejných lidí pod ideologickým vlivem systému, zjišťuje však, že skutečnost není v souladu s jejich iluzemi. Jakoby se denně odehrával Voltaireův *Candide*, příběh, jehož hrdina zpočátku věří, že „vše je v nejlepším pořádku, žijeme v nejlepším z možných světů“, ocitá se však tváří v tvář realitě, která přináší jednu pohromu za druhou. U lidí ve spodních vrstvách společnosti se proto částečné přizpůsobení či přijímání myšlenek vládnoucích tříd mísí s jejich částečným odmítáním a touhou po změně. Tak jsou například „třídní“ a „národní zájem“ brány jako slučitelné, stejně jako „sociální spravedlnost“ a „ekonomická (tj. kapitalistická) efektivita“.

Rozporné vědomí je věčným podhoubím masového reformistického potenciálu. To je důvod, proč i v zemích bez jakékoliv organizované reformistické tradice vytváří náhlé otevření prostoru lidové politice pro reformismus zřejmě téměř samovolně obrovskou podporu. Příkladem je Rusko roku 1917: carské represe nechávaly jen velmi malý prostor jakékoliv, ať už reformistické nebo revoluční dělnické politice. Když cara v Petrohradě svrhla únorová revoluce, ocitli se bolševici, neaktivnější, nejdůslednější a vůdčí síla mezi dělníky, v demokraticky zvoleném sovětu s pouhými šedesáti delegáty z tisíce. Zbytek byli reformisté. Podobný vývoj se odehrál roku 1974 v Portugalsku, kde revoluce smetla nejdéle trvající fašistický režim na světě. Ačkoliv k jeho svržení nijak nepřispěla, nastoupila do popředí zkorumpovaná Socialistická strana, která záhy ovládla politické pole a zachránila tak kapitalismus. Vývoj podle tohoto vzoru se pravidelně opakuje.

Bylo by chybou vyvozovat z toho závěr, že revolucionáři nemohou nikdy získat na svou stranu většinu, úspěch v tomto směru však závisí na tom, zda se početné masy lidí posunou dál

než jen k postoji na půl cesty mezi přizpůsobováním a odporem. Půl roku zabralo bolševikům „trpělivé vysvětlování“, proč musí revoluce pokračovat, než získali většinu v sovětech a mohli uskutečnit povstání října 1917.

Zjistit, na čem stojí reformistické přesvědčení, je důležitým prvním krokem, i když samo o sobě nám toho ještě moc nevysvětlí. Žádná třídní společnost nikdy nedosáhla stoprocentního přijetí *statu quo*; všechny se v určité rovině musely opírat o sílu. Feudalismus potřeboval k zajištění „královského práva z Boží milosti“ jak kněze, tak i hradní hladomornu. Ve všech dobách existují nestabilní kombinace různých myšlenek, které však nabývají trvalejší, konkrétnější podobu, když vykrystalizují v rámci určitých institucí, jakými jsou například politické strany. Tento vývoj ovšem není v žádném případě automatický. Spojené státy nikdy neměly významnou reformistickou stranu. V Británii zase vznikla první průmyslová dělnická třída na světě, trvalo ale přes století, než se v ní objevila Labour party. V zemích žijících pod imperia-listickou okupací se rozporné vědomí často projevovalo skrze strany a hnutí zaměřené v první řadě na národní nezávislost, hospodářský růst a tak podobně.

Reformistické strany se zprvu vyvinuly v západní Evropě, kde rozšiřování volebního práva vedlo k víře, že „neustranný“ stát lze dobýt prostřednictvím voleb. V roce 1875 byla sloučením dvou hnutí založena Sociálně demokratická strana Německa. Francouzská Socialistická strana vznikla roku 1880, nizozemská Sociálně demokratická liga v roce 1881, Belgická [strana dělnická] r. 1885, norská sociální demokracie r. 1897, Socialistická strana Itálie roku 1892. Následovala britská Labour party v roce 1900. Všechny tyto strany byly sdruženy v Socialistické internacionále. Souběžně s tím probíhal vzestup odborů, které sdílí jako základní rys tutéž kombinaci přizpůsobování se kapitalismu a odporu vůči němu. Organizační členění dělnického hnutí na stranu a odbory bylo v souladu s kapitalistickou koncepcí oddělení politiky a ekonomiky.

Traumatické dospívání

Jakmile jednou vznikla, začala se organizovaná sociální demokracie rozvíjet podle bezohledné logiky. Tehdy se objevil předěl mezi členskou základnou a vedením reformistických struktur. Řadoví členové a předáci totiž zaujímali různá místa v společenském systému, proto se i lišil jejich pohled na něj. První z nich byli vedeni touhou po rovnosti a sociální spravedlnosti a odporem k vykořisťování a útlaču. Ti, kterým naplnění těchto cílů svěřovali, působili naproti tomu v rámci systému. Ať původně sebevíc sdíleli tužby řadového členstva, byli vposledku pod rozhodujícím vlivem zavedených kapitalistických institucí.

Ve světle toho, kam dnes sociálně demokratické strany dospěly, je až příliš snadné zapomenout, jak radikální mnohé z nich při svém založení byly, a jak silné v nich bylo nepřátelství vůči kapitalismu, i když prostředky zvolené k jeho odstranění byly pochybené. Tak například v roce 1903 schválila největší členská strana Socialistické internacionály, Německá sociální demokracie, následující usnesení:

„Strana odmítá [převzetí vládní] odpovědnosti jakéhokoliv druhu v politických a ekonomických podmínkách založených na kapitalistické výrobě, a tudíž nemůže podporovat jakéhokoliv opatření,

*kteřé by směřovalo k udržení vládnoucí třídy u moci. (...) Sociální demokracie nemůže usilovat o účast na vládě v buržoazní společnosti.*¹

Bez intenzivních masových bojů nebo jasné institucionální alternativy k existujícímu státu se dalo rostoucí převaze pravého křídla a zvolených poslanců jen těžko vyhnout. Kapitalismus byl ve fázi expanze, a tak se navzdory nesmírnému utrpení zdálo, že postupné zlepšování je dosažitelné. S výjimkou Ruska se do „široké náruče“ rané sociální demokracie pohodlně vešly jak přizpůsobování, tak odpor. Souběžně se rozvíjely pravé i levé křídlo, minimální i maximální program, parlamentní strany i masové členské základny. Míra napětí mezi nimi kolísala v závislosti na okolnostech, dlouhodobě však spíš stoupala. Německý sociální demokrat Erhard Auer zanechal proslulý popis, jak strana radikálně hovoří, zcela jinak však jedná.

V roce 1914 nastolila světová válka otázku slučitelnosti zájmů vládnoucí a pracující třídy, neboť vražedné požadavky národních států měly na svědomí miliony životů. Pod tímto tlakem, a poté i s příchodem bolševiků k moci v roce 1917, se rozpor ukázal v plné nahotě. Během války došlo v rozličných členských stranách Socialistické internacionály k rozkolu mezi většinou, která se postavila na stranu své vlády, a menšinou, z níž později vznikly komunistické strany.

Pouze v Rusku byl vytvořen dělnický stát, neboť díky tomu, že v něm rozštěpení sociální demokracie proběhlo již dříve, tu mohli do popředí vystoupit alternativní lídři. Jinde se revolucionáři organizovali až později a zůstali slabí, zatímco sociálně demokratičtí vůdcové si uchovali dost velký vliv na to, aby dokázali radikální vlnu brzdit. I tak jim bylo v jejich snaze omezit vzestup odporu na úkor přizpůsobování zapotřebí velkého rétorického nasazení. V Německu prosazovala SPD zespolečnění podniků, zatímco v Británii vtělila Labour party do svých stanov ze socialismu vycházející „článek 4“, jenž volal po „společenském vlastnictví výrobních, distribučních a směnných prostředků“. K zabránění masovému odlivu směrem k revolucionářům tyto kroky nestačily. Ve Francii například hlasovala v roce 1920 většina členů socialistické strany pro přihlášení se ke komunismu. Za každého člena, který ze sociální demokracie odešel, však přibýlo několik nových stoupenců odjinud, kteří buď předtím nebyli politicky angažovaní, nebo přešli od starých, otevřeně prokapitalistických stran. Tak se třeba švédští sociální demokraté stali v roce 1917 nejsilnější politickou stranou. Britská Labour party se roku 1918 stala „opozicí Jejího veličenstva“, a roku 1924 (a znovu v roce 1929) byla již s to sestavit vládu. Prvním německých prezidentem po sesazení císaře se roku 1918 stal sociální demokrat, v Norsku obdržela Strana práce r. 1927 největší počet hlasů a francouzský socialista Léon Blum se stal roku 1936 premiérem.

Navzdory těmto volebním úspěchům byly zisky pracujících v průběhu meziválečných hospodářských těžkostí skrovné. SPD prosadila v Německu výměnou za potlačení revoluce pár reforem, veškeré vymoženosti však záhy zastínil Hitlerův příchod k moci. V Británii skončila vláda sestavená roku 1929 Labour party již o dva roky později v naprostém chaosu poté, co premiér Ramsay MacDonald utvořil koalici s konzervativci. Francouzská socialisty vedená vláda přes velké naděje vyvolané vlnou stávek v roce 1936 nedokázala čelit státní mašinérii, která

1 „Dráždanské usnesení“ – viz www.marxists.org/history/international/social-democracy/1903/dresden-resolution.htm#amsterdam

později ochotně spolupracovala s nacistickými okupanty. Roku 1940 hlasovaly tři čtvrtiny socialistických poslanců pro [udělení plné moci následnému] představiteli [kolaborantského] vichystického režimu maršálu Pétainovi.

Zralá léta

Druhá světová válka byla střetem imperialistických mocností, který svým barbarstvím překonal tu první. Během konfliktu odhalila odbojová hnutí zejména v Řecku a Itálii, stejně jako jinde antikoloniální hnutí, potenciál pro novou radikální vlnu. Přesto se reformismus opět prosadil, a to ještě snáze než po první světové válce. Příčinou byla zdrženlivost, kterou diktoval komunistickým stranám Sovětský svaz. Kdyby tehdy zaštitily svým vedením jinou politiku, mohla být mezinárodní revoluce na pořadu dne.

Po skončení války v roce 1945 se neopakoval rozkol z roku 1918. Naopak byl tento moment úvodem zlatého věku reformismu, který zdánlivě řešil kvadraturu kruhu, tj. rozpor mezi zájmy šéfů na jedné straně a zbytku společnosti na druhé. Bylo to skutečně jen zdání, některé faktory však iluzi posilovaly, v důsledku čehož nedošlo k opakování hlubokých zklamání let 1918–19. V protikladu k hrůzám hospodářské krize zažíval kapitalismus své nejdelsí růstové období. Podnikání si vyžadovalo zdravou a vzdělanou pracovní sílu, jakož i obnovu válkou poničené infrastruktury, což se dobře krylo s reformistickými vizemi znárodňování a budování sociálního státu. Pod taktovkou idejí zbožňovaných osobností (spojených s Liberální stranou) Johna Maynarda Keynesa a Williama Beveridge vedla vláda Labour party Británii na její cestě k plné zaměstnanosti, sociálnímu státu „od kolébky do hrobu“, Národnímu zdravotnímu systému (NHS) a státní kontrole důlního průmyslu i dalších základních odvětví. Ve Francii zavedly reformistické vlády zlepšení v oblasti penzí, kompenzací válečným invalidům, sociálního zabezpečení a krácení pracovního týdne. Švédští sociální demokraté mezi lety 1932 až 1976 nepřetržitě vítězili ve volbách a spravovali sociální systém, který byl předmětem obdivu celého světa. V Západním Německu získali pracující formální právo mluvit do poměrů na pracovišti prostřednictvím závodních rad (*Betriebsräte*) a zaměstnanecké účasti na rozhodování (*Mitbestimmung*).

Poválečné období bylo obdobím triumfujícím (v duchu filmu Kena Loache *The spirit of '45* – „Duch pětáctýřicátého“), zároveň ale vydláždilo cestu přizpůsobení se systému. Reformy podporovaly názor, že buržoazní stát je nestranný a přizpůsobitelný a že kapitalismus může být jeho prostřednictvím ochočen. O to hůře byli předáci reformistických stran připraveni odolávat tlaku, který nastal, jakmile éra rozmachu skončila.

Stařecký úpadek

Jakkoliv zlatý věk zdánlivě překonal rozpor ve vědomí mas, netrvalo dlouho a vývoj se opět obrátil směrem zpět. Ze začátku zajišťovaly tradiční mechanismy sociálním demokratům dobré volební výsledky, které se poté nicméně rozplývaly pod dojmem z výsledků jejich vládnutí. S návratem krize v sedmdesátých letech se však jejich fungování začalo zadrhávat ještě víc.

Pravidelné střídání konjunktury a recese, a nyní také vleklou se stagnace, zasáhlo jak reformistické předáky, tak jejich tradiční podporovatele, ovšem různým způsobem.

Pro předáky je reformismus v životě vším. A protože se na kapitalismus dívají jako na jediný možný způsob vytváření zdrojů pro změny k lepšímu, podřizují vše jeho potřebám. Když si šéfové stěžují, že státní výdaje jsou příliš vysoké a že klesající míra zisku vyžaduje změny v rozdělování ve prospěch bohatých, rezignují právě na ty vymoženosti, které sociální demokracie zavedla. První životní cyklus se nyní uzavřel. Tony Blair, François Hollande, Georgios Papanдреou a další byli jeho vyústěním. Šlo sice ještě o reformismus, ale v podstatě bez reformu.

Pro potenciální podporovatele je sociální demokracie v důsledku experimentu reformismu bez reformu obtížně rozlišitelná od otevřeně prokapitalistických stran, což vede k pocitu zmatenosti a odcizení. Uzavření životního cyklu odhalilo, jak je to s údajnou neutralitou kapitalistického státu, který přestal zajišťovat pokrok, bere zpět výdobytky minulosti a stává se stále více autoritářským a utlačujícím. To přispělo k cynickému postoji k parlamentní politice obecně. Na rozdíl od předáků však voliči mají kam odejít. Po jevu, který političtí analytici v osmdesátých letech označili jako „odliv od politických stran“, následoval úpadek volební účasti doprovázený obratem některých aktivistů na levičce k autonomismu nebo „movementismu“.² Naneštěstí může neúspěch sociální demokracie tvářit v tvář kapitalistické krizi také posunout lidi směrem k reakci. Nedávné prezidentské volby v Rakousku se nesly ve znamení zhroucení podpory sociální demokracie, kdežto dělníci tvořili velkou část voličstva kandidáta fašistické Rakouské strany svobodných (FPÖ).

Vyhlídky

Tady však přichází zvrat. Stáří dláždí cestu novému zrození. I když zkušenost naznačuje, že naděje na dosažení skutečné změny výhradně parlamentními metodami se přežila, křísí přetrvávající kombinace přizpůsobení a odporu zdola stále víru, že reforma je uskutečnitelná. Zákonitost, která dala kdysi vzniknout sociální demokracii, stále působí a najde formu vyjádření, kdykoliv dostane příležitost, ať to bude Syriza, Corbyn nebo jiný nositel. Jsme tedy svědky momentu nikoliv nepodobného vývoji na konci devatenáctého století.

Opakování zlatého věku již ovšem není možné. Oživlé nadšení pro reformistickou politiku probíhá za zcela jiných okolností a není provázeno obdobným oživením reformistického vedení nebo konzistentní reformistické ideologie.

Současná hospodářská krize je neřešitelná, systém proto není ochotný k ústupkům – spíše tihne k odstupování od těch minulých a k ždímání zisků do poslední kapky skrze privatizace. Vzrůst velikosti kapitálových jednotek v porovnání k národním státům je takový, že volení reformističtí politici mají dnes ještě menší víru ve vlastní možnosti určovat směr vývoje. V roce 1945, kdy dosahoval státní dluh Británie pětinasobku HDP země, zahájila vláda Labour party Clementa Atleeho velký program znárodnování, výstavby sociálního bydlení a budování

2 T.j. odmítání účasti politické činnosti v rámci oficiálních institucí včetně účasti ve volbách (pozn. překl.).

sociálního státu. Dnes je státní dluh na třetině tehdejší úrovně, přesto John McDonnell v březnu 2016 v jednom projevu prohlásil: „Není nic levicového na přílišném utrácení, nic socialistického na příliš vysokém zadlužení.“³

Názor, že pracující mohou postupně dospět k socialismu skrze znárodnování požadované v článku 4, který před rokem 1945 vyzníval věrohodně, byl navíc od té doby v mezinárodním měřítku zdiskreditován. Neschopnost ekonomik východního bloku soutěžit s neomezovanými tržními ekonomikami vedla k zhroutilí stalinismu. Západní reformisté tak přišli o vzor „socialismu shora“, z něhož přes své výhrady k Sovětskému svazu čerpali inspiraci. Zaměstnanci veřejného sektoru právem odmítají privatizaci proto, že snižuje životní úroveň, žádný z nich se však nedomnívá, že pracuje v socialistickém ráji.⁴

Že je vzmach politického reformismu všeobecným jevem neznamená, že se projevuje všude stejným způsobem. Vzestup Syrize byl úzce spojen s vlnou generálních stávek. Úspěchy *Pode-mos* by byly nemyslitelné bez radikalizujícího účinku pouličního hnutí. Avšak bez ohledu na to, jak neparlamentní jsou generální stávky nebo jak antiparlamentní jsou pouliční hnutí, se nyní mnozí z těch, kteří takto začínali, upínají k volbám a parlamentu. Někdo by z toho mohl vyvozovat, že obroda závisí na mimoparlamentních hnutích a aktivitách. Nutno ale říci, že jakkoliv zůstala hladina třídního boje v USA a Británii nízká, nelze ani popírat obrat, který masová podpora Corbyna a Sanderse oproti nedávné minulosti znamená.

Na místních rozdílech ale záleží. Vzorce volebního chování a parlamentní politika jsou ovlivňovány událostmi mezi volbami a mimo parlamentní půdu. Do parlamentních sálů doléhá vzdálená ozvěna bitvy a kupříkladu v případě Syrize zněla silněji než jinde. Výsledkem bylo, že se strana nejen rozvíjela nezávisle, nezatížená dědictvím etablovaného reformistického Pasoku [Socialistické strany Řecka], ale že se i dostala k moci. Sjezd Syrize roku 2013 prohlásil stranu za spojení „komunistické, radikální, obrozené, antikapitalistické, revoluční a osvobozené levice“.⁵ V Británii mělo oproti tomu oživení radikalismu sklon k větší pasivitě a k setrvání v rámci oficiálních politických struktur. Jeremy Corbyn například ve svém prvním projevu coby vůdce Labour party představil na stranické konferenci svou stínovou vládu jako „sestavu zahrnující všechny politické proudy v naší straně.“⁶ Přes tyto rozdíly platí, že pokud má být na konci tohoto vývoje ústřední role v zajištění změny přisouzena parlamentu, povede to všude k podobně bolestným důsledkům.

Z toho, že vyhlídky na uskutečnění reformu jsou horší než v předchozím období, neplyne, že prosazeny být nemohou nebo že je volební aktivita bezpředmětná. Most mezi mimoparlamentní politikou a zastupitelskými institucemi lze přecházet oběma směry. Pokud vedou masové kampaně k volebnímu úspěchu, jak jsme nedávno viděli v Irsku v souvislosti s bojem

3 “McDonnell vows ‘Responsible’ Rules to Control Labour Spending” (11. března), www.bbc.co.uk/news/uk-politics-35783047

4 Víru v znárodnění coby postupnou cestu k socialismu nesmíme zaměňovat se záchrannými převzetími, ke kterým se vlády rády uchýlovaly po roce 2008. Tato převzetí byla výslovně odůvodňována jako pouhá opatření k zabránění krachu odvětví „příliš velkých na to, aby směla padnout“.

5 “Politické usnesení prvního sjezdu Syrize” (5. srpna), <https://left.gr/news/political-resolution-1st-congress-syria>

6 “Labour Press Speech by Jeremy Corbyn to Labour Party Annual Conference 2015” (29th September), <http://press.labour.org.uk/post/130135691169/speech-by-jeremy-corbyn-to-labour-party-annual>

proti vysokým cenám vody, mohou parlamentní zástupci hlas hnutí posílit. Vláda Syrize nemusela osm dní po „oxi“ referendu kapitulovat před „trojkou“. Nabízela se jí možnost opřít se o obrovskou domácí podporu a zmírnit tlak kapitálu na řecké pracující tím, že podnítl masový odpor proti politice škrťů v cizině. To by ovšem vyžadovalo víc než pouhé slovní přihlášení ke „komunistické, radikální, obrozenecké, antikapitalistické, revoluční a osvobozenecké“ politice.

Vtip je v tom, že provazochodeckou politiku, která by uspokojovala zároveň šéfy i pracující, je oproti dřívější obtížnější provozovat, přestože kombinace odporu a přizpůsobení je stále hluboce zakořeněná. První životní cyklus reformismu trval přes sto let (poznačených mnohými nárazy). Jak tragicky ukázal případ Řecka, probíhá dnes přechod mezi mládím a stářím rychleji. To by mělo revolucionáře varovat před iluzemi ohledně dlouhodobé udržitelnosti nové politiky, současně to ale podtrhává naléhavost získávání stoupenců reformismu pro program, který iluze parlamentní politiky překonává. Projevy rozporného masového vědomí, které daly vzniknout fenoménu Corbyna, Syrize, Podemos nebo Sanderse, mohou vyústit v přizpůsobení kapitalistickému systému, stejně tak se ale mohou posunout směrem odporu.

Zvlášť poučnou paralelou z minulosti je vývoj po první světové válce. Současná ekonomická slepá ulička je jistě méně dramatickou obžalobou kapitalismu než masová jatka v zákopech; základní volba, která vedla k rozštěpení sociální demokracie a k vzniku masových revolučních stran, se však může znovu opakovat. To do velké míry záleží na aktivitě revolucionářů a na tom, jak budou schopni vytvářet a spojovat různé boje a různé aktivisty skrze práci v jednotlivých frontách.

Donny Gluckstein učí historii na Edinburské univerzitě, je členem SWP a mzdovým vyjednavčem učitelského odborového svazu EIS.

Článek vyšel v časopise International Socialism 151

Budujeme levice na zelené louce, nic jiného nám prostě nezbylo

Rozhovor s Adrianem Zandbergem ze strany RAZEM.

Alex Sakalis (AS): *Mohl byste úvodem povědět něco o Razem, o tom, čím se odlišuje od jiných politických stran v Polsku, a o tom, odkud se vzala?*

Adrian Zandberg (AZ): *Razem* je pokusem vybudovat v Polsku levicovou alternativu. Dosud nikdy v Polsku neexistovala jednoznačně levicová politická strana. Po dlouhá léta byl prostor vyplňován postkomunisty, jejichž hospodářská politika byla zcela neoliberální. V době, kdy byli u moci, zavedli rovnou daň pro podnikatele, snižovali firemní daně a liberalizovali pracovní právo, nemluvě o jejich horlivém podporování války v Iráku a imperiální politiky G. W. Bushe. To vše provozovali pod nálepkou „politická levice“. Bylo to krajně frustrující: když se vás někdo zeptal na vaši politickou orientaci a vy jste odpověděli „levicová“, byli jste spojováni s těmito postkomunistickými, neoliberálními, pravičáckými politiky a politikami.

Byly tu v minulosti pokusy organizovat v Polsku nezávislou levice, převážně na univerzitní půdě. Naší největší výzvou bylo vykročení z mezí akademického prostoru. A podařilo se nám to – dokázali jsme založit životaschopnou politickou stranu, což není v Polsku zrovna jednoduché: jen ke kandidování ve volbách potřebujete sesbírat sto tisíc podpisů.

Ve volbách jsme překročili práh tří procent hlasů. To znamená, že sice nejsme zastoupeni v parlamentu, získali jsme ale až do příštích voleb nárok na financování od státu. Tím jsme překonali zásadní překážku, neboť díky tomu teď můžeme mimo jiné po celém Polsku zřizovat stranické pobočky s vydatnými prostředky pro účinné vedení kampaní. A co je hlavní, svou činností jsme dokázali vydobýt místo pro levicovou argumentaci v médiích a tím i trochu prostoru pro kritiku neoliberálních politik a konzervativních postojů převládajících ve všech velkých parlamentních stranách. To jsou všechno samozřejmě jen první nesmělé krůčky. Ještě dlouho potrvá, než bude v Polsku možné začít po vyhraných volbách realizovat progresivní program.

Rosemary Bechler (RB): *Když mluvíte o tom, co se podařilo, vždycky zdůrazňujete, že budujete levice od základů, na zelené louce.*

AZ: Jednoduše nemáme na vybranou. Není to tak, že by tu byla řada již existujících politických organizací, které by stačilo svést dohromady a získat tak politickou váhu, jako tomu bylo u „nové levice“ v řadě západoevropských zemí po roce 2008. Když srovnáte Polsko a Španělsko, naši zkušenost se zkušeností hnutí *Podemos* – to jsou dva odlišné světy. Podemos se zrodilo z vlny sociální mobilizace, která pouze potřebovala nabýt politickou formu, která by

ji zastupovala. Polsko se také zřetelně nachází v jiném stádiu vývoje kapitalismu, máme ve srovnání s jinými zeměmi nízkou úroveň členství v odborech a sociálního aktivismu. *Razem* nemůže stavět na nějakých dosavadních sociálních hnutích: fungovat jako strana a podněcovat sociální mobilizaci musí současně.

RB: *V minulosti jsme v openDemocracy zkoumali zajímavé vztahy Podemos a sociálních hnutí. Jsou tam velké ambice na všech stranách. Vy ale mluvíte o velké překážce v podobě nedostatku naděje a politických tužeb?*

AZ: Nemyslím si, že by to bylo typické pouze pro Polsko. Stejný problém má i řada jiných evropských zemí. Roste počet voličů, kteří nevkládají do politického systému žádná očekávání nebo nevěří, že by jejich hlas mohl mít skutečnou váhu, že dojde na splnění toho, co se jim slibuje, že se nějaké politické hnutí bude bít za věci, které jsou pro ně opravdu důležité.

Tento voličský cynismus se neobjevil „jen tak“. Je to přímý důsledek toho, že už řadu let skutečně nebylo z čeho vybírat, protože vlády pravého i levého středu pod tlakem globalizace prosazovaly velmi podobnou politiku. Bez levice schopné kritizovat nespravedlivost společenských vztahů a nastiňovat reálné vyhlídky na změnu světa k lepšímu politika odumírá. Stává se z ní pouhé úřadování, v němž se mění tváře a symboly, uskutečňovaná politika však nikoliv.

Tato beznaděj je naprosto klíčová: pokud lidé znovu nenabydou naděje, že je skrze volby možné dosáhnout změny, povede politická pasivita k ještě většímu oslabení pokrokového tábora a přispěje k převaze buď neoliberálních technokratů, tj. manažerů stávajícího systému, nebo těch, kteří systém kritizují, ovšem zprava.

A právě k tomu v Polsku došlo. Transformace byla na začátku devadesátých let prováděna pod heslem „chceme dohonit Západ a potřebujeme přizpůsobit naši ekonomiku, proto není žádná alternativa“. Jelikož tu nebyla věrohodná levice, která by představovala alternativní řešení, prosadila se autoritářská pravice. To je samozřejmě problémem v celé Evropě: společenské vrstvy, jejichž zájmy byly tradičně hájené levicovými stranami, zjistily, že je sociální demokraté opustili.

Obracejí se tedy postupně ke krajní pravici, která umí velmi dobře přetavovat ekonomické frustrace v nenávist k migrantům, homosexuálům a vůbec nejruznějším menšinám. Polsko není v tomto ohledu výjimečné, jen v něm tyto trendy započaly dříve a mnohem výrazněji.

RB: *Razem se už teď setkala s docela velkou podporou. Jak jste se tedy k onomu problému naděje dokázali postavit?*

AZ: Především se všichni musíme vyrovnat s tím, že neoliberálové byli ve vyvolávání naděje velmi dobří, a to naděje na individuální úspěch. Ale po mnoha letech čekání na úspěch, který se nedostavoval, je výsledkem velká sociální frustrace. A velká politická otázka zní: kdo bude s to na tuto frustraci odpovědět?

Tak například máte v Polsku jev lidí neprávem označovaných za „samostatně výdělečně činné“. Ve skutečnosti jsou to pouzí dělníci: firmy, které je najímají, je dotlačily k zaregistrování vlastní živnosti, aby ušetřily na zaměstnaneckých nákladech. A ovšem mají tito lidé velmi často falešné vědomí: upřímně se považují za podnikavé self-made-meny na cestě k tomu, aby se stali milionáři. Jedním z našich úkolů je říkat jim pravdu, což je donutí vidět svůj omyl, zároveň jim to však přinese reálnou, konkrétní vizi změny jejich životní situace: získání sociální jistoty díky dostupnosti veřejných služeb, a dlouhodobé životní stability, které se jim za současných okolností nedostává.

Aby si tato práva vydobyli, je nutné, aby se organizovali a opustili názor, že životní jistoty dosáhneme pouze tím, že vynikneme jako vzájemně si konkurující osamělí hráči. Zkrátka: pokud jim chcete dát skutečnou naději, musíte rozptýlit naděje falešné, které těmto skupinám předkládají neoliberálové, ukázat jim realitu – a srozumitelnou praktickou cestu, jak z toho ven.

RB: Jak ale vytvořit nové síly, které u nás prosadí společenskou změnu v potřebném rozsahu? Jak to plánujete udělat?

AZ: Musíme zaplnit vakuum. Dříve platilo, že když měl dělník v práci nějaký problém, zašel za odbory a odbory mu pomohly. V Polsku od transformace v řadě ekonomických odvětví žádné odbory nejsou. Miliony pracujících nemají s odbory žádnou zkušenost, nesetkali se s kolektivním vyjednáváním o platech nebo o poměrech na pracovišti. Tradiční odbory nedokáží prorazit do oblasti špatně placené nebo překerní práce (např. mezi zaměstnanci ostrahových agentur, uklízečky...).

Do těchto mezer se snažíme vstupovat. Veřejné univerzity například zadávají ostrahovou činnost soukromým agenturám, které zaměstnávají pracovníky v překerních podmínkách. Díky tomu, že jsme politická strana, se nám podařilo upozornit na tuto situaci média a veřejné mínění. Pomáháme ostrahovým pracovníkům organizovat se a udělat ze své věci předmět veřejné debaty. Vedli jsme kampaň v době, kdy byli na univerzitách voleni noví rektori, a na třech z nich jsme byli úspěšní: překerní smlouvy byly změněny na řádné pracovní úvazky. Dosáhli jsme konkrétní změny a získali jsme důvěru.

Chceme, aby naše stranické buňky, jejichž síť budujeme, byly sociálními centry, místem, kam můžete přijít a organizovat spotřební družstvo nebo účastnit se výukových aktivit. Chceme, aby Razem působila v srdci společenského dění. Svým způsobem je to návrat ke kořenům. Jak získali kdysi sociální demokraté podporu dělnické třídy a přesvědčili pracující, že patří k třídě, která má společné zájmy? Když se podíváte na Německo kolem roku 1900, uvidíte dělnická družstva, dělnické sportovní kluby, dělnické divadelní nebo sebevzdělávací spolky – všechny tyto životní sféry byly politizované. Takové ovzduší musíme znovu vytvořit.

Jak zvrátit apatii mladé generace vůči politice? Tím, že politika přestane být tím, co dělají „oni“, a začne být tím, co děláme „my“. Neoliberálové rozdrobují společnost na miliony soutěžících jedinců, každý z nichž třímá v ruce nápis: „Zvládnú to sám“. Nestačí mluvit o alternativě, je třeba ukázat, že spolupráce funguje. A to už se děje. Na mnoha místech můžete pozorovat rozmach celé řady takových iniciativ. Věřím, že podobná zkušenost je klíčová.

RB: Ale ony falešné OSVČ, které jste před chvílí zmínil, budou v první řadě jednotlivci, není to tak? Jak pro ně zformulujete vyšší vizi, do které by se mohly zapojit?

AZ: Aby přežili, musí se takoví individuální stratégové organizovat. Není to v dějinách poprvé, co se něco podobného odehrává – i tradiční levicová hnutí usilovala o začlenění dynamiky individuálního strádání do kolektivní zkušenosti. Řemeslníci, v řadě zemí i zemědělci – do těchto prostředí vnášela družstva zkušenost kolektivního jednání. To se samozřejmě nestane ze dne na den. Jsme si naprosto vědomi toho, že společenské změny, o nichž mluvíme, se nenaplní automaticky v důsledku vítězství levice ve volbách. Musíme dát vzniknout sociálním činitelům v rovině každodenního života. Je ale nepochybně úkolem politických stran řešit, jak usnadnit takovým sociálním ostrůvkům růst a jak použít nástroje státu k posílení jejich rozvoje.

Co je opravdu slibné, je nový zájem o družstevnictví. Začal sílit od roku 2008, když lidé viděli, že ti, kteří se družstevně organizují, jsou na tom lépe. Myslím si, že jedním z obrovských úkolů, které stojí před evropskou levicí, je narysování představy, jak by šlo k podpoře takových experimentů kolektivní činnosti využít stát.

Dám vám příklad. Ideologická láska k individuálnímu podnikání se v Polsku odrazila ve velmi konkrétních, neoliberály zavedených institucích. Pokud jste nezaměstnaný, je vám nabídnuta příležitost rozjet vlastní podnikání a stát vám dá peníze na založení mikropodniku. Proč by to ale nemohlo být opačně? Proč místo podpory soukromých firem nepomoci dvaceti nebo třiceti lidem, aby se dali dohromady, demokraticky se organizovali a splnili tak podmínky k získání většího příspěvku na vybudování fungujícího, životaschopného družstva? Je to zcela uskutečnitelné, praktické a snadno představitelné. Takové příklady fungující sebeorganizace by se potom daly opakovat i jinde. A vidět, jak lidé demokraticky organizují vlastní práci a mají svůj život pod kontrolou, protože spolupracují místo aby proti sobě bojovali, to je něco, co vám dá zcela konkrétní naději.

RB: Vyznačuje se vaše strana něčím, co jí nějakým způsobem pomohlo se s těmi problémy popasovat?

AZ: Snažíme se oživit to, co bývalo silou demokratické levice: napětí mezi velkou praktičností politického programu a velkou smělostí vize spravedlivějšího ekonomického systému. Smělost pomáhala posouvat hranice možného, praktičnost zase získávat lidi pro její vizi. Bez tohoto napětí, které pohání boje v reálném světě, je demokratická levice mrtvá, jak dnes vidíme v mnoha evropských zemích. Ale udržovat rovnováhu mezi oběma těmito póly není jednoduché. Akademici socialisté, kteří jen vysedávají a diskutují o „revoluci“, jsou k ničemu. Ale nechceme ani následovat dráhu těch, kteří byli tak praktičtí, že se z nich stali podporovatelé washingtonského konsenzu.

Vezměme například debatu o Brexitu. Pokud dobře chápu, hlavním problémem té části britské levice, která podporovala setrvání v EU, bylo, jak sdělit, že „my tedy chceme zůstat v Evropě, ale ne v téhle Evropě, protože ta je neoliberálním projektem“. Jak pojmut kampaň na obranu něčeho, o čem ani nevěříte, že to může fungovat, pokud se to od základů nezmění?

Obecná myšlenka „změny“ tu byla, ale při nedostatku dalších podrobností byla tato kampaň naprosto nepřesvědčivá, příliš hypotetická na to, aby kanalizovala emoce a mobilizovala lidi.

A problém trvá. Mnoho levicových hnutí mluví o demokratizaci EU. A dělá správně. Zatím ale máme jen mlhavou představu, která se ani v nejmenším nedotýká každodenní zkušenosti Evropanů. Právě teď zoufale potřebujeme symbolické, nicméně praktické kroky, které by ovládly představivost mas. Plně podporuji návrhy Janise Varufakise, ale obávám se, že zveřejňování záznamů jednání Evropské ústřední banky na internetu není přesně to, co nám pomůže. Musíme najít něco tak hmatatelného, jak to jen jde, dejme tomu evropský nepodmíněný základní příjem, evropskou minimální mzdu nebo jakoukoliv jinou formu základního minimálního příjmu. Spočítejme, prodiskutujme, řekněme nějaké číslo, tak třeba dvě stě euro měsíčně pro každou domácnost z Evropského sociálního fondu. Vedme kolem něho emotivní kampaň a najisto tím pro evropskou integraci získáme víc lidí, než vyžadováním (byť rovněž naléhavě potřebným) transparentnosti institucí.

Chceme-li získávat na svou stranu většinu, musíme oslovovat lidi, kteří tolik nesledují politické debaty, nejsou zvyklí řešit otázky kolem obchodních dohod, žijí od týdne k týdnu, od měsíce k měsíci, snaží se prostě najít cestu k stabilitě ve světě, v němž žijí. Přímé platby se pro takové oslovování výborně hodí, jak vidíme na příkladu přímých plateb zemědělcům, kteří byli silou evropského integračního procesu, dokud ten měl ještě nějaké sociální ambice. Zatím se tímto směrem neposouváme a to je důvod, proč se momentálně tak daří argumentům krajní pravice. Zaplnily prázdny prostor. Dávají falešné odpovědi – ale velice konkrétní odpovědi.

RB: Spousta lidí podle všeho vnímá Evropu pouze jako něco abstraktního.

AZ: Společenské elity jsou ovšem debatou o Evropě tak zaujaté právě proto, že pro ně abstraktní není. Má pro ně bezprostřední význam v podobě příležitostí zvyšovat své příjmy. To taky něco vypovídá o míře pokazenosti systému. Od Maastrichtské smlouvy nelze ukázat na jediný evropský program, který by se dal snadno označit jako program hájící práva obyčejných lidí.

AS: O bývalých komunistických zemích panuje od transformace stereotyp, že poté, co jim bylo řečeno, že neexistuje alternativa k neoliberální cestě, kterou musí nastoupit, staly se z nich navzdory jejich velmi překérní ekonomické situaci zcela apatické, depolitizované společnosti. V poslední době to ale například v Polsku, Rumunsku, Srbsku nebo Bulharsku vypadá na jakési politické probouzení mezi lidmi narozenými koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let. Je to tak?

AZ: Myslím, že na tom něco je. Když se podíváte na lidi, kteří se sešli v *Razem*, jsou to většinou třicátníci, kteří už měli za sebou zkušenosti s překérním trhem práce. Ty nebyly v souladu s tím, co je učili ve škole: že trh sám vyřeší všechny naše představitelné problémy, že každý může dosáhnout individuálního úspěchu – viděli na vlastní oči, že tak to prostě nefunguje. Na druhou stranu je to taky generace, která má díky volnému pohybu pracovních sil řadu zkušeností ze zahraničí. Sociální systémy západní Evropy jsou sice postupně odbourávány

a jsou podstatně slabší, než byly v sedmdesátých a osmdesátých letech, stále však vynikají ve srovnání se zeměmi, jako je Polsko. Ze všech těchto důvodů skupiny, které hledají alternativu, rostou.

Problémem v Polsku a myslím, že nejen v něm, je, že ačkoliv se neoliberální konsenzus bortí a je na ústupu, levice bohužel stále ještě není dostatečně politicky silná, aby na tomto zklamání stavěla. Jsou tu konzervativní nacionalistické síly, které krizi neoliberálního kapitalismu efektivně zužitkovaly. Taková je tedy dvojí fronta, na níž musíme vyzvat naše politické nepřátele: neoliberální tábor, který obhajuje *status quo*, a nacionalisty, kteří usilují o to, aby se stali hlavní silou zpochybňující stávající, v průběhu posledních více než dvou desetiletí se vyvinuvší model. I když je to těžké, patří k boji proti nim také oslovování části jejich stoupenců s našimi sděleními a snaha získat je pro náš nový levicový projekt.

RB: Můžete popsat, jak zapadají do tohoto dvojího vývoje hlavní polské politické strany?

AZ: Dělicí čára často probíhá napříč organizacemi. Vezměte vládnoucí stranu, Právo a spravedlnost (PiS). Je to pravicová konzervativní strana, kterou ve funkci ministra pro rozvoj zastupuje bývalý vrchní ředitel Banky Santander a která má určité autoritativní tendence. Nyní se ale snaží vystupovat jako strana, která posílí sociální politiku. A nutno říct, že v této oblasti uskutečnila jednu významnou změnu: zavedla dávku pět set zlotých (cca 3000 Kč – pozn. editora) na každé dítě pro rodiny s dvěma a více dětmi. Podle dat shromážděných Světovou bankou to bude mít nesmírný dopad na dětskou chudobu a vůbec na chudobu obecně.

RB: Dělá to Právo a spravedlnost proto, aby se odlišila od Občanské platformy a ukázala, že plní své sliby?

AZ: To je jedna věc. Ale dělají to i proto, že si chtějí udržet sociálně orientované voliče. Když se podíváte na to, co jim umožnilo vyhrát volby, nebylo to jen mobilizování hodnotových konzervativců a národoveckých katolíků, tedy tradiční základny této strany. Jednak využili toho, že lidé byli unaveni korupcí a politickou ustrnulostí. Především se ale prezentovali jako stoupenci sociální změny, jako ti, kteří prosadí obrat v sociální politice, a tímto způsobem se jim podařilo přetáhnout na svou stranu početnou skupinu sociální politice nakloněných voličů. Není to těžké. Právo a spravedlnost nabízí směsku určitého, jinak docela nekonzistentního sociálního obratu a autoritářského přístupu k demokratickým institucím. Součástí toho je i odpor k homosexualům a snahy o zavedení tvrdých protipotravních zákonů. Kdyby mělo dojít na uplatnění tohoto programu, byla by to naprostá katastrofa. A řada lidí, kteří dali Právu a spravedlnosti hlas, ji jednoduše přestanou podporovat, jakmile začne posílat ženy za potrat do vězení.

Hlavní opoziční tábor kolem Občanské platformy (*Platforma obywatelska* – PO) a Moderní.pl (*Nowoczesna.pl*) je jednoduše stoprocentním návratem do neoliberálního světa devadesátých let. Tito lidé věří, že naše hospodářská transformace byla obrovským úspěchem. *Nowoczesna* chce zavést rovnou daň; změnila by daně tak, aby zvýhodňovaly nejbohatších deset procent, a to na úkor všech ostatních. Velké pouliční protivládní protesty se organizují kolem těchto politických uskupení, ovšem velmi mnoho lidí se těchto demonstrací účastní nikoliv

z náklonnosti k regresivnímu zdanění nebo z lásky ke zkompromitovaným politikům Občanské platformy, nýbrž prostě z naštvanosti na to, co Právo a spravedlnost dělá. A i tyto lidi může levice získat.

RB: I když patří ke středním třídám?

AZ: Někteří z nich jsou skutečně ze středních vrstev. Střední vrstvy střední a východní Evropy jsou ovšem silně odlišné od středních vrstev té západní. Je učitel vydělávající čtyři sta až pět set liber měsíčně (cca 12 000 Kč – pozn. editora) příslušníkem středních vrstev? Spíš bych řekl, že takové kategorie jsou zbytkem toho, čemu se říkávalo „intelligence“. A jsem přesvědčený, že mnoho z nich jsou budoucí voliči levice. Chceme je získat – ale ne za každou cenu. Co *Razem* neudělá – a to polské mediální komentátory opravdu frustruje – nebudeme zaujímat stejný postoj jako neoliberálové a říkat: „Naším jediným problémem je Kaczyński. Pokud se sjednotíme a zbavíme se ho, bude všechno dobré.“ Ne, nebude. Návrat do poměrů před posledními volbami není řešení. Kaczyński je symptomem, který ukázal, že tyto poměry zkrátka nebyly funkční.

RB: Nedávno jste hovořil o socialistických osobnostech polských dějin, které vás inspirovaly.

AZ: Síla polské pravice je z velké části výsledkem toho, jak dokázala prosadit své symboly a svou verzi dějin. Získaly takovou popularitu, že byly přejaty hlavním proudem, což pak pravice zužitkovala ve volbách. Myslím, že jednou z největších chyb polské levice bylo, že se proti tomu nesnažila vytvořit svůj vlastní výklad dějin. Málokdy jsme se pokoušeli převyprávět dějiny Polska, ukázat na kladné postavy a na to, v čem měly pravdu. Polská socialistická strana (PPS), jak jsem říkal, je výbornou ukázkou této zanedbané tradice, kterou by šlo využít k vytvoření levicového vyličení historie. Byla to demokratická socialistická strana vzniklá na konci devatenáctého století, která vytvořila inkluzivní a antinacionalistické vlastenectví – vlastenectví multikulturní, multietnické, založené na společném dobru. Kdyby levice toto pole nevyklidila, nemohla ho pravice nikdy obsadit a tvrdit, jí že vlastenectví „patří“. A je to oblast emocionálně důležitá: lidé mají vztah k místu, kde žijí, a je to pro ně vztah velmi důležitý.

RB: Možná zejména pro vaši cílovou skupinu?

AZ: Ano, pospolitost je často tím jediným, co mnozí z nich mají. Problémem je, že nacionalisté si tuto symbolickou oblast přisvojili a udělali z ní nenávistný, protimenošinový politický program. Musíme ji vydobýt nazpátek.

Poslední, kdo se o takové vzkríšení pokusil, byl na konci osmdesátých a začátku devadesátých let Jan Jozef Lipski se svou snahou o obnovu Polské socialistické strany. Bohužel zemřel na začátku transformace. A řekl bych, že nezávislá levice tuto epizodu po mnoho let zanedbávala. Snažíme se dát jasně najevo, že to je tradice, na niž *Razem* navazuje. Jsme pravděpodobně prvním pokusem na leviči o uskutečnění tohoto historického programu v širším měřítku.

RB: Jsou jiné dějiny Polska možné?

AZ: Je jich naléhavě třeba.

AS: Zajímá by mě váš přístup k otázce katolické církve, která hraje v polské společnosti tak dominantní úlohu. Má obrovskou moc, i co se vlivu na zákonodárství týče. Jednáte s ní, stavíte se proti ní nebo ji ignorujete?

AZ: Musíme rozlišovat dvě věci: na jednu stranu máme církevní hierarchii, biskupy, na druhou stranu pak lidi, kteří sami sebe označují za katolíky. Hierarchie, nejvyšší vrstva v církvi, je samozřejmě silně napravo. Podporuje politiku, která je šílená, to říkáme otevřeně. Když se ale podíváte na průzkumy, vidíte, že většina polských katolíků nesouhlasí s tím, co církev učí o sexu, potratu a antikoncepci. Vliv biskupů na polskou společnost se přeceňuje – je mnohem slabší, než před deseti nebo patnácti lety. Polští katolíci jsou vnitřně rozrůzněnou skupinou: většinou jsou konzervativní a tradicionalističtí, jen málokdy však silně dogmatictí, a snadno mezi nimi najdete skupiny, které diskutují o sňatcích pro homosexuální páry či ženských právech a jsou otevřené dialogu s levicí.

Uvedu jen jeden příklad: když nedávno církevní hierarchie a vedení Práva a spravedlnosti prosazovaly zákon o úplném zákazu potratů, organizovali jsme v dvaceti polských městech velké pouliční demonstrace. Někteří katolíci samozřejmě nový zákon podporovali. Zároveň ale zaznívaly zevnitř katolické komunity velmi početné hlasy v tom smyslu, že tento návrh není správný a neměl by být uzákoněn, že ti katolíci, kteří chtějí prosazovat svou sexuální etiku a svůj postoj k potratům, by neměli využívat stát k tlaku na ty, kteří nejsou členy církve.

Někteří *Razem* vyzývali, aby „bojovala proti církvi“, aby se stala „protikatolickou silou“, s odůvodněním, že jinak *Razem* nikdy nebude s to prosadit svůj program. Já tento názor nesdílím. Mojí odpověď je: svůj program ohledně rovnosti pohlaví, práv menšin či sekulárního státu hájíme tak jednoznačně, jak to jen jde, boj o tyto věci však patří do politické sféry. *Razem* se nenechá vhnat do role paušálního odpůrce církve. Naším hlavním politickým protivníkem je pravice a za spojence často máme progresivní skupiny v katolické církvi, které jsou samy kritické vůči nesvaté alianci pravice s duchovními. Chceme sekulární stát, s nímž se budou ztotožňovat katolíci stejně jako ti, kteří katolíky nejsou. Věřím, že taková představa bude mezi aktivními katolíky získávat větší a větší podporu. Je to vidět už teď: někteří aktivní katolíci otevřeně říkají, že nevidí náš program sekularizace státu jako hrozbu, ale spíš jako příležitost oživit své poslání. Tyto hlasy jsou stále ještě v jasné menšině, je to však zajímavá menšina, která stojí za zmínku.

RB: Můžeme se vrátit k *Razem* a zeptat se, jaký typ vedení se představitelé stojící v jejím čele snaží poskytovat?

AZ: Snažíme se nebudovat stranu okolo jednoho lídra. Přesně takový politický model rychle zabije demokracii uvnitř organizace. Když se organizace upíná k jedné osobě, která ji skutečně řídí, jak je v polských politických stranách časté, začne chátrat. Když se podíváte na

účast na jejím vnitřním životě, na úroveň intelektuální debaty v ní, překvapí vás míra jejich absence. To je důsledek modelu jednoho vůdce, který mnoho stran před deseti až dvanácti lety přijalo.

Je jasné, že v politických poměrech, v nichž v současné době působíme a v nichž hrají dominantní roli média, potřebujete identifikovatelnou osobu, která může fungovat jako symbolický orientační bod pro lidi, kteří se ptají, „kdo jsou ti lidé a co chtějí?“ To ale neznamená, že se to musí automaticky odrážet ve struktuře strany. Proto na žádné úrovni neuplatňujeme řízení jedním člověkem. Máme kolegiální orgány. Na ústřední úrovni máme devítičlenný výkonný výbor a obdobně je to na úrovni regionální. Další postup, kterého se držíme, abychom předešli prosazení modelu silného lídra, je ustanovení, že nikdo nemůže zastávat určitou stranickou funkci déle než po jedno volební období, tedy čtyři roky. Tím se zajišťuje střídání lidí a vnitřní pohyb.

RB: Jak se vám daří bránit tomu, aby vrcholné pozice tak jako tak neobsadily elity ze středních vrstev?

AZ: Skutečnost, že hnutí zpravidla vedou intelektuálové, je obrovský problém. Je to dáno tím, že inteligence disponuje veškerým kulturním kapitálem a má i výhodu volného času a dalších drobností, které posilují její hegemonii v rámci hnutí. A tomu se nebrání snadno. Abych byl upřímný, přemýšleli jsme sice o organizačních formách, které by to omezily, ale nenašli jsme žádná dobrá technická řešení.

Jsou ovšem drobné finty, které používáme, abychom tuto nadvládu zmírňovali. Na schůzích celostátního zastupitelstva, kde se dělají všechna významná politická rozhodnutí, máme pravidlo, že žádný diskusní příspěvek nesmí přesáhnout tři minuty. To je důležité, aby se v politické činnosti dosáhlo trochu větší rovnosti, neboť lidem se středostavovským zázemím dává obrovskou moc jejich schopnost dobře se vyjadřovat. Navíc vás časové omezení nutí jít rovnou k věci.

RB: To z vás musí dělat rozmanitou organizaci?

AZ: Ne tolik, jak bychom chtěli. Ale dává to větší prostor více lidem, kteří tak mají šanci dostat se ke slovu, místo aby jen mlčky poslouchali. Další nástroj, který používáme, je genderová kvóta během diskuse. Jistým způsobem se tak vyvažují nerovnosti, které postihují společnost jako celek a odrážejí se i v našem vnitřním fungování. Takové jsou mechanismy, se kterými experimentujeme.

RB: Proč máte institut „stranického sympatizanta“?

AZ: Je tu věčná otázka, zda se snažit spíš o aktivistickou organizaci nebo o masovou politickou stranu. Masové strany byly během dvacátého století velice efektivní v prosazování společenských změn, mají ale svá úskalí, především co se pasivity členské základny týče. A všichni víme, jak tohle končí. Na druhou stranu, pocit přináležitosti má prvořadý význam. Často se na to zapomíná, ale politická síla demokratických levicových hnutí dvacátého století stála

převážně na jejich schopnosti připoutat ke svému politickému programu celé komunity. O to jsme přišli během vlny deindustrializace – a musíme tento vztah znovu vybudovat.

Naše dvojí forma členství odráží tuto složitou situaci, nevznikla ale kvůli nějaké vysoké teorii, nýbrž ze zcela praktického důvodu. Potkávali jsme spousty lidí, kteří chtěli pomoci, chtěli platit členské příspěvky, na rovinu ale říkali, že nebudou schopni účastnit se rozhodovacího procesu. Řada jiných zase nemůže být v politické straně proto, že by to ohrozilo jejich zaměstnání: vyhazov za aktivismus není v Polsku neobvyklý. Jako sympatizanti mohou na otázku, zda jsou členy nějaké strany, odpovědět: „Ne, nejsem.“

RB: A váš systém regionálního zastoupení?

AZ: Nechceme, aby naši organizaci řídili příslušníci středních tříd bydlící ve Varšavě, proto náš regionální klíč, který znemožňuje, aby jedna část země ovládla celostátní zastupitelstvo a výkonný výbor. Současná vládní strana získala velkou část své masové politické podpory právě využitím silného pocitu lidí žijících mimo velká města, že je nikdo nezastupuje.

To je důležité i pro nás. Minulý měsíc jsem prakticky každý týden trávil dva až tři dny v menších městech, v oblastech, do kterých politici jen zřídkakdy zavítají, pokud není třicet dnů před volbami. V tom případě přijedou autobusem, stráví deset, patnáct minut potřásáním všech rukou, které se naskytnou, a jedou dál. My na takových místech pravidelně pořádáme otevřená shromáždění. Setkáváme se se skupinami lidí, kteří s *Razem* sympatizují, někdy jí dali hlas nebo je jenom zajímá, co děláme. Hodinu nebo dvě spolu hovoříme a když odjíždíme, není ojedinělé, že ve městě vznikla naše buňka. Často je to v takovém městě jediná místní organizace jakékoliv politické strany. Před několika týdny jsem byl v jednom městečku v Malopolském vojvodství, jehož starosta nepřerušeně vládne už pětadvacet let. V posledních volbách neměl žádného protikandidáta, protože se všichni báli nějakého postavit – starosta otevřeně pohrozil, že každý, kdo se o to pokusí, rychle pozná, proč to neměl dělat. Tak u nás vypadá politický život mimo velká města: vzájemně propojené místní politické, podnikatelské a církevní elity tu zkrátka drží vládnutí pod palcem, což znemožňuje jakoukoliv politickou debatu o rozpočtu, o tom, co by mělo nebo nemělo být podporováno z veřejných peněz, a tak dále. To je typ prostředí, ve kterých se snažíme intervenovat.

Když se podíváte na polské HDP, mohli byste uvěřit, že jsme zeleným ostrovem vyčnívajícím v moři zemí s upadajícími ekonomikami. Problémem ale je, že převážná část našeho hospodářského růstu se omezuje na velká města. Nejde tu jen o chudnutí světa za jejich hranicemi, ale i o naprostý nedostatek možností dosáhnout životní stability. Je to svět, v němž je pobírání minimální mzdy vrcholem vašich ambicí na trhu práce. Naším úkolem je vnést naději do míst, kde žádná není.

RB: Koho považujete v mezinárodním hnutí za své spojence?

AZ: Považujeme se za součást širšího hnutí proti restriktivní hospodářské politice, které se zrodilo po roce 2008. Někteří se jako *Podemos* snaží vybudovat nové strany, jiní jako Corbyn usilují o ovládnutí tradičních levicových uskupení. I ve střední a východní Evropě se začaly

dít pozoruhodné věci. Řekl bych, že slovinská Sjednocená levice je velmi povzbudivým fenoménem. Zajímavé je i současné dění v Srbsku a Makedonii. A v těchto hnutích lze vypožorovat obecný rys – politickou mobilizaci lidí lehce po třicítce. Kdybyste se jich před pěti nebo šesti lety zeptali, jestli se budou angažovat v politice nebo jestli inklinují k levici, řada z nich by odpověděla, že ne. Dnešní překerní poměry, krize neoliberalismu a hrozba krajní pravice z nich však dělají aktivisty. Tato nová hnutí se pronikavě liší od politických mamutů, kteří okupovali středolevý prostor a jeden po druhém se před našima očima propadli do hluboké krize. V našem regionu má tento proces vzhledem k bankrotu postkomunistických stran zvláštní ráz.

Společné bývá těmto novým hnutím často přání reformovat EU. Viděno z polské perspektivy, po léta jsme o Evropě slyšali jen dvojí druh řeči. Liberálové říkají: „Díky Evropské unii se modernizujeme, což je náš nejvyšší cíl, proto přijijme všechno, co nám Brusel řekne, abychom prokázali, že jsme jí hodni.“ Pravice zase věří, že Evropa představuje ohrožení národního a katolického Polska, které nikdy nemělo do této pokrokové zřůdnosti vstupovat.

Bohužel, Evropská unie nijak nepřipomíná „pokrokovou zřůdnost“. EU je dnes do značné míry organizací pod taktovkou podnikatelských zájmů. Evropské elity nemají žádnou vizi budoucnosti, natož pak pokrokový program. Jediné, co u nich vidíme, je nikdy nekončící krizové řízení. EU má i dobré stránky, ty jsou však dílem minulých generací. Od Maastrichtské smlouvy se řítí dolů po šikmé ploše. Kdo ale na levici nadšeně tleská dezintegraci Unie, ten přehlíží, že jakýkoliv levicový projekt potřebuje k životaschopnosti sjednocenou Evropu, skrze niž bude moci vyvíjet vliv na globální hospodářství. Většina národních států je jednoduše příliš slabá na efektivní odolávání korporátním zájmům. Zvlášť to platí o střední a východní Evropě. Proto snění o suverenitě, pomocí kterého se lidem podbízí současná vládní strana, v praxi končí její podporou TTIP.

O autorech

Adrian Zandberg je polský historik a počítačový programátor, doktor humanitních věd a levicový politik, člen výboru Strany *Razem* („Společně“).

Alex Sakalis je zástupcem editora openDemocracy. Edituje diskusi [Can Europe Make It?](#) A je aktivní na twitterovém účtu [@alexsakalis](#).

Převzato z webu [Opendemocracy.net](#)

Porážka Evropy

Janis Varufakis

V roce 2010 přestal být řecký stát schopen obsluhovat svůj dluh. Stručně řečeno, stal se nesolventním, a tím ztratil přístup na kapitálové trhy.

Aby Evropa předešla nesplacení pohledávek křehkých francouzských a německých bank, které nezodpovědně napůjčovaly nezodpovědným řeckým vládám miliardy, rozhodla se poskytnout Řecku největší půjčku ve světových dějinách za podmínky největší fiskální konsolidace (jinak řečeno: rozpočtových škrtů), jakou svět kdy viděl, což přirozeně vedlo k světovému rekordu v propadu národního důchodu od dob Velké hospodářské krize. Tak začal začarovaný kruh dluhové deflace posilovaný škrtů, jehož důsledkem byla humanitární krize a naprostá nemožnost národní dluh splatit.

Po celých pět let trvala „trojka“ oficiálních věřitelů Řecka (Mezinárodní měnový fond, Evropská centrální banka a Evropská komise coby zástupce věřitelských států EU) na této bezvýchodné strategii přezdívané ve finančním světě strategií „*extend and pretend*“ („prodlužuj a předstírej“), tj. půjčování dalších a dalších peněz nesolventnímu dlužníkovi, aby věřitel nemusel odepsat nesplatitelný dluh. Čím více lpěli věřitelé na této strategii, tím větší byly škody napáchané na řeckém hospodářství, tím nereformovatelnějším se Řecko stávalo a o to větší byly ztráty pro věřitele.

Rok po roce uveřejňovaly MMF a Evropská komise nadšené prognózy o nadcházejícím zotavení (*recovery*), v roce 2013 zašly tak daleko, že předpověděly blížící se „*greek-recovery*“. To bylo samozřejmě pouhé chytání se stébel. V roce 2014 se například věřitelé i jejich úslužná řecká vláda radovali, že poprvé za sedm let mírně vzrostl reálný HDP. Bližší zkoumání však ukázalo, že hlášený „obrat“ byl statistickým přeludem; ve skutečnosti HDP počítaný podle tržních cen (tj. nominální HDP) pokračoval v poklesu o 1,1 %, zatímco průměrné ceny za stejnou dobu klesly ještě rychleji, o 1,8 %. Jasně znamení prohlubující se krize, tj. souběžný propad příjmů i cen, tak působilo matoucím dojmem poskočení reálného HDP (který se rovná poměru nominálního HDP a míry inflace; v případě katastrofických podmínek, v jejichž důsledku je jak činitel, tak jmenovatel záporný, je výsledkem kladný poměr) nahoru!

To vše vedlo k vítězství naší radikálně levicové strany SYRIZA ve volbách v lednu 2015. Nevyhráli bychom, kdyby voliči věřili, že Řecko je na cestě k záchraně. Náš mandát byl jednoznačný: zastavit půjčky typu „*extend and pretend*“ a s nimi spojené škrtů, které táhly ke dnu řecký soukromý sektor, a rozptýlit pocit beznaděje, za něhož nebylo možné vést lid ke klíčovým hlubokým reformám, které řecká společnost potřebovala.

Na prvním setkání „euroskupiny“, jehož jsem se zúčastnil, jsem shomážděným ministrům financí zemí eurozóny sdělil jednoduché poselství: „V naší vládě budete mít spolehlivého

partnera. Budeme s euroskupinou usilovat o společná východiska na základě programu vypořádání se s řeckými ekonomickými neduhy, který bude postavený na třech pilířích: (i) dalekosáhlých reformách, které podpoří efektivitu a skončí s korupcí, daňovými úniky, oligarchií a dobýváním renty; (ii) zdravých státních financích založených na malém ale dlouhodobém primárním rozpočtovém přebytku, který nebude představovat pro soukromý sektor přílišnou zátěž; a (iii) smysluplné racionalizaci, neboli reprofilaci struktury našeho dluhu tak, aby byl tento dlouhodobý primární přebytek slučitelný s mírou růstu nezbytnou k maximalizaci skutečné hodnoty našich splátek věřitelům.“

O několik dní dříve, 5. února, jsem poprvé navštívil německého ministra financí Wolfganga Schäubleho. Znovu jsem ho ujistil, že od nás může očekávat návrhy sledující prospěch nikoliv obyčejného Řeka, ale obyčejného Evropana – Němce, Francouze, Slováka, Fina, Španěla, Itala apod. Bohužel naše uslechtilé záměry mocné v Evropě vůbec nezajímaly. O tom jsme se měli tvrdě přesvědčit během následných pětiměsíčních vyjednávání.

Výhrůžky

30. ledna, několik dní poté, co jsem se ujal úřadu ministra financí, mě navštívil předseda „euroskupiny“ Jeroen Dijsselbloem. Během prvních několika minut se mě zeptal na mé plány ve vztahu k Memorandu o porozumění (MP) podepsanému předchozí vládou. Vysvětlil jsem mu, že naše vláda byla zvolena, aby vyjednala jeho revizi; jinými slovy, že budeme usilovat o možnost přehodnotit plán rozpočtové a reformní politiky, která během uplynulých pěti let tak očividně selhala, neboť snížila národní důchod o třetinu a celou řeckou společnost postavila proti samotnému pojmu „reforma“.

Odpověď pana Dijsselbloema byla okamžitá a jednoznačná: „To nepůjde. Buď Memorandum o porozumění, nebo celý program padá.“ Jinak řečeno, buď se smíříme s neúspěšným programem vnuceným předchozím řeckým vládám, díky jehož zpochybnění jsme vyhráli volby, nebo budou naše banky uzavřeny. Takový by totiž byl důsledek „padnutí programu“ pro členský stát [eurozóny] bez přístupu na trh: Evropská centrální banka by ukončila zásobování jeho bank penězi, jejichž pobočky a bankomaty by následkem toho musely přerušit činnost.

Tento do očí bijící pokus o vydírání nastupující, demokraticky zvolené vlády nebyl ojedinělým přehmatem. Na schůzi euroskupiny o jedenáct dní později dr. Schäuble ve své reakci na Michela Sapina pohrdání pana Dijsselbloema nejzákladnějšími demokratickými principy ještě přetrumfl: francouzský ministr financí právě hovořil ve prospěch hledání styčného bodu mezi (A) platností stávajícího Memoranda o porozumění (MP) a (B) právem řeckého lidu poskytnout nám mandát k vyjednání změny klíčových bodů MP. Dr. Schäuble toto rozumné Sapinovo stanovisko ihned smetl ze stolu: „Nelze připustit, aby volby cokoliv změnily,“ prohlásil za souhlasného přikyvování velké většiny ostatních ministrů financí.

Při jednání o formulaci společného prohlášení v závěru oné schůze jsem požádal, aby bylo ve větě, jíž se řecká vláda hlásí k naplňování Memoranda o porozumění, před „MP“ vloženo slovo

„pozměněného“. Dr. Schäuble mé navrhované znění vetoval s tím, že platné MP nemůže být měněno jen proto, že si Řekové zvolili novou vládu. Po následném několikahodinovém patu mi pan Dijsselbloem pohrozil brzkým „krachem programu“ (v praxi uzavřením bank k 28. únoru), pokud budu na vložení slova „pozměněného“ před „MP“ trvat. Té noci jsem dle pokynu svého premiéra opustil schůzi, aniž bychom se dohodli na jakémkoliv prohlášení, a výhrůžku pana Dijsselbloema jsem ignoroval. V tomto případě se ukázalo, že jeho hrozba byla planá. Netrvalo však dlouho, než se opět stala aktuální.

Znovu a znovu nám bylo vyhrožováno uzavřením bank, kdykoliv jsme se odmítali hlásit k programu MP, který tak prokazatelně selhal ve všech možných ohledech: makroekonomicky, z hlediska mikroekonomické efektivity, sociálně i politicky. Věřitelé a ministři financí „euroskupiny“ nechtěli naše ekonomické argumenty ani poslouchat a požadovali naši kapitulaci. Obvinili mě dokonce, že se jím na schůzích „euroskupiny“ – tj. ministrů financí zemí eurozóny – odvažuji „přednášet“ o ekonomii!

Tak tedy probíhala vyjednávání Řecka s jeho věřiteli: v ponuré atmosféře pohrůzek, že naše banky zavřou, jestliže nebudeme držet krok s Memorandem o porozumění. Že je tato hrozba míněna vážně, jsme věděli od začátku, i když jsme nebyli připraveni se podrobit ani opustit naději, že Evropa přehodí výhybku.

Už před naším zvolením vyvolala předchozí řecká vláda ve spolupráci s guvernérem Řecké národní banky (který byl předtím v téže vládě ministrem financí) malou bankovní paniku měsíc před volbami, které nás měly vynést k moci.

Po volbách začala Evropská centrální banka naznačovat, že bude postupně omezovat plynutí likvidity do řeckého bankovního systému, a urychlila tak vlnu odlivu vkladů, jež mohla v okamžiku, který bude „euroskupina“ považovat za vhodný, posloužit jako „důvod“ k uzavření bank, jímž pan Dijsselbloem hrozil.

Kličkování, propaganda a nejednotný přístup

Jakmile začala vyjednávání na úrovni „technokratů“, potvrdily se naše nejhorší obavy. Věřitelé veřejně deklarovali starost o získání svých peněz zpět a o řecké reformy. Ve skutečnosti jim však šlo pouze o ponížení naší vlády a o to, aby nás donutili volit mezi rezignací vlády a tím, že se vzdáme svého programu, a to i za cenu, že věřitelské země již nikdy své peníze neuvidí, a že přijde vniveč reformní program, jenž byla pouze naše strana s to přesvědčit Řeky, aby jej přijala za svůj.

Od začátku jsme znovu a znovu navrhovali přijetí zákonů ke třem nebo čtyřem tématickým oblastem, na nichž jsme se s institucemi shodovali – např. opatření proti daňovým únikům, odříznutí finančních úřadů jak od politických, tak od podnikatelských vlivů, boj proti korupci ve veřejných zakázkách, reformu soudnictví atd. Jejich odpovědí bylo: „V žádném případě!“ Ani jediný zákon neměl být přijat, dokud nebude hotov „souhrnný přehled“.

Tak po nás třeba na jednáních Bruselské skupiny vyžadovali předložení plánů k reformě DPH. Než jsme mohli v otázce DPH dojít k nějaké shodě, přešli zástupci „trojky“ k reformě důchodů. Naše návrhy ihned smetli ze stolu a přeskočili např. k pracovním právním vztahům. Po odmítnutí našich návrhů i v této oblasti otevřeli otázku privatizací. A tak dále, jen aby se jednání neustále přesouvala od jednoho tématu k druhému dříve, než se stačilo něco dohodnout a aniž by se o čemkoliv vážně diskutovalo: zkrátka, koloběh připomínající psa, který se honí za svým vlastním ocasem. Po celé měsíce zástupci „trojky“ kličkovali, zdůrazňovali, že musíme jednat o všem, což znamenalo nejednat o ničem.

Mezitím, aniž by sami přicházeli s jakýmkoliv návrhem a zatímco nám vyhrožovali ukončením rozhovorů, jestliže se odvážíme své vlastní návrhy zveřejnit, nechávali do médií prokapávat zvěsti, že jsou naše návrhy „slabé“, „nepromyšlené“, „nevěrohodné“. V naději, že nám v určitém momentě vyjdou vstříc, jsme se tomuto nemožnému postupu podvolovali.

Snad největší překážkou smysluplného vyjednávání byl nejednotný přístup protistrany. Mezinárodní měnový fond k nám měl blízko v otázce restrukturalizace dluhu, naléhal však na likvidaci posledních zbytků práv odborového hnutí stejně jako zbývajících regulací chránících povolání střední třídy. Evropská komise byla vůči nám v těchto sociálních záležitostech vstřícnější, nepřipouštěla však žádnou diskusi o restrukturalizaci dluhu. Evropská centrální banka měla zase svou vlastní agendu. Zkrátka, každá z těchto institucí měla své vlastní nepřekročitelné hranice, za něž nechtěla ustoupit, což znamenalo, že jsme byli lapeni do sítě nepřekročitelných hranic.

K tomu jsme se museli potýkat s „vertikální dezintegrací“ našich věřitelů, neboť šéfové MMF a Evropské komise sledovali jinou agendu než jejich poskoci, stejně jako měli rakouský a německý ministr financí agendu, jež se vyloženě křížila s politikou jejich premiérů.

Poražení přátelé, poražená Evropa

Snad nejvíce deprimující zkušeností bylo sledovat ponížení Evropské komise a těch několika málo poctivých ministrů financí, kteří nám byli příznivě nakloněni. Slyšet od slušných lidí na vysokých postech v Komisi a ve francouzské vládě, že „Komise musí ustoupit předsedovi euroskupiny“ nebo že „Francie již není, čím bývala,“ mě téměř dohánělo k slzám. Slova německého ministra financí, který mi 8. června ve své pracovně sdělil, že pro mě nemá žádnou radu, jak předejít tomu, aby se situace nevymkla z rukou, což by mělo pro celou Evropu velmi těžké důsledky, byla pro mě zklamáním.

Ke konci června jsme „trojce“ ustoupili ve většině jejích požadavků, trvali jsme toliko na mírné restrukturalizaci dluhu, jež by neobnášela žádná krácení věřitelských nároků. 25. června jsem se účastnil svého předposledního jednání „euroskupiny“, na němž jsem byl seznámen s návrhem „trojky“ s podmínkou „ber nebo nech být“. Čekali jsme, že poté, co jsme „trojce“ ustoupili na 90 %, udělají i oni pár krůčků směrem k nám a umožní tak sjednání něčeho, co by vypadalo jako čestná dohoda. Místo toho přitvrdili ve svých dosavadních požadavcích, např. ve věci DPH. Bylo jasné, že po nás chtějí kapitulaci, která celému světu předvede naše

ponížení: i kdybychom ji přijali, zničila by dohoda, kterou nám předkládali, vše, co ještě zbylo z řeckého hospodářství.

Následujícího dne oznámil premiér Tsipras, že předloží ultimátum „trojky“ k posouzení řeckému lidu prostřednictvím referenda. O den později, v pátek 27. června, jsem byl naposled přítomen jednání „euroskupiny“. Na něm bylo odstartováno uzavření řeckých bank, kterým nám již dříve hrozili; byla to forma trestu za to, že jsme se odvážili obrátit k lidu.

Předseda Dijsselbloem během jednání oznámil, že hodlá na večer svolat další schůzi, tentokrát beze mě, tj. na níž nebude Řecko zastoupeno. Protestoval jsem, že nemůže o své vůli vyloučit z jednání ministra financí členského státu eurozóny a požádal jsem v této věci o právní dobrozdání.

Dobrozdání, které přišlo po krátké přestávce ze Sekretariátu, bylo následující: „Euroskupina podle evropského práva neexistuje. Je to neformální uskupení, jeho předseda není tudíž omezován žádnými písemnými předpisy.“ Domnívám se, že toto byl konec Evropy, o níž usilovali Adenauer, de Gaulle, Brandt, Giscard, Schmitt, Kohl, Mitterrand a další. Konec Evropy, kterou jsem odjakživa, od let svého dospívání, považoval za svůj orientační bod a kompas.

Přibližně o týden později řekl řecký lid navzdory zavřeným bankám a strašení zkorumpovaných řeckých médií své rozhodné NE v referendu. Odpovědí byla den poté dohoda, kterou setkání eurozóny vnutilo našemu premiérovi a jež nemůže být označena jinak než jako kapitulační podmínky. Jakou zbraní se hrozilo? Protiprávním vyloučením Řecka z eurozóny.

Ať už si kdo o naší vládě myslí cokoliv, vejde tato epizoda do evropských dějin jako okamžik, v němž oficiální Evropa s použitím institucí a metod postrádajících oporu v evropských Úmluvách (např. „euroskupiny“, setkání eurozóny, vyhrožováním vyloučení z eurozóny) zasadila vážnou ránu ideálu prohlubující se demokratické unie.

Řecko kapitulovalo, poražena však byla Evropa.

Epilog

Žádný evropský národ by již nikdy neměl být v situaci, kdy vyjednává ve strachu. Abychom toho dosáhli, musí najít Evropané odvahu k „Novému evropskému údělu“, který oživí sen sdílené prosperity v rámci demokratického společenství. Selžeme-li, vzejde z nitra Evropy barbarství. To by pro kontinent, jenž dal vzniknout tomu nejlepšímu i nejhoršímu, čeho je člověk schopen, mělo být varujícím pomyšlením.

Převzato z blogu Janise Varufakise. Originál je možné nalézt na adrese: <https://www.yanisvaroufakis.eu/2015/07/30/the-defeat-of-europe-my-piece-in-le-monde-diplomatique/>
Překlad Vojtěch Roček a Filip Vidimský

Vzestup a pád Syrize

Stathis Kuvelakis

Syriza se dostala k moci v lednu roku 2015 jako strana bojující proti škrťům – jako zatím nejvyspělejší politická opozice proti zostřujícím se deflačním opatřením osy Brusel-Berlín-Frankfurt. O šest měsíců později protlačila Tsiprasova vláda nejprísrnější balík škrťů, jaké kdy Řecko vidělo. Tato trajektorie byla očekávaným výsledkem rozporu obsaženého v programu Syrize: odmítnout škrty, ale zachovat euro. Proč by si Tsipras nebyl schopen představit pozici v EU, ale mimo eurozónu, jako to dělá Švédsko, Dánsko, Polsko a půltuctu dalších evropských zemí?

Za prvé bychom neměli podceňovat oblíbenost eura v zemích na jižní periferii EU – Řecko, Španělsko, Portugalsko – pro které připojení k EU znamenalo přístup k politické a ekonomické modernitě. Pro Řecko znamenalo být součástí Západu jiným způsobem než přes Spojenými státy dosazený režim po občanské válce. Zdálo se, že vstup do EU zaručí nový demokratický směr: Řecko přece jen znalo politický režim podobný jiným zemím Západu až od roku 1974, po desetiletích autoritářství, vojenské diktatury a občanské války. Evropské společenství také přinášelo příslib spojení hospodářského rozkvětu se sociální dimenzí, údajně vlastní celému projektu, což politickou dohodu vzniklou po pádu junty zpečetilo. Přijetí eura se zdálo jako logický závěr tohoto procesu. Mít stejnou měnu jako nejvyspělejší země má obrovskou moc nad představivostí lidí – nosit v kapse stejnou měnu jako Němci nebo Dánové, i přesto, že jste špatně placený řecký pracující nebo důchodce – což ti z nás, kteří byli pro vystoupení Řecka z eurozóny od začátku krize, často podceňovali.

I nyní, po pěti letech jedné z nejtvrdších šokových terapií vůbec – a první, která byla předepsána zemi evropského Západu – je veřejné mínění ohledně eura stále rozděleno, přestože už s mnohem menší většinou pro zachování eura. Toto rozpoložení také odhaluje velmi silnou podřízeneckou mentalitu v řecké společnosti, která pravděpodobně sahá až k vytvoření řeckého státu ve 30. letech 19. století – ideologie, která vychází od řeckých elit, které si vždy připadaly méněcenné vůči svým evropským protějškům a musely dokazovat svou oddanost; vždy si myslely, že západním mocnostem něco dluží. A vskutku, každé, když byla jejich moc ohrožena, hrála západní intervence rozhodující roli v udržení stávajícího společenského pořádku, zejména v 40. letech 20. století a v době předcházející vojenskému puči z roku 1967.

Za druhé, na rozdíl od pozice Švédska, Dánska nebo Spojeného království by pro Řecko opuštění eura bylo velmi konfliktní řešení, protože by znamenalo odtržení od neoliberální politiky memorand. Pokud něco takového myslíte vážně, musíte být připraveni na konfrontaci. Od roku 2012, kdy se objevila Syriza jako nejsilnější opoziční strana s vládní ambicí, bylo jasné, že Tsipras takovou bitvu nechtěl, a proto svůj postoj k eurozóně změnil. Původní pozice Syrize byla shrnuta ve dvou heslech: „Žádná oběť za euro“ a „Euro není fetiš“, což otázku, jak daleko

zajít v konfrontaci s euroskupinou a trojkou, nechávalo otevřenou. Ale tato linie byla smetena ze stolu brzy po volbách v červnu 2012.

V létě 2015 to byl Tsipras, kdo použil argumentaci strachem – že by odchod z eurozóny znamenal chaos. Na začátku června, poté, co euroskupina odmítla řecké požadavky, které už tak byly zamýšleny jako kapitulace, byl řecký ministr financí Euklid Tsakalotos dotázán Paulem Masonem, co by se stalo, kdyby Řecko odmítlo euro. Tsakalotos odpověděl, že by to byl návrat do 30. let – vzestup nacismu! Sám Tsipras užíval představu kolektivní sebevraždy. Tato prohlášení odhalují, že pro vedení Syrize byl odchod nepředstavitelný – byla to černá díra. Byl mimo jejich chápání, naprosto cizí jejich strategii, která už vyloučila možnost plné konfrontace. Myslím, že toto je to jediné, v čem měli jasno. Hlavním důvodem „obratu k realismu“, který vedení provedlo po těsné prohře ve volbách června 2012, bylo ukázat, že odchod od eura byl jako možnost nadobro opuštěn. Dříve byla ohledně tohoto směru v Syrize vidět dvouznačnost, a tudíž i jistá otevřenost. Ale ve skutečnosti byl tento návrh opuštěn po červnových volbách roku 2012 s vysvětlením, že bychom neměli odstrašovat středové voliče, jejichž podpora byla potřeba k vítězství v dalších volbách.

Říkáte, že odchod z eurozóny by znamenal otevřenou konfrontaci, ale bylo tomu jinak, Schäuble nabízel, že Řecku postup usnadní. Viděl, že by eurozóna bez Řecka dávala mnohem větší smysl, a nabídla konkrétní pomoc.

Tak za prvé, nemáme dost informací o tom, co se vlastně stalo, jaké byly podmínky Schäubleovy nabídky a do jaké míry zastupovaly postoj německé vlády jako celku. Co víme je, že Schäuble řekl, že jsou dvě možnosti – buď strávít třetí memorandum, nebo opustit euro, s čímž vám i částečně pomůžeme – ale je těžké uvěřit, že by toto nebylo doprovázeno podmínkami.

Ale určitě měla být tato možnost prozkoumána, ne?

Zajisté. To je přesně to, co jsme v Levé platformě v té době říkali.¹ Jedním z argumentů, které proti nám Tsipras používal, dokonce bylo, že straníme Schäublemu – na tuto notu hráli hystericky celé léto roku 2015. Ale mělo to být prozkoumáno. Panagiotis Lafazanis a jiní dokonce v květnu ve vládě tvrdili, že by vláda měla poslat zástupce, který by se Schäblem vedl neformální rozhovory, ale Tsipras to zamítl. Kategoricky odmítal o té možnosti diskutovat.

Řekněte nám o ideologickém složení Syrize jako strany. Hrál eurokomunismus stěžejní roli?

Politicky neexistuje lineární posloupnost mezi eurokomunismem a Syrizou. Většina členů Synaspismos, kteří tvořili většinu Syrize, přišla z ortodoxní komunistické strany. Tsipras, Jannis Dragasakis, první vedoucí Synaspismu, Maria Damanaki, Dimitris Vitras, do nedávna tajemník – všichni tito lidé přišli z KKE, kterou opustili v roce 1991. Koalice Syriza, vytvořená v roce 2004, obsahovala mnoho dalších složek – trockistické skupiny, maoisty, alterglobalisty a tak

¹ Levá platforma byl blok uvnitř Syrize veden Panagiotisem Lafazanisem, ministrem energetiky v první Tsiprasově vládě od ledna do července 2015. On a dalších 25 poslanců LP se od strany odtrhli v srpnu 2015.

dále – spolu se zbylými eurokomunisty z AKOA. Ale intelektuální kultura prostupující Synaspismem byla především ovládána tradičními intelektuály s eurokomunistickým pozadím, a to mělo svůj dopad. Teoretický institut strany je například pojmenován po Nicosu Poulantzasovi.

Mohl byste podrobně popsat fáze vývoje Syrize po volbách v roce 2012, kdy se z ní s 27 procenty hlasů stala hlavní opoziční síla?

Po volbách v roce 2012 panovalo obecné přesvědčení, že je jen otázkou času, než se Syriza chopí vlády, ať už tak či onak. Tsiprasovo vedení udělalo v létě 2012 velmi jasná a jistým způsobem velmi těžká rozhodnutí, co se stranické linie týká a jaký druh strany chtějí. Nejprve potřebovali proměnit koalici nesusoudržných organizací ve sjednocenou stranu; toto bylo celkem obecně uznáváno a všichni s tím v podstatě souhlasili. Vedení také chtělo využít proces sjednocování ke změně kultury strany a její organizační struktury, na velmi hluboké úrovni. Místo snahy naverbovat lidi, kteří byli aktivní v tehdejších společenských mobilizacích, bylo cílem otevřít brány takovému druhu lidí, kteří se chtějí přidat ke straně, když mají dojem, že má skutečnou šanci dostat se k moci – klientelistické mentality a návyky jsou v řecké kultuře, včetně lidových vrstev, velmi hluboce zakotveny; můžeme tu vidět takový mikromanagement společenských vztahů.

To mluvíte o lidech, kteří byli dříve v PASOKu a byli svědkem toho, jak to s ním šlo z kopce?

Ano. Tento proces taky zahrnoval přitáhnutí postav spojených s politickým establishmentem. Nešlo o to získat hlasy, protože ti lidé byli z volebního hlediska naprosto zdiskreditováni; byl to signál pro establishment: stává se z nás normální strana. Znovu opakují, tohle byli lidé původem z PASOKu, kteří sloužili ve vládách Simitise a Papandreoua – nebylo jich moc, protože jejich příchod vyvolal v Syrize dost velkou reakci. Například Panagiotis Kurumblis, který je dnes ministrem vnitra a správní obnovy; nebo Alexis Mitropulos, místopředseda parlamentu minulé vlády; nebo Christos Spirtzis, bývalý předseda Technické komory Řecka a současný ministr dopravy a veřejné infrastruktury, dobře znám pro své konexe s komerčními zájmy ve stavebním průmyslu. Tsipras a Dragasakis vybudovali pevné pouto s Lukou Katseli, veteránkou vlád PASOKu. Přestože se nestala členkou Syrize, šlo o oficiální spolupráci a Katseli je nyní guvernérou řecké národní banky. Tento postup se opakoval na středních správních úrovních strany. Vedení Syrize udělalo všechno, co bylo v jeho silách, aby se tito lidé dostali v roce 2015 na volební lístky – ale jen s omezeným úspěchem, protože to vyvolávalo silné reakce od místních organizací a regionálních zastupitelů.

Druhým bodem tohoto procesu bylo soustředit Syrizu kolem jednoho lídra. Cílem bylo posunout se od militantní levicové strany s jasnou kulturou interních debat, heterogenity a zapojení do společenských hnutí a mobilizací ke straně s pasivní členskou základnou, která by pak mohla být snadno zmanipulována centrem, a která by byla ochotnější se identifikovat s postavou vůdce. Bylo zarážející, že dva klíčové stranické sjezdy – první celostátní konference v listopadu 2012 a zakládající kongres v červenci 2013 – byly svolány extrémně narychlo; měli jsme jen měsíc na to, abychom se připravili. Kvůli politickým okolnostem bylo samozřejmě třeba postupovat rychle, ale tyhle narychlo vytvořené struktury byly moc velké na to, aby mohly efektivně rozhodovat. Na zakládajícím kongresu bylo 3 500 delegátů. První ústřední

výbor měl 300 členů, druhý 200 – a byl to boj, zmenšit ho na tolik. Vedení zjevně chtělo rozbít militantní politickou kulturu a přesunout se k volební mašinérii ovládané shora.

Jak to souviselo se změnou politického kurzu, o které jste mluvil?

Přebudování vnitřku strany šlo ruku v ruce s posunem doprava. Od léta roku 2012 se postoj ohledně eura změnil v neustálé vyjadřování důvěry v eurozónu. To bylo vidět na návštěvách Tsiprase v mainstreamových institucích, především v USA – Brookings Institute a podobně – ale i na mnohem exkluzivnějších místech jako Klub Ambrosetti, který hrál zásadní roli v italské politice v 70. letech a při vymýšlení „historického kompromisu“. V říjnu 2013 na LBJ School of Public Affairs v texaském Austinu řekl Tsipras slavnou větu: „Řecko by nemělo vystupovat z eurozóny: to by byla pro Evropu katastrofa,“ čímž debatu prakticky ukončil. Názorový posun byl stejně markantní v otázce dluhu. Eric Toussaint, který hrál vůdčí roli v Komisi pro audit dluhu (založené předsedkyní parlamentu Zoe Konstantopulu), potvrdil, že ve vedení Syrify došlo v létě roku 2012 k jasnému posunu ohledně řeckého dluhu, když byl zamítnut dřívější postoj dluhu se zříct a vést mezinárodní kampaň zpochybňující jeho legitimitu. Formulace ve stranických dokumentech se nezměnily, ale to byl jenom klasický dvojitý diskurz: v programu se mluví o socialismu, žádné ústupky kvůli euru, vpřed za jakýchkoli okolností, a tak dále; ale už to nebylo veřejně prohlašováno, rozhodně ne Tsiprasem a kruhem kolem něho.

Od roku 2012 se také politická praxe preferovaná Tsiprasem nedostala dál než k parlamentarismu. Bylo jasné, že Syriza chce pád Samarasovy koalice, ale pouze parlamentárními cestami, s důrazem na prezidentské volby na konci roku 2014.² Nechtěli strategii masových mobilizací, které by proces urychlily. Pravdou je, že velká mobilizační vlna let 2010, 2011, počátku roku 2012, už v této době opadla – právě proto, že energie byla směřována na politickou úroveň. Ale rozhodně nepanoval názor, že s mobilizacemi byl konec; jen, že všeho, co chceme, nedosáhneme obsazováním náměstí – a že potřebujeme politickou a volební alternativu. Několikrát v letech 2013 až 2015 jsme viděli chvíle, kdy mobilizace mohly začít znovu: když Samaras v červnu 2013 ukončil vysílání veřejnoprávní společnosti ERT; vražda Pavlose Fyssase Zlatým úsvitem v září stejného roku; stávka pracujících v dopravních službách na počátku roku 2013, a možná i stávky učitelů v červnu a září roku 2013.

V tuto chvíli také Tsiprasovo vedení začalo navazovat kontakty s lidmi v jádru státního aparátu – ve vojenských a diplomatických kruzích – a začalo prohlašovat svou věrnost základním principům řeckého státu. Tsiprasovi lidé oslovovali středové křídlo Nové demokracie kolem Kostase Karamanlise; jedním z výsledků pak bylo zvolení Prokopise Pavlopulose, přední postavy této skupiny, za prezidenta republiky v únoru 2015. První setkání Tsiprase se Šimonem Peresem se uskutečnilo v srpnu 2012. Samozřejmě nebylo schváleno žádným stranickým orgánem (a v té době by ho ani žádný neschválil). Tsipras také v této době svého blízkého okolí přivítal různé vojenské a diplomatické osobnosti, které zajisté ovlivnily jeho přístup k mezinárodním a geopolitickým otázkám.

2 Parlament volí řeckého prezidenta kvalifikovanou většinou, kterou Samaras neměl.

Takže Tsipras byl naprosto nezávislý na straně?

Operace nebyla plně úspěšná. Tsipras nikdy nedosáhl toho, čeho dosáhl Pablo Iglesias v Podemos, která v parlamentu nemá nikoho z levého křídla strany. Iglesias úspěšně vytlačil levé křídlo kolem Anticapitalistas z parlamentní strany – lidi jako je Teresa Rodríguez a opozice Vistalegreského shromáždění, kteří nesouhlasili s jeho modelem řízení strany, extrémně orientovaným na vedení shora. V Syrize proti tomu byl mnohem větší odpor, protože byla jen zčásti změněna – do minulého léta (2015, pozn. překladatele) to byla z velké části stále strana aktivistů, kteří svůj život strávili na řecké radikální leviči.

Ale klíčové pozice byly v rukou starého vedení Synaspismos, a to opravdu bylo naprosto nezávislé i na řídicích orgánech strany. Tsiprasův osobní tým byl mimo kontrolu kohokoliv ve straně. Stejně tak Komise pro program – v zásadě ovládána Komisí pro ekonomiku, kterou vedl Jannis Dragasakis. To je téměř balzakovská postava, tajemná a veřejná zároveň; muž stále se pohybující chodbami nebo za zavřenými dveřmi, ale zároveň si užívající pověsti někoho velmi váženého a důstojného, přičemž realita je úplně opačná. Údajně měl na starost komisi zodpovědnou za program Syriza, a výsledkem toho bylo, že na začátku podzimu 2014, s blížícími se volbami neměla Syriza svůj manifest. Důvod byl politický, ne technický: Dragasakis chtěl mít úplně volnou ruku. Věděl, že program, který by doopravdy chtěl, navrhnout nemůže, protože by ho strana nikdy nepřijala – ale velmi otevřeně říkal, že jediným řešením bylo vylepšené řízení rámce memoranda.

Jaké bylo jeho politické zázemí?

Dragasakis byl veterán Řecké komunistické strany (KKE), která vstoupila do koaliční vlády roku 1989 s Novou demokracií – pracoval na ministerstvu hospodářství. Časem využil konexe s kádry východoevropských zemí k zprostředkování obchodních vztahů mezi řeckými podnikateli a novými ekonomickými elitami, které ve východní Evropě v 90. letech vznikaly. Měl tedy blízké vztahy s řeckým byznysem, především s bankéři. Řecký ekonomický establishment považoval Dragasakise za člověka, kterému v Syrize mohli věřit – což rozhodně nebyl případ Tsiprase, kterého vůbec neznali. Tsipras byl v Synaspismos druhořadou osobností až do té doby, kdy byl v roce 2008 ve snaze stranu oživit znenadání vybrán Alekosem Alavanosem jako spolupředseda strany.

Přesto byl Tsipras klíčovou postavou ve vývoji Syriza?

Ano, to zajisté. Ve skutečnosti Dragasakis ze stranického sekretariátu odstoupil v roce 2010, když se zdálo, že věci stagnují. Byl to Tsipras, kdo ho přivedl zpět a dal mu na starost Komisi pro ekonomiku, přestože Dragasakis, navzdory svému titulu, o ekonomii nic neví. Ale politická zodpovědnost byla v rukou Tsiprase. To je naprosto jasné.

Jak tedy vznikl Soluňský program ze září 2014?

Všichni věděli, že v blízkých měsících pravděpodobně přijdou volby, a Syriza tak zoufale potřebovala program. Během léta koloval 150stránkový dokument, který údajně napsal

Dragasakis, ale ve skutečnosti to byly jen zkopírované části dokumentů jiných stranických komisí – byla to katastrofa. Tak byl urychleně navržen nouzový program, který měl být v září představen na každoročním Mezinárodním veletrhu v Soluni – kde už tradičně řečtí političtí lídři vydávají programová stanoviska. Levá platforma bojovala tvrdě, a v mnoha otázkách Skupina 53, levice většinového bloku, tlačila na stejnou stranu. Výsledkem bylo, že Soluňský program předpověděl nadcházející katastrofu. Na jednu stranu obsahoval závazky jdoucí jasně proti politice škrtů: znárodnění bank, restrukturalizace dluhu a odpuštění jeho velké části, obnovení minimální mzdy a legislativy v oblasti pracovního práva, kterou zrušila memoranda; konec přehnaného danění zavedeného v posledních letech, především pro nižší a střední třídu; podpora zaměstnanosti ve veřejném sektoru; obnovení dodávek elektřiny do odštěpených domácností; jídla navíc ve školách, a tak dále.

Ale druhá strana mince byla to, že všechna opatření, která vyžadovala finanční výdaje, se měla zavádět v rámci vyrovnaného rozpočtu, bez nových daní – obzvlášť pro kapitál. Některé z požadavků, jako zaměstnanost ve veřejném sektoru, měly být financovány dotacemi z EU – což předpokládalo dohodu s druhou stranou. Takže, pokud jste si pořádně přečetli program, bylo jasné, že skutečná linie vedení byla „čestný kompromis“, termín, který už Dragasakis vysvětlil. Rozpor vlastní pro střední cestu mezi memorandy a tím, co bylo v podstatě závazky Syrize, byl zakotven už v Soluňském programu.

Neodvolatelné mocenské struktury EU se mezi lety 2010 a 2015 rozšířily a utvrdily – povinné fiskální cíle a strukturální úpravy pro všechny, nejen pro země trojky. Protivník, kterému řecká a evropská levice čelí, je tak extrémně mocný, silně mobilizovaný a dobře vyzbrojený, podíváme-li se na jeho vlastní program a na nástroje, které má k dispozici. Uvědomovala si toto Tsiprasova vláda, analyzovala to?

Ano i ne. Jedním z důvodů, proč vedení Syrize začalo v roce 2012 ustupovat, podle mě bylo, že chápalo, že kdyby Syriza volby vyhrála, došlo by ke konfrontaci, kterou by nedokázali ovládat. Předtím se jednoduše vezli na dynamice situace. Navzdory řečem o rozdrčení neoliberalismu a tak podobně se, když došlo na věc, prostě báli. To byla chvíle pravdy. Zároveň s tím měli hodně iluzí o tom, co můžou získat od Evropy. Když Tsipras promlouval před lidmi, kteří byli určitým způsobem jeho skutečné publikum – zástupci vládnoucích kruhů v Evropě a Spojených státech – jeho logika byla následující: „Podívejte, já odložím svůj radikalismus, kterého se právem bojíte, ale ve který doopravdy nevěřím. Teď vidím věci jinak a můžu být hodný kluk, mnohem rozumnější, než si myslíte – ale měl bych za to něco dostat.“ Opravdu věřil, že mohl něco získat – to bylo jasné.

Výsledek toho by se dal označit jako objektivně nejhorší politická zrada spáchána současným levicovým subjektem – v Evropě rozhodně. Ale „zrada“ je nedostačující vysvětlení. Má moralistické a psychologické podtóny, které v politické analýze nejsou zrovna užitečné. Také naznačuje, že události proběhly podle plánu, což v tomto případě není pravda. Když se Syriza v lednu 2015 dostala k moci, plán zněl takto: „Budeme se – docela hodně – snažit najít dobrý kompromis a pak se snad posuneme dále.“ Byli pak zaraženi svou naprostou impotencí a neschopností dosáhnout čehokoli. Můžete to nazvat naivitou, ale to taky není vhodné, z podobných důvodů. Místo „naivity“ se jedná o stav mysli levice, která předem přijala

podřízenou pozici. Pro ilustraci: v dubnu 2015, když byl na žádost držitelů dluhu Varufakis v řeckém vyjednávacím týmu vyměněn za Tsakalotose, se Amélie Poinssot, situace znala francouzská novinářka z Mediapart, Tsakalotose zeptala, co pro něj jako ministra bylo největším překvapením. Ten odpověděl, že se velmi důkladně připravoval na svůj první výjezd do Bruselu a že představil pořádně promyšlený návrh, ale byl zklamán nízkou úrovní debaty. „Ostatní ministři financí jen recitovali pravidla a postupy,“ odpověděl. Žil v jakémsi habermassovském snovém světě, kde existuje vůle najít společné řešení, kde všichni mohou vyhrát – to byl žargon Syriza v prvních pár měsících. Chybělo jim nejen vnímání třídního rozporu, ale i základní realismus, který k přežití potřebuje jakákoli politická osobnost.

Neměl Varufakis podobná prohlášení?

Varufakis je komplexnější postava. Jak teď víme, dělal v zákulisí věci, které ukazují, že si uvědomoval potřebu něčeho víc, než co se říkalo veřejně. Zároveň se ale podepsal pod dohodu z 20. února 2015, stále ji obhajoval a byl první, kdo řekl, už v únoru 2015, že by Řecko mělo přijmout 70 % memoranda. Za to, co se stalo, nese velkou zodpovědnost. Přesto ale vnímal situaci jasněji a byl ochoten přijmout v jejím rámci více konfrontační postoj – a proto si ho také Tsipras vybral. Tsipras vycítil, že i kdyby to bylo jen divadlo, takovýto postoj je nezbytný, i kdyby jen k legitimaci, a možná i k vybojování nějakých ústupků, a že Dragasakis by tuto roli nezvládl. Potřeboval výstřednější postavu, jako je Varufakis.

K hledání dobrého kompromisu?

Ano, snažit se o tuto chiméru.

Prvním krokem ECB poté, co se Syriza chopila moci, bylo zpřísnění podmínek půjčování řeckým bankám – přidušování řecké ekonomiky – zatímco kapitál utíkal ze země. Jaké je vaše hodnocení reakce vlády? Co mohla udělat?

Zavést kontrolu kapitálu – to samozřejmě. James Galbraith, který byl součástí malého týmu složeného Varufakisem za účelem vymýšlení různých scénářů a návrhů, minulé léto v zajímavém rozhovoru řekl, že v té době Tsiprasovi navrhoval zavedení kapitálových regulací. Řekl, že Tsipras myšlenku kategoricky odmítl, protože by „ohrozila členství Řecka v eurozóně“.

Kypr regulace kapitálů provádí už skoro dva roky a stále je v eurozóně.

Přesně tak. Bylo jasné, že Tsiprasova skupina nechce zavádět žádná sebeobránná opatření. Je pravda, že kapitálové regulace způsobí, že vaše euro není přesně rovno ostatním. Ale byl by to životně důležitý krok. Probíhaly masivní výběry z bank – úspory opouštěly zemi a po únorovém přerušení hlavního finančního kanálu ECB závisela likvidita bankovního systému výhradně na nouzovém mechanismu ELA. Celá atmosféra byla v těchto prvních únorových týdnech extrémně konfrontační. Vyjednávání byla velmi ostrá. V Athénách vyšli lidé na podporu Syriza do ulic; dokonce i v některých evropských městech byly solidární akce. Konfrontace pořád vypadala rozumně, ale snahy byly podkopávány tlakem na řecký bankovní systém. Kapitálová kontrola to mohla zastavit – a tím umožnit Syríze vyhnout se kapitulaci, jakou byla dohoda

z 20. února, která znamenala rozšíření memoranda. Snažili se to prezentovat jako kompromis – tím hráli o čas. To byla samozřejmě blbost; v té době už odmítli základní obranné mechanismy, které nebyly navrhovány jen Levou platformou – my jsme po kapitálové kontrole volali od začátku – ale i lidmi z jejich vlastního týmu.

Dohodou 20. února opustila Syriza svůj postoj zamítnout druhé memorandum trojky a místo toho ho prodloužila o čtyři měsíce, až do 30. června 2015, a slíbila splatit všechny dluhy; v memorandu popsané záchranné fondy o hodnotě 7,2 mld na rozdíl od toho měly být uvolněny, jen pokud Řecko zavede všechna jeho opatření – škrty v důchodech, pracovních místech atd. V té počáteční třítydenní době nebylo nikdy úplně jasné, o co Tsipras a Varufakis vlastně vyjednávali. Změnily se jejich požadavky?

Snažili se vyjednat něco, čemu říkali „přemostující program“, který by platil do června. Měli naději, že to nebude doprovázeno stejnými podmínkami. Chtěli získat čas, než přijde léto, protože věděli, že pak budou dluhové splátky nižší – většina splátek roku 2015 byla splatná mezi únorem a srpnem. Varufakis používal taktiku stálého vyjednávání, které mělo postupně uvolňovat železnou klec memoranda. Myslel to vážně, chtěl tuhle hru dohrát do úplného konce, protože opravdu věřil, že Schäuble a euroskupina ustoupí, že by pro ně ideologická cena byla příliš vysoká. Ale to úplně přehlíželo asymetrii situace – pod touto zdánlivě sofistikovanou teorií her najdete absenci základního politického realismu.

Schäuble a ostatní ministři financí se přirozeně drželi smlouvy z 20. února: ani halíř z 2,7 miliardové pomoci, dokud neuvidí memorandum plně v platnosti. Ale Syriza pokračovala v úrokových platbách?

Ano. Tsiprasovi se během tohoto období nepodařilo získat od eurozóny žádné peníze. Proto vzala Syriza všechny ty peněžní rezervy veřejných orgánů – nemocnic, škol, měst, univerzit – aby je, s tím, jak každý měsíc končila splatnost úrokových plateb, mohla předat MMF a ECB. A tak bylo těch 7,2 miliard eur vyplaceno výhradně z národních zásob; Řecko bylo jedinou zemí na světě, která svůj veřejný dluh takto splatila. Žádný řecký lídr to do té doby neudělal – i když tedy ani Papandreouovi ani Samarasovi nebyl zamezen přístup k finanční pomoci. Ale vypovídá to samo o sobě, že Tsipras radši peníze odevzdal, než aby přemýšlel o rozkolu.

Schäuble o Tsiprasovi v době únorové smlouvy řekl: „Rád bych viděl, jak tohle doma prodá.“ Jak to tedy Tsipras udělal?

Potutelně. Prohlášení Tsiprase a jeho podporovatelů naznačovala, že „toto bylo schváleno proti naší vůli, snažili jsme se, ale jinak to nešlo. Ale protože to jde proti našemu přesvědčení, využijeme všechnu vynalézavost Odysseových potomků k obcházení a podkopávání těchto podmínek, k prospěšnému švindlování v mezích těchto pravidel. Ano, formálně jsme je schválili, ale hluboko uvnitř v ně nevěříme.“ Oficiální vyjádření zní: „Tohle je puč; možná jsme chybovali, ale v zásadě jsme oběti.“ To řekl Tsipras Kostasovi Lapavistasovi v dubnu 2015, hned poté, co Varufakis poslal druhý seznam reforem, které obsahovaly opatření se silně recesním účinkem. Lapavistas na to Tsiprase upozornil a ten odpověděl: „Podívejte, my řekneme, že to uděláme, ale opravdu si myslíte, že to ve skutečnosti uděláme?“ Když euroskupina

obvinila Řeky z toho, že to nemyslí vážně, bylo na tom trochu pravdy. Byla v tom vychytralost podřízeného subjektu, který řekne, „Ano, samozřejmě,“ ale pak švindluje. Takovou hru hrál Tsipras. Tak prodal voličům kapitulaci v září 2015.

Jak byste popsal vztah Syrize a řeckých médií?

To je klíčová otázka. U nás se používá termín diaploki – doslova „propojení“ nebo „protkání“ – k popisu střetu soukromých a veřejných zájmů, v jehož geometrickém středu jsou média. Je to samozřejmě mnohem větší fenomén, nejspíš globální. Řecké televizní kanály a noviny jsou vlastněny podnikateli, kteří obchodují se státem a mají přímé a přednostní vztahy s politiky. Netřeba říci, že média byla vůči Syrize během jejího vzestupu velmi nepřátelská. Zprávy o volební kampani roku 2012 měly až latinskoamerickou atmosféru, média vysílala pučistické myšlenky – tohle není legitimní vládnoucí strana, uděláme cokoli, abychom jí zabránili dostat se k moci. Úroveň symbolického násilí byla neuvěřitelná. Tón veřejnoprávní stanice, ERT, byl umírněnější, ale ERT byla vždy vlastněna vládami – dalo by se říct, že ji spolurídily Nová demokracie a PASOK. K tomu, abyste tam mohli pracovat, i jenom jako uklízečka, jste museli být na seznamu jedné z těchto stran. To je v Řecku naprosto normální; platí to pro většinu veřejného sektoru.

Klíčovou postavou mediální strategie Syrize byl Tsiprasův nejbližší spolupracovník, Nikos Pappas. Pappasův otec byl vůdčí osobností v KKE (na ministerstvu vnitra) a hrál důležitou roli ve studentském povstání v roce 1973; po pádu junty se stal stranickým pracovníkem na plný úvazek, vždy v jejím pravém křídle, velmi pro-evropský. V 90. letech byl jeho syn aktivní v Mladém Synaspismos, kde se potkal s Tsiprasem; jsou stejně staří.

Studoval ekonomii ve Skotsku a po návratu do Athén dostal práci ve stranickém aparátu. Pappas v podstatě dostal na starost špinavou práci. Podařilo se mu využít citlivý vztah mezi mediálními magnáty a právním a bankovním sektorem. Mnoho těchto společností nikdy neplatilo daně – dluží státu spoustu peněz. Ani veřejné vysílání nikdy nesledovalo právní postupy – nedošlo k žádnému tendru. Jejich podnikání je velmi špatně řízeno, žádné není opravdu ziskové; dluží miliardy bankám. Takže vláda může tyto lidi jednoduše vydírat, hrozit snížením úvěru a tak dále. Věděli, že jestli se Syriza dostane do vlády, mohlo by je to ohrozit. Ale Syriza chtěla taky modus vivendi a Pappas začal rychle uzavírat dohody. „Dlužíte peníze, to, co děláte, není legální; mám informace o tom, že jste na seznamu Lagarde“ – aneb že mají nepříznané účty ve švýcarských bankách – „Takže: najmete deset lidí, kterým věřím, a vaše média budou říkat X a Y.“ Takovéto věci jsou kompletně institucionalizované. Dohody s médii byly součástí tvorby stabilního a trvalého vztahu s řeckou buržoazií. Politicky řečeno, to je středobodem celé snahy.

Ale nezůstaly snad soukromé televizní programy naprosto nepřátelské?

Ani ne. Změna přišla v roce 2014 s evropskými a krajskými volbami, ve kterých Syriza zvítězila. Po nich téměř nebylo pochyb, že vyhraje další volby. Od té chvíle se postoj hlavních soukromých médií změnil. Linie teď zněla: Tsipras je rozumnější, než si lidé mysleli, ale musí se zbavit nenapravitelného radikálního křídla Syrize, obzvlášť Levé platformy. To samé začala říkat mezinárodní média.

Zároveň s tím byla Samarasem v létě 2013 zavřena ERT?

Ano, totálně – v rámci několika hodin. Myslím, že to oznámili v pět odpoledne a v devět vypnuli. Vysílání skončilo, ale pořádkové síly budovu vyklízely až v listopadu. Takže ta budova byla několik měsíců obydlená a stalo se z ní živé centrum všech možných mobilizací, koncertů, demonstrací. Zaměstnanci vytvořili alternativní televizní kanál, který se poté, co policie vypnula vysílače, přesunul na internet. Bylo to vynikající: obrovská budova trvale okupovaná pracujícími, kteří vyvíjeli alternativní informační model. Kdyby Syriza měla politickou vůli, mohla z toho udělat něco, co by změnilo dynamiku situace – ale neudělala to. Lafazanis byl jediný starší člen Syrify, který budovu navštěvoval každý den.

V dubnu 2015 Syriza znovu otevřela ERT a opět najala většinu lidí, kteří byli vyhozeni, ale vrátili se ke starému modelu – vysílací společnost ovládaná státem. Osoba, kterou dali do jejího vedení, Lambis Tagmatarchis, byla pozůstatek zkorumpovaného mediálního establishmentu let Simitise a Papandreoua. Nedošlo k žádné intervenci trojky, kvůli které by ho museli vybrat. Bylo to naprosto nezávislé rozhodnutí.

Jakou roli hrála ve veřejné kritice vedení Levá platforma?

Podle mého názoru jsme nedělali to, co jsme udělat měli. Protože nejznámější postavy Levé platformy byly ve vládě, byly zaneprázdněny svými ministerskými povinnostmi a nemohly hrát tu samou veřejně politickou funkci jako dříve. Snažili jsme se to nahradit povyšováním jiných lidí, kteří měli více svobody ve vyjadřování, ale nebylo to snadné. Všechny interní debaty v té době ale byly velmi veřejné: když Levá platforma na svých stránkách kritizovala vládní rozhodnutí, což jsme dělali, byly z toho zprávy na první stranu – o tom, co si o situaci myslíme, jsme byli vždy otevření. V ústředním výboru jsme ostře napadali dohodu z 20. února a prohlašovali jsme, že žádnou kapitulaci nepřijmeme.

Ústřední výbor se mezi lednem a červencem sešel jen třikrát – poslední schůze, po kapitulaci, byla naprosté fiasko. Ale dodatky Levé platformy dostaly na prvním setkání 40 % hlasů, na druhém 44 %, což znamená, že naše postoje podporovaly i jiné proudy. Tyto dodatky byly řádné dokumenty, vysvětlující náš celkový nesouhlas s tím, co dělala vláda. Náš přístup spočíval ve snaze přivést na naši stranu levice majoritního bloku. Do toho patřila i část Skupiny 53, ale také osobnosti jako Zoe Konstantopulu, Manolis Glezos, maoisté; i lidé jako Giannis Milios, kteří byli antikapitalisté, ale nechťeli slyšet o odchodu z eurozóny. Takže Levá platforma fungovala jako magnetický pól, především mezi řadovými členy a členkami – ale strana samotná důležitou roli nehrála. Levá platforma nereagovala na marginalizaci strany tak, jak měla. Měli jsme navrhnout vlastní alternativní program. V dubnu jsme se shodli, že takový text vytvoříme, a Lapavistas na něm začal pracovat, ale vedení Levé platformy mu nikdy nedalo zelenou. A pak nás zahltily červnové události a příprava na referendum.

Jaké byly hlavní body programu?

Byl by to konkrétní plán trasy soustředěný kolem čtyř opatření, která jsme neúnavně propagovali už od začátku krize: nesplácet dluh, znárodnit banky, zavést kontrolu kapitálu a připravit

se na alternativní měnu – v tomto pořadí. Taký obsahoval jednostranné legislativní kroky: obnovení legislativy o pracovních právech, zavedení zvláštní kapitálové daně – abychom ukázali jasnou politickou vůli. Zelená myslím nepřišla proto, že by to znamenalo odchod čtyř ministrů z Levé platformy z vlády. Ale oni měli být připraveni z ní odejít. Tsiprasovo vedení bylo neúprosné, zatímco my jsme hráli podle pravidel – argumentovali jsme v základních organizacích v ústředním výboru, publikovali jsme materiály na svých stránkách, organizovali jsme setkání. Ale oni stranu marginalizovali a nezodpovídali se nikomu. Proces rozhodování byl omezen jen na vládu: dokonce ani ne na celou vládu, ale na neformální kruhy kolem Tsiprase a Dragasakise, kterým jsme říkali „paracentrum moci“. Pro mě to bylo snazší, vyjednávat se otevřeně, posunovat hranice toho, co se může říkat, protože jsem neměl žádnou pozici ve vládě. Ale měli jsme otevřít fronty jinde, měli jsme vést partizánskou válku.

Je pravda, že k tomu by byla potřeba širší podpora, nejen stranická. Pro porovnání a reflexi jsem prostudoval dost latinskoamerických situací. Když se v Chile snažila levice strany Unidad Popular mobilizovat mimo stranické aparáty, sehrál důležitou roli v propojování lidí z levého křídla Socialistické strany, sociálních hnutí, částí radikální křesťanské levice, krajní levice atd., časopis jako Chile Hoy. Takovéto možnosti jsou pro nekonvenční strategii, která dokáže skutečně destabilizovat vedení, nezbytné. Nechci zmenšovat naši kolektivní odpovědnost, ani svoji osobní; ale za toto zodpovídají i ostatní. Extrémní sektářství KKE jen přispělo k negativnímu vývoji od roku 2010. Pokud by KKE bývala v roce 2012 přijala minimálně jednotnou linii se Syrizou, mohli jsme si odpustit koalici s Nezávislými Řeky. To by přeskupilo všechny levicové síly, které vyrostly z komunistického prostředí, v novou politickou dynamiku, která by v těch podmínkách měla opravdový potenciál. To je přesně to, co KKE nechtěla, protože by to otevřelo dynamiku, která by přesahovala její chápání.

Dalším úkolem bylo pomoci s objasněním skutečných hospodářských výdajů – a výhod – vyplývajících z konce eura, aby se Řekové mohli informovaně rozhodnout.

Ano. Nejsem althusserián, ale v tomto případě je představa epistemologické překážky vhodná. Mantra levicového evropanství, víra v „dobré euro“, překáží jakémukoli pochopení možných alternativ. Nějaká úroveň technických znalostí je zde samozřejmě třeba; i když to znamená, že je pro širší veřejnost špatně dostupná, vědomí o její existenci v očích veřejnosti představuje silný argument. To je taky nutné – debata nesmí být jenom mezi experty. To byla odpovědnost Levé platformy, a výsledky jsou smíšené. Udělali jsme hodně práce v tom smyslu, že od začátku krize všichni věděli, že řešení musí obsahovat odchod z eurozóny a přímou konfrontaci s trojkou a řeckou oligarchií. Na této bázi jsme od roku 2010 neustále bojovali. Ale nedokázali jsme představit pořádně připravenou alternativní vizi a kontraprogram, který by zažehl širší veřejnou debatu.

Jak otevřená byla v této době Levá platforma ohledně Tsiprasova postoje?

Už od začátku jsme věděli, že kapitulace je na stole, že je to jedna možnost. Počítali jsme s tím, že euroskupina a trojka by mohly chtít Tsiprase ponížit tak, že by i on řekl ne – nebo že vytvoří podmínky, ve kterých by musel, protože by zacházely moc daleko. Ale špatně jsme odhadli časovou dimenzi procesu: vyčerpávající boje, ke kterým se vláda uchýlila, se svými pseu-

dovyjednáváním, trvaly měsíce. Po smlouvě z 20. února dolehlo klima pasivity a únavy. Také jsme podcenili konkrétní a symbolické účinky zabavení úspor veřejných institucí do úplného vyčerpání veřejných zásob na splácení dluhu. Nevím, co bychom mohli dělat bez peněz, i kdybychom převzali kontrolu nad situací. V tu chvíli jsme měli zareagovat, ale neudělali jsme to. Čím blíže jsme se dostávali ke kritickému bodu, ke katarzi, kterou bylo referendum a následná kapitulace, tím méně jsme mohli situaci ovládat.

Když bylo referendum ohlášeno, mysleli jsme si, že náš přístup se ukázal jako správný. Vsadili jsme na to, že pokud se Tsipras dostane do slepé uličky, začne s nějakou takovou iniciativou a že to uvolní energii. To je přesně to, co se stalo během toho šíleného týdne: referendum ve společnosti vyvolalo vlnu radikalizace, která se vyřádila v hlasování. Ke konci června byl Tsipras připraven přijmout ultimátum euroskupiny, ale všude – ve straně, ale i mimo ni – vládla rebelská nálada a on se nemohl vzdát bez alespoň simuláckra boje. To je to, co pro něj bylo referendodem. Ale nečekal, jak konfrontační bude, s kapitálovými regulacemi, zavřenými bankami, lidmi ve frontách u bankomatů, vybírajícími si denní maximum 60 €. Athénská demonstrace v pátek 3. července – před nedělním referendem – byla jednou z největších v řecké historii. Byla ohromná, nejen z hlediska počtů, ale i svým bojovným duchem. Hnutí na náměstích také mobilizovalo masy lidí, ale v té době byla nálada víc rozmělněná a méně militantní. Teď to byl politizovaný dav, volající po bitvě. Ten večer, 3. července, přicházel Tsipras z premiérské kanceláře v Maximusově vile, která je blízko náměstí Syntagma. Když vstoupil na třídu vedoucí k náměstí, sahaly davy do dálky několika kilometrů, až k hotelu Hilton. Obrovský dav ho zanesl na Syntagmu v nezamýšleném „perónovském“ stylu. Výsledkem bylo, že se Tsipras strašně vyděsil – fyzicky. Začal se potit a usekl proslov, který měl připravený, o tři čtvrtiny. Proslov měl mít čtyřicet minut, ale on mluvil jen osm, improvizoval na téma, jak Řeci milují Evropu a tak dále. Atmosféra byla přesně taková, o jakou se snažila svým přístupem Levá platforma. Ale přišlo to příliš pozdě, jak z hlediska materiálních možností, které v té době existovaly, tak v tom smyslu, že to pro Tsiprase byl ve skutečnosti epilog, v přípravě na konečnou kapitulaci – způsob, jak říct, že zahrál všechny možné karty a předvedl, že nic jiného udělat nešlo.

Vedení Syrily bylo ohledně referenda rozdělené?

Ano. Nejzkorumpovanější nebo nejpravcovější elementy ve vládě byly proti němu. Dragasakis byl ostře proti; Stathakis byl proti; Panusis, tehdejší ministr vnitra, také. Mysleli si, že je tu dvojité riziko. Zaprvé si dovedli představit, že se situace vymkne z rukou a Tsipras bude zahlcen, i když chápali, že to není v jeho plánu. Zadruhé věděli, že se blíží kapitulace, a mysleli si, že referendum jenom zvýší její cenu. Mluvil jsem s několika intelektuály blízkými Dragasakisi, kteří v té době vydali v řeckém tisku text volající po zrušení referenda, a to bylo jejich vysvětlení. Takže si představme pět minut v myslí Alexise Tsiprase: situace byla zaseknutá, lhůta 30. června byla tu, už v květnu se s 47stránkovým dokumentem vynasnažil o co nejlepší kapitulaci; euroskupina ho zamítla a odpověděla na něj Junckerovým balíčkem, čímž v podstatě vyžadovala, aby se Řecko podřídilo jakýmkoli požadavkům trojky. Bylo to ultimátum typu „ber, nebo nech být“. A ve straně byly jasné znaky toho, že lidé nejsou připraveni toto přijmout. To samé platilo pro veřejné mínění obecně: poslanci Syrily a místní organizace dostávali zprávy i od lidí na hony vzdálených aktivistickým kruhům. Lidé byli celkově rozčilení z vyjednávání s euroskupinou, na sociálních sítích se tisíce podepisovaly pod provolání

„Tsiprasi, vrať se! Leť hned dalším letadlem!“ Myšlenka referenda se vznášela ve vzduchu, ve skutečnosti ji nadhazovali vládní ministři – ani ne my.

Nepřišla ta myšlenka původně od George Papandreoua, už v roce 2011?

Jistým způsobem ano. Ale i Tsakalatos a jiní říkali, „Proč nemít referendum o škrtech, pokud na to dojde?“ U Tsiprase si můžeme být jisti akorát tím, že on přemýšlí jenom o taktice. Jsou dvě možnosti, které se nevylučují. První je, že si myslel, že může dosáhnout toho, co řekl: dalšího projevu veřejné podpory, která by zlepšila jeho vyjednávací pozici. Pokládaná otázka by byla tak neurčitá – Ne, nebo Ano Junckerově balíčku – že by nevznela otázka eura. Musel si představovat, že by se toto dělo v relativně kontrolované a klidné atmosféře – očividně naprosto podcenil účinek zavření bank, nedostatku měny a tak dále, když ECB zvýšila tlak odstříhnutím nouzového financování bank. V pondělí 29. června, kdy se zavřely banky, napětí náhle vzrostlo. V tu chvíli myslím bylo jasné, že Tsipras chce buď vítězství pro „Ano“, nebo velmi těsné pro „Ne“.

Druhá možnost je, že už byl rozhodnut přijmout třetí memorandum, ale potřeboval ukázat svou odvahu až do poslední chvíle, aby své rozhodnutí legitimizoval – aby mohl říct, „Podívejte, použil jsem všechny zbraně, které jsem měl k dispozici, a víc, než tohle jsem nedokázal; není žádná alternativa.“ To tedy byl úmysl. Ve skutečnosti byl ale úplně převálcován dynamikou, kterou referendum zažehlo. Byl takový čarodějův učeň – osvobodil síly, které pak měly svůj vlastní autonomní pohyb. Během pár hodin zničil všechny mosty a na konsenzu založený přístup, který tři roky budoval. Možná nejužitečnější věcí v politicky zavádějícím Youtube dokumentu Paula Masona, #ThisIsACoup (Tohle je puč, pozn. překladatele) – samozřejmě to nebyl puč! – jsou záběry ukazující, jak šokované a vyděšené byly klíčové osobnosti vlády, když viděly výsledky referenda, ten rozsah hlasu OXI (řecky Ne, pozn. překladatele). To nám mnoho říká o tom, co tihle lidé zamýšleli. A také kontrast mezi tímto a veselým Varufakisem, který, byť politicky nespolehlivý, byl ochoten jít o krok dále. V konečném výsledku Varufakis kapitulaci nepřijal – nebyl na to připraven, přestože byl proti opuštění eura nebo alespoň velmi neochoten o tomto kroku uvažovat. Proto odešel.

Poté, co referendum skončilo s výjimečnými 61 % pro Ne, nejen Tsipras, ale téměř všichni poslanci Syrify hlasovali pro kapitulaci – jenom dva hlasovali proti a osm se zdrželo. Bylo to překvapení? Reagovala na to nějak veřejnost?

Nebylo to zas tak překvapující. Ale ano, způsobilo to obrovské trauma. Aktivisté, se kterými jsem mluvil v okrese Fokida, poblíž Delf, což je poměrně chudá oblast, popisovali, jak zastupci Syrify v malých vesnicích odcházeli z domu v 5 ráno a vraceli se velmi pozdě večer, aby se s nikým nepotkali. Styděli se. V Athénách se straníci i několik dnů neukazovali v práci – nedokázali se svým kolegům podívat do tváře. Známé osobnosti se neodvažovaly jít ve své čtvrti nakupovat. Z Řecka se stala šílená země, ve které jsme měli 6. července zapomenout na to, co se stalo předchozí den; ve které se premiér setkal s poraženou stranou a odsouhlasil všechny její požadavky! Od 14. července, po posledním setkání euroskupiny, se strana začala rozpadat, členové hromadně odcházeli. Syriza je teď jenom stínem své minulosti. Nikdy to nebyla pořádná masová strana – měla nanejvýš 35 000 členů. Nová demokracie má, pro

porovnání, 400 000 registrovaných členů; PASOK měl před rokem 2009 ještě více. Většina aktivistů odešla; ti, co zůstali v Syrize, buď měli nějaké místo ve vládě nebo pracovali pro stranu. Strana úplně přišla o svou odborovou základnu, která se přidala k Lidové jednotě. Jediný společenský sektor, ve kterém Syriza neměla téměř žádné ztráty, byli akademici – důsledek statizace, ideologického rozkladu a šílené eurofilie, která je součástí symbolického statutu řeckého vysokoškolského profesora nebo profesorky.

Syriza memorandum odhlasovala v srpnu. Tsipras hned na 20. září vyhlásil volby. Proč dopadla Lidová jednota, s ohledem na výsledek referenda, tak špatně ve volbách?

Tak za prvé, měli jsme jednat rychleji. 16. července proběhlo uzavřené sezení Levého proudu, hlavní části Levé platformy, kde jsme rozhodli, že ze strany odejdeme. Mysleli jsme si, že pokud počkáme, až bude memorandum opravdu schváleno, než odejdeme, posílí to naši pozici – že tím řekneme: tohle nikdy nepřijmeme. Ale když už byly volby vyhlášeny, čekat do srpna byla taktická chyba. Tsipras si samozřejmě pohrál s kalendářem a vyhlásil volby narychlo, den po schválení memoranda, takže jsme měli jen čtyři týdny na vytvoření nového politického uskupení. Voliči sotva věděli, co to Lidová jednota je. Lidé dokázali poznat Lafazanise jako osobu, ale u volebních uren si říkali, „Co je tohle?“, a mnoho lidí bylo překvapeno, když zjistili, že odešel ze Syrize. Dalším klíčovým faktorem byl fakt, že jsme ani po odtržení nepředstavili alternativní program. Vedení Lidové jednoty si nevěřilo; stále se chovali jako vnitřní opozice Syrize. Nedostatečně se osvobodili od tohoto způsobu myšlení a praxe.

To je jedna skupina důvodů. Další byla převládající demoralizace. Lidé, kteří byli naprosto proti tomu, co se stalo, prostě v den voleb zůstali doma. Účast byla rekordně nízká. Tsipras vyhrál s pouhým 1,9 milionu hlasů. Pro srovnání, PASOK v roce 2009 získal přes 3 miliony. Lidová jednota není zanedbatelná síla. Má přes 5000 členů a rozmanité militantní jádro: většina sil pochází od Levé platformy, ale taky je tam proud ze Skupiny 53, včetně důležitých osobností kampaní za sociální a přistěhovalecká práva, a takzvaní althusseriáni z Antarsye. Ale strana je oslabována tím, že nemá zástupce v parlamentu, takže nás média nemusí sledovat. Samozřejmě to má i finanční důsledky; strana je mnohem slabší z hlediska zdrojů než z hlediska militantní síly. Při příležitostech jako nedávné výročí povstání na Polytechnice nebo sociální protesty se ale stejně ukázalo, že Lidová jednota má větší mobilizační kapacitu než zbytek Syrize – můžeme jí říkat Nová Syriza.

Jaké jsou podmínky třetího memoranda, které Nová Syriza teď protlačuje?

Řecko je nyní napůl protektorát: větší Kosovo. Ve třetím memorandu jsou další škrtky a daně – v ekonomice, která už ztratila čtvrtinu svého HDP. Řecká vláda přišla o jakoukoli skutečnou zákonodárnou pravomoc, protože každý zákon musí být před předložením parlamentu schválen čtyřkou. Podíváme-li se na výkonnou moc, úřad pro výběr daní, Generální sekretariát veřejného příjmu, je nyní plně „nezávislý“ na zvolené vládě a reálně je řízen lidmi z Bruselu. Směrnice vydané sekretariátem mají stejnou hodnotu jako rozhodnutí vlády – to je napsané v memorandu. Pak máme pětičlennou Radu pro finanční disciplínu, která funguje podobně. Nezodpovídá se žádné vládní autoritě, je monitorována čtyřkou a může provádět škrtky v jakýchkoli výdajích, pokud má pocit, že se odchylují od fiskálních cílů, které od roku 2018

vyžadují 3,5procentní přebytek. Odzbrojený řecký stát je tak obírán o svůj zbývající majetek. Letiště už se prodala německé společnosti, jejímž většinovým vlastníkem je spolkový stát Hesensko. Banky byly v podstatě prodány supím fondům. Tento únor [2017] se začne se zabavováním domů bankami. Syriza se chlubí, že vymohli opatření, která údajně ochrání 25 procent hypoték; což znamená, že 75 procent bude zranitelných tím, že budou vymáhány bankami.

Tsiprasova vláda hraje o čas, protahuje vyjednávání, především to o důchodové reformě. To je výbušné téma, protože důchody jsou v Řecku velmi nízké už teď; a přesto jsou pro statisíce domácností, ve kterých často žijí dvě nebo tři generace, jediným zdrojem příjmů. Syriza si pohrává s lhůtami čtyřky – nejdřív to byl prosinec, pak leden; každé posunutí je představováno, jako by to bylo nějaké vítězství. Pak tu máme zemědělství. Řecko je poslední zemí evropského Západu s významným primárním sektorem: asi 10 procent aktivní populace jsou drobní zemědělci. Existuje tu jasná snaha tento sektor přílišným daněním zničit, restrukturalizovat, koncentrovat a otevřít ho pro velký byznys, který v řeckém zemědělství takřka nenajdeme. Drobný řecký kapitalismus, který tu funguje už několik desetiletí, je ničen i v sektoru služeb. Pobřeží se prodává za babku, buď na realitní operace nebo velkým turistickým firmám – v řeckém turistickém odvětví zatím stále převládají rodinné firmy. Cílem je Řecko bez sociálních práv, s levnou prací a pár ruinami a plážemi. Směsice Bulharska a Tuniska s politickým režimem Kosova, jak jsem už řekl. To je budoucnost, kterou Syriza připravuje.

Kráčí tedy teď Syriza ve stopách PASOKu, jako zástupce neoliberální středolevice?

PASOK býval něco mnohem lepšího. Lidé si ho dlouho spojovali s důležitými výhrami v sociální oblasti – sociálním státem a hloubkovými demokratizacemi 80. let. Na rozdíl od jiných evropských zemí byly 70. a 80. léta pro Řecko dobrou dobou. Ve vzduchu bylo sebevědomí, že můžeme jít svou cestou sociální změny a národní nezávislosti. Bylo to tvořivé období; reformy v pracovním právu a vzdělávání byly jedny z nejprogresivnějších v Evropě. Panoval optimismus, který vydržel několik desetiletí – i na počátku 21. století PASOK pořád něco znamenal, i přes tu všechnu korupci. Korupce korumpuje; PASOK tak se zničujícím účinkem ovlivnil řeckou společnost i lidové masy. Ale pak byl PASOK pohlcen memorandy. Memoranda jsou jako molochové: stále vyžadují nové oběti. V tomto smyslu převzala Syriza roli PASOKu George Papandreoua mladšího – jako rituální oběť.

Ke komu byste přirovnal současného Tsiprase? Jaký je například rozdíl mezi ním a Renziem?

Renzi nevzešel z levice; nikdy netvrdil, že je radikální. Tsiprase možná můžeme přirovnat k Achillovi Occhettovi, lídrovi italské Komunistické strany, který zlikvidoval celou stranickou tradici. Occhetto navštívil velitelství NATO v Bruselu a prohlásil: „Toto je centrum světového míru.“ Navštívil Wall Street a řekl, „Toto je chrám civilizace.“ Takové věci by žádný sociální demokrat, a dokonce ani konzervativec, neřekl. Italský marxista Constanzo Preve napsal, že bývalí levičáci po vnitřním rozpadu často ztratí všechny hodnoty. Po rozhodnutích, která je dostala do pozice, ve které se musí zhroutit celý jejich ideový rámec, začnou dělat věci, na které by buržoazní nebo pravicoví sociálně-demokratičtí politici ani nepomysleli. Jako bývalé nomenklaturní kádry RVHP, které pak vedly nejdrsnější neoliberální reformy: když se váš vnitřní svět zhroutí, začnete být nihilisté – uděláte cokoli, abyste zůstali u moci. Tsipras,

který celý svůj politický postoj stavěl na slibu zrušit memoranda, se nyní stává jejich věrným služebníkem.

Politický nihilismus může vést k neuvěřitelným věcem. Vláda Syrize se stala jednou z nejvíce boječtivých v regionu. Proizraelský posun byl v Řecku započat v 90. letech Konstantinem Mitsotakisem a pak upevňován Simitisem a Georgem Papandreou. Syriza slíbila vojenskou spolupráci s Izraelci ukončit. V prvních měsících byly jakés takés pokusy o nezávislost v zahraniční politice, ale vztahy s Izraelem diskrétně zůstávaly stejné. A teď naše ministerstvo zahraničí vydalo prohlášení vyjadřující nesouhlas s evropskou politikou označování výrobků z okupovaných území. Tsipras navštívil Jeruzalém a uznal ho jako hlavní město Izraele; to neudělali ani Američané. V září roku 2015 se Řecko spolu s Izraelem, Egyptem, Spojenými státy a Kypru zúčastnilo vojenského cvičení, s na východní Středomoří nevídaným rozsahem. To je strategická orientace: panikaři ze situace v oblasti a myslí si, že spojení s Američany a Izraelci poskytne trochu bezpečí. To je to, o čem mluvím, když říkám nihilismus: Schäuble žádal škrtu v důchodech, vyvlastnění domů bankami; nežádal posluhování Netanyahuvi.

Jak by se měla evropská levice ze zkušeností Syrize poučit?

Za prvé, že je nemožné bojovat proti úsporné politice a neoliberalismu v rámci současné monetární unie a nejspíš ani v EU jako takové. Rozkol je nezbytností. Za druhé, politická praxe radikálně levicových stran musí nutně kombinovat parlamentární politiku s lidovými mobilizacemi; když přijdete o to druhé, to první ztratí váhu a jen urychlí kolaps reprezentativní politiky. Za třetí je potřeba pořádné přebudování vize antikapitalistické společnosti – ani návrat ke starým receptům, ani tabula rasa.

Dalo se předvídat, že řecká prohra vyšle negativní nárazovou vlnu přes zbytek Evropy. Myslím, že to, kromě jiných faktorů, hrálo roli i v rozhodnutí strany Podemos, že se nevzdají eura ani Smlouvy o stabilitě a že změní svůj postoj vůči dluhu. V současnosti nemají v podmínkách vládní spolupráce ani konec škrtů. Iglesias říká, že účelem je povznést se nad PSOE a nasměrovat sociální demokracii doleva. Portugalci došli k podobnému závěru; tam je dopad porážky Syrize ještě zřejmější. Chápu, že do jisté míry byla dohoda Levého bloku a portugalské Komunistické strany se socialisty taktickým krokem, protože pravice přišla o většinu v parlamentu a bylo potřeba pustit socialisty k moci – jinak by opět velela pravice. Ale pro radikálně levicová uskupení je zásadní chyba, souhlasit s programem, který je jen podobný sociální demokracii. Radikálně levicové strany nepotřebujeme k tomu, aby se sociální demokracií uzavíraly dohody na omezení exekucí, zvýšení minimální mzdy o 50 €, zrušily pár nadbytečných částí veřejného sektoru, a tak podobně. Pokud si opravdu myslíme, že to je to nejlepší, čeho můžeme dosáhnout, měli bychom pracovat v rámci sociální demokracie a snažit se o konkrétní zlepšení. Ale přijmout tento horizont může pro politický proud, který má nabízet alternativní vizi společnosti, znamenat, že se té vize vzdá.

To je to nebezpečí, kterému teď, po neúspěchu Syrize, čelí zbytek evropské radikální levice: nebezpečí rezignace i na samotnou myšlenku radikální změny. Ale ne všichni dochází k tomuto závěru. Mélenchon v Paříži zorganizoval diskuze o Plánu B – myslím, že z řeckého případu vyvodil lepší závěry, a odsoudil Tsiprasovu kapitulaci. V současnosti oslovuje evropské

radikálně levicové strany a otevřeně mluví o nezbytnosti alternativních plánů, které obsahují i možnost zbavení se eura a přípravy na přímou konfrontaci. V Madridu je podobná konference organizovaná levým křídlem Podemos – Anticapitalistas a dalšími silami španělské radikální levice, včetně části katalánské radikální levice, a tak dále. Jsou tu tedy skupiny, které si z našeho postupu vzaly ponaučení.

Paradox řeckého případu je v tom, že přestože skončil katastrofou, nám občas nabídl záblesk toho, jak by mohla vypadat alternativa. Referendum bylo zásadní ve spuštění nové vlny masové radikalizace. Ukázal nám způsob, jak kombinovat volební úspěch a lidové mobilizace. Byla to důležitá událost: poprvé, kdy lidé v takovém rozsahu vzpurně řekli „Ne“ ultimátu vládnoucích tříd Evropy. Měli bychom zůstat věrni významu této události a odmítnout vládnoucí narativ, který chce, ať předstíráme, že se nic nestalo.

Vyšlo v NLR 97

Ekumenická akademie

V Ekumenické akademii prosazujeme alternativní přístupy při řešení současných ekonomických, sociálních a ekologických problémů a zároveň je přenášíme do praxe v podobě konkrétních projektů.

Naší vizí je sociálně spravedlivá, trvale udržitelná a tolerantní společnost.

V ČR působíme od roku 1996 a v naší činnosti vycházíme z kritických a emancipačních ekumenických křesťanských tradic. Podporujeme alternativní formy ekonomické demokracie jako je solidární ekonomika, fair trade, družstevnictví a zasazujeme se o zachování demokratické správy veřejných statků (vzdělávání, zdravotnictví, důchodů atd.). Usilujeme o dodržování lidských práv a řešení ekonomických, sociálních, genderových a etnických nerovností. Vzděláváme veřejnost formou kampaní, seminářů, kulatých stolů, diskusí, publikací, happeningů a informačních stánků za účelem zvyšování povědomí o těchto tématech.

Projekt Škola alternativ, podporovaný finančně Nadací Rosy Luxemburgové, se pravidelně věnuje aktuálním politickým, kulturním, ekologickým a ekonomickým tématům.

Kontakt:

Ekumenická akademie, z.s.

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel.: 272 737 077

Email: ekumakad@ekumakad.cz

www.ekumakad.cz

FB: Ekumenická akademie

www.skolaalternativ.cz

FB: Škola alternativ

**Ekumenická
akademie**

Fair & Bio

obchod s fair trade zbožím

Férový obchod. Fair trade. Etické podnikání. Přesně tato slova vystihují náš obchod.

Ekumenická akademie provozuje obchod, v kterém nabízíme produkty fair trade (kávu, čaj, čokoládu, koření aj.), fair trade rukodělné výrobky a další zboží – navštivte nás!

Fair&Bio obchod, Sokolovská 29, Praha 8 – Karlín (u metra Florenc)

Otvírací hodiny: pondělí - pátek 10.00 - 19.00

Tel.: 222 222 561

www.obchodfairbio.cz

FB: Fair & Bio obchod

06

CHUDOBA, NEZAMĚŠTNANOST

a další témata
Pražské školy alternativ

Pražská škola alternativ
Sborník 06

07

PRIVATIZACE A DEPRIVATIZACE

Pražská škola alternativ
Sborník 07

08

DANĚ V ČR: systémové problémy a alternativy

Pražská škola alternativ
Sborník 08

09

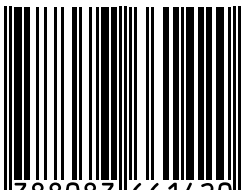
MIGRACE: česká a evropská politika, rizika a alternativy

Pražská škola alternativ
Sborník 09

Další sborníky jsou k dostání na akcích Pražské školy alternativ
nebo v obchodě Fair & Bio (Sokolovská 29, Praha 8).
Sborníky si také můžete objednat na adrese alternativy@ekumakad.cz
nebo stáhnout v PDF na www.skolaalternativ.cz.

ISBN: 978-80-87661-42-0

9 788087 661420